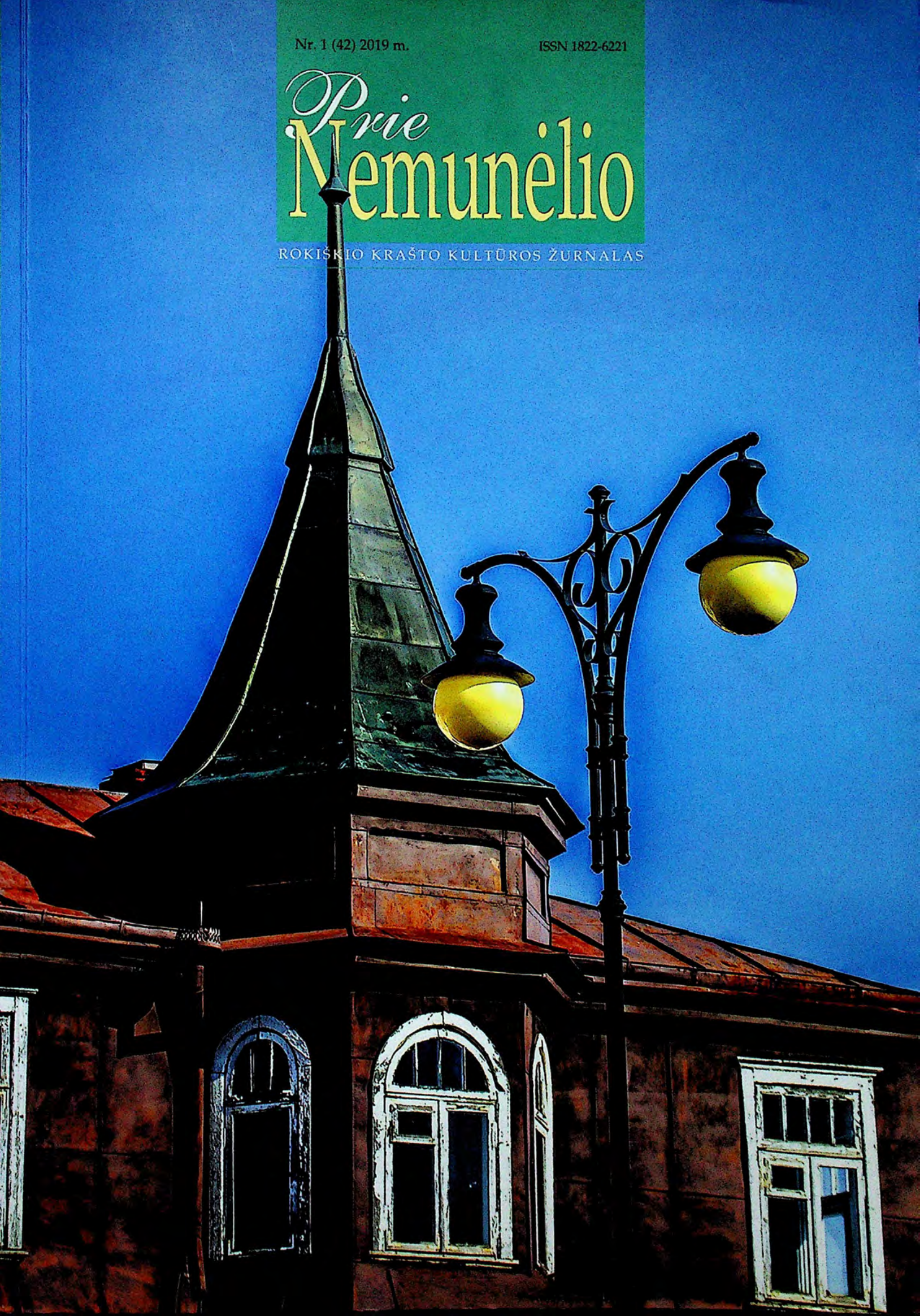

Nr. 1 (42) 2019 m.

ISSN 1822-6221

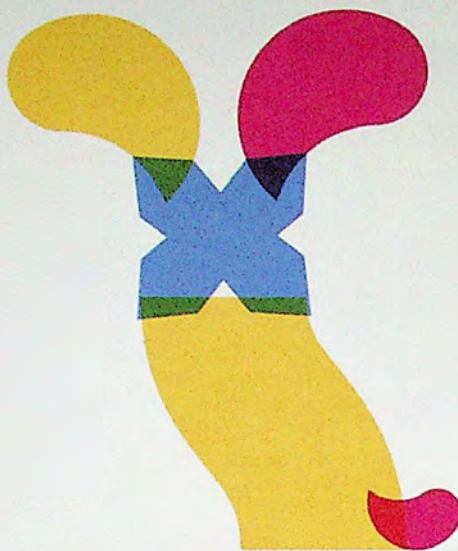
Prie Nemunėlio

ROKIŠKIO KRAŠTO KULTŪROS ŽURNALAS

ROKIŠKIS

Lietuvos
kultūros
sostinė

'19

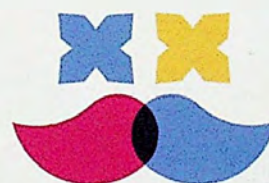
KULTŪROS VINGIAI

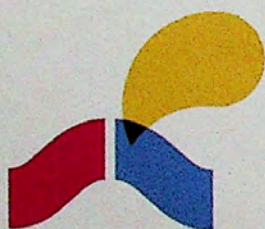
ŠOKIO VINGIS

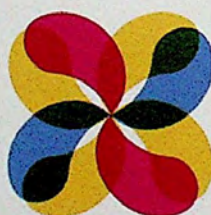
DVARŲ KULTŪROS VINGIAI

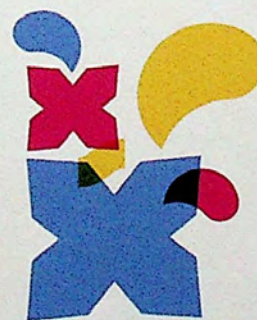
TEATRO VINGIAI

LITERATŪROS VINGIAI

VIZUALIŲJŲ MENŲ VINGIAI

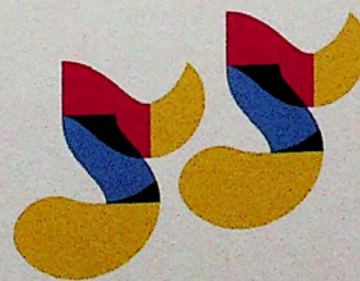
DAILĖS VINGIAI

ETNOKULTŪROS VINGIAI

MUZIEJININKYSTĖS VINGIAI

MUZIKA VINGIAI

LEIDĖJAI

Rokiškio rajono savivaldybės
Juozo Keliuočio viešoji biblioteka

Juozo ir Alfonso Keliuočių
palikimo studijų centras

RĖMĖJAI

Spaudos, radijo ir televizijos
rėmimo fondas (*Parama projektui*
„Romuvos keliais“ 6 tūkst. 1-85 psl.)

Rokiškio rajono savivaldybė

VISUOMENINĖ

REDAKcinė KOLEGIJA

Alicija Matiukienė (ats. redaktorė)
Arūnas Augutis
Nida Lungienė
Nijolė Šniokienė
Rita Viskaitienė

Leidiniui fotografavo
Albinas Kuliešis
prozvilgsnis@yahoo.com

Nepriklausomybės a. 16
LT-42117 Rokiškis
www.rokiskis.rvb.lt
www.keliuociucentras.rvb.lt
El. paštas alicijam@rokiskis.rvb.lt
Telefonas 8 458 51502
Faksas 8 458 52656

Pirmajame žurnalo viršelyje –
J. ir Ch. Zametų namo, esančio Rokiškio
Nepriklausomybės aikštėje, fragmentas.
Nuotr. Albino Kuliešio.

Ketvirtajame žurnalo puslapyje –
Rokiškio Šv. apaštalo evangelisto
Mato bažnyčios varpinės bokštas.
Nuotr. Albino Kuliešio.

Išleido leidykla „Margi raštai“
Laisvės pr. 60, LT-05120 Vilnius.
Spausdino UAB „Petro ofsetas“
Savanorių pr. 174D, LT-03153 Vilnius.

Tiražas 500 egz.
ISSN 1822-6221

Žurnalas „Prie Nemunėlio“ –
prenumeruojamas leidinys.
Prenumerata priimama
„Lietuvos pašto“ skyriuose
Leidinio indeksas – 5729
Kaina: 6 mėn. – 5,00 EUR
12 mėn. – 10,00 EUR

Turinys

- 3.... DAIVA VILKICKIENĖ. Rokiškio krašto kultūros laukas
- 9.... JOLANTA MAŽYLĖ. Klivlando ir Lietuvos lietuvis iš Narkūnų
- 13.... AUDRONĖ TELŠINSKIENĖ. Kultūros vingiai Nemunėlio krašte
- 19.... VIRGINIJA VEIVERIENĖ. Prieteliaus Petro Jakšto šiluma ir šviesa
- 26.... INDRĖ KAČINSKAITĖ. Tyzenhauzų Rokiškio dvaro sodyba:
istorinio vaizdo retrospekcija
- 36.... ARŪNAS AUGUTIS. Apie Jurgį Dagį
- 44.... LIBERTAS KLIMKA. Rokiškio ir Vilniaus varpų sąsąuka
- 49.... AGNĖ RAŠČIŪTĖ. Pokalbis su rokiškėnu režisieriumi Justinu
Krisiūnu
- 53.... INDRA DREVINSKAITĖ-ŽILINSKIENĖ. Žaliojoj girioj gimęs
lyrikas
- 57.... DOMILĖ KIRSTUKAITĖ. Kūryba
- 59.... GIEDRIUS KUJELIS. 1634 m. Rokiškio dvaro inventoriūs. Dvaras,
miestas, žmonės
- 71.... JURGIS BUČIUS. Margumynai
- 80.... ELIGIJUS DAUGNORA. Suprasti ir nesuprasti
- 86.... MARGARITA KAIRYTĖ-JANKAUSKIENĖ. Išnykę Duokiškio
parapijos kaimai
- 95.... MARIJONA MIELIAUSKIENĖ. Laiškai brangiai Julytei
- 101.... SIGŪTĖ ŠIMANAUSKIENĖ. Reportažas iš personalinės Irenos
Šaduikytės parodos

A: 19/85

Rokiškio Juozo Keliuočio
viešosios bibliotekos
Informacijos ir kraštotyros skyrius

Gerbiamas Skaitytojau,

Rokiškis šiemet mini 520-uosius įkūrimo metus. Miesto bendruomenę lydi išskirtinės svarbos ir atsakomybės projektas, kuris 2019 metais miestui suteikia Lietuvos kultūros sostinės titulą. Metų įvairiažanrių renginių kultūros vingiuose atpažįstame unikalias krašto kultūrinės tradicijas ir jų puoselėjimą, vystome istorinį-kultūrinį turizmą ir dvarų kultūrą, pristatome įvairių meno sričių veiklą, pasiekimus, retrospektyvinę meno kolektyvų patirtį, kuri padeda atskleisti šio regiono kultūrinę savastį bei pristatyti šiuolaikiniame miesto kultūriniame gyvenime aktyviai kuriančius ir dirbančius žmones. Programos „Rokiškis – Lietuvos kultūros sostinė“ vingiai leidžia kiekvienam užimti sau patinkančią poziciją rajono kultūrinio gyvenimo nišoje: būti aktyviu kūrėju ir dalyviu, žiūrovu ir vertintoju, kritiku ir savanoriu. Rokiškio kraštas išaugino daug kultūros, meno žmonių, švietėjų, visuomenės veikėjų. Jų kūrybinį palikimą savo veiklomis tęsia šiandien Rokiškio krašte gyvenantys ir kuriantys mūsų bendruomenės nariai, bendradarbiai, kaimynai, aktyvūs kultūros sektoriaus nevyriausybinių organizacijų nariai, gimtąjį miestą palikę ir svetur kūrybinius sparnus išskleidę mieli kraštiečiai. Saviraiškai ar profesinių gebėjimų įprasminimui suradę sceną, molbertą, kino kamerą, muzikos instrumentą, medžio drožlę ar šnarantį popieriaus lapą. Dėl šių žmonių kūrybiškumo pasaulyje daugiau spalvų ir prasmės, mažiau pavydo ir pykčio. „Rokiškis – Lietuvos kultūros sostinė“ programos kontekste prof. Libertas Klimka originaliai ir šiltai išdėsto abiejų sostinių – Vilniaus ir Rokiškio – sakraliąją jungtį: bendrus Rokiškio ir Vilniaus bažnyčių varpų istorinius faktus. Žurnalo istorinės tematikos tekstuose publikuojama unikalaus XVII a. istorinio šaltinio apie Rokiškio dvaro sodybos ir miestelio socialinius, ekonominius santykius apžvalga. Kitoje publikacijoje – remiantis jau XIX a. pirmosios pusės istoriniais šaltiniais analizuojamas pirminis Rokiškio dvaro sodybos vaizdas, suprojektuotas grafų Tyzenhauzų vizijos. Skaitytojų mėgstami ir mielai skaitomi autentiški prisiminimai, laišakai. Šios dokumentikos mylėtojai žurnale perskaitys paskutiniųjų Rokiškio dvaro savininkų palikuonių laiškus vienai rokiškietei, šiek tiek fragmentiški Jurgio Bučiaus prisiminimai atskleis 1905–1927 metų kai kuriuos įvykius Rokiškio krašte. Tikiuosi, kad žurnale spausdinama Nepriklausomos Lietuvos karininko Petro Jakšto, kurio vardu pavadinta viena Rokiškio miesto gatvių, gyvenimo ir veiklos apžvalga leis pažinti šį iškilųjį kraštietį, paieškoti galimybių dar prasmingiau įamžinti jo atminimą. Skaitytojo taip pat laukia neeilinė pažintis su Jeano Jacqueso Rousseau veikalo „Visuomenės sutartis“ vertėju, Mykolo Romerio bendradarbiu, Sorbonos universiteto auklėtiniu, kraštiečiu Feliksu Mackumi.

Dėkoju straipsnių autoriams ir jų pašnekovams už aktualijas, pasidalintas mintis, istorinės medžiagos apžvalgas, archyvinės fotografijas, asmeninių albumų nuotraukas, prisiminimus ir rankraščius. Už žurnalo meninės koncepcijos įgyvendinimą dėkoju fotografui Albinui Kuliešiui. Dėmesingajam skaitytojui linkiu žurnalo puslapiuose atrasti informatyvių ir patrauklių tekstų, įdomų pašnekovą, pamatyti meno kūrinių spalvas, iliustracijų raišką.

Dalinkimės vasaros skaitymo džiaugsmu krašto kultūros žurnalo puslapiuose.

Pagarbiai,

Alicija Matiukienė

Rokiškio rajono savivaldybės
Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos direktorė,
Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo
studijų centro pirmininkė

Rokiškio krašto kultūros laukas

DAIVA VILKICKIENĖ

*Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos
direktorės pavaduotoja*

Nuo istorijos ir kultūros ištakų

Rokiškio miestas, iš klaidžių pelkių ir tankių girių kilęs, rašytiniuose šaltiniuose 1499 m. paminėtas, medžiotojo Roko ir kiškio legenda apipintas. Senojoje sėlių žemėje įsikūręs rajonas – triskart miniatiūrinė Lietuvos kopija – rajono, Dviragio ežero apglėbto Salų miestelio ir Apvalojo ežero kontūrais atkartojanti Lietuvos kontūrus. Devyniasdešimt devynių ežerų akimis žvelgiantis žaliasis kraštas, per kurį ramiai savo

vandenį plukdo Nemunėlio upė, kurios vardą garsina Rokiškio krašto kultūros žurnalas „Prie Nemunėlio“ ir šių metų „Rokiškis – kultūros sostinė“ programa „Kultūros vingiai nuo Nemunėlio iki Nemuno“.

Rokiškis – rajono centras, besididžiuojantis neogotikos perlu – Šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčia, kviečiantis pasivaikščioti alėja, vedančia nuo bažnyčios Tyzenhauzų dvaro rūmų ansamblio link, pasigrožėti raiškiu klasicistinės urbanistikos paminklu – Nepriklausomybės aikšte, kurioje stovi du unikalūs paminklai: Roberto Antinio (vyresniojo) 1931 m. sukurtas Nepriklausomybės paminklas – tautinio atgimimo simbolis, išsaugotas per visas negandas ir sudėtingus pokario metus, ir Rokiškio miesto įkūrimo 500-ajam jubiliejui skirta skulptūrinė kompozicija „Arka“. Darniai į aikštės ansamblį įsiliejęs restauruotas ir naujas bibliotekos, nešiojančios garbingą kraštiečio visuomenininko, žurnalisto, kultūros gyvenimo žurnalo „Naujoji Romuva“ įkūrėjo ir

redaktoriaus Juozo Keliuočio vardą, pastatas, kuriame verda aktyvus kultūrinis gyvenimas. Šalia bibliotekos, skaičiuojančios 96-ąsias įkūrimo metines, lankytojus ir miesto svečius sutinka mažosios architektūros skulptūra „Rokiškio kiškis“.

Miestas stebina penkiomis išlikusiomis autentiškomis ir išnykusiąjų vietoje pastatytais žymenimis paženklintomis kopyltėlėmis – Rokiškio Kalvarijų Kryžiaus kelio liudytojais. Poilsui kviečia didžiausias Europoje žymiausio XX a. dievdirbio Liongino Šepkos medžio skulptūrų parkas. Į šias minėtas erdves gražiai įsilieja miesto kultūriniai renginiai.

Rokiškis dažno lietuvių atpažįstamas kaip sūrininkų miestas ir vis dažniau įvardijamas kaip tapytų margaspalvių langinių sostinė. Atgaivinus langinių puošybos tradicijas, pagrindinė Respublikos gatvė jau beveik 20 metų yra virtusi „Langinių gatve“ – galerija po atviru dangumi, prieinama kiekvienam miestelėnui ir miesto svečiui.

Teatrinės tradicijos

Rokiškis – gilių teatrinių tradicijų kraštas. Meilę teatrui liudija tai, kad čia – lietuviškojo klotimo teatro gimtinė, kurią mena Naujikių palivarke (Panemunėlio sen.) pasodintas ąžuoliukas su atminimo lentele pirmojo žinomo slapto lietuviško vaidinimo (1893) atminimui. Teatras neatsiejamas nuo švietėjo Jono Katelės veiklos, kraštiečių aktorių: Bronės ir Onos Kurmyčių, Monikos Mironaitės, Napoleono Nako ir kt. Rokiškis garsėja profesionalių Lietuvos teatrų festivaliu „Vaidiname žemdirbiams“, tarptautiniu mėgėjų teatrų festivaliu „Interrampa“, gyvybingu bei kūrybingu Rokiškio liaudies teatru bei Bajorų kaimo lėlių teatru „ČIZ“, lėlių teatrų švenste „Kai atgyja lėlės“. Teatro dienos paminėti skirtos „Nikodemo“ statulėlių teikimo ceremonijos.

Šokio istorija

Rokiškio kultūrinis laukas neišsivaizduojamas be šokio, kurio ištakos – Rokiškio dvare, kur valsas, mazurka, kadrilis buvo šokami pasilinksminimų metu visais dvaro gyvavimo laikais. Šiandien šokį populiarina Rokiškio choreografijos mokyklos baigiamieji koncertai, liaudiškų šokių ansamblis „Nemunėlis“, šiuolaikinių šokių grupė „Fiesta“, kiekvieną kartą renkantis pilnas sales šokio meno mylėtojų. Rokiškėnų meilė šokiui liudija tai, kad į festivalį „Vaidiname žemdirbiams“ geriausius spektaklius atveža Lietuvos šokio teatrai „Aura“, A|CH, „Low Air“.

Muziejininkystės erdvės

Rokiškio žemė garsi ir krašto istoriją saugančiais muziejais: Rokiškio krašto muziejumi – vienu didžiausiu ir turtingiausiu autentikos paveldu savivaldybių muziejumi – ir jo filialais Kriaunose bei Obeliuose. Jų ekspozicijose – kunigaikščių Krošinskių dvarvietės radiniai, grafų Tyzenhauzų kultūrinis-istorinis paveldas, senojo liaudies meno ir etnografijos rinkiniai, eksponatai, menantys Lietuvos žmonių kovas už laisvę. Lankytojus čia stebina atkurtas Rokiškio dvaro interjeras, vienintelė Pabaltijo šalyse grafų drabužių kolekcija, dievdirbio Liongino Šepkos drožinių ekspozicijos, vienintelė Lietuvoje prakartėlių ekspozicija, veikianti ištisus metus. Čia nuolat organizuojamos profesionalaus ir liaudies meno parodos, rengiamos edukacijos. Dvaro menė – puiki erdvė klasikinės muzikos festivaliams, koncertams. Negalima nepaminėti muziejininkystės šiame krašte pradininko Petro Bliūdžiaus, taip pat rajone esančių 20-ties privačių, žinybinių ir visuomeninių muziejų.

Meno pasaulis

Rokiškio kultūrinė erdvė neišsivaizduojama be meno. Jo ištakos siejamos su grafais Tyzenhauzais, kurie buvo dailės kūrinių kolecininkai ir menininkų mecenatai. Rokiškio kraštas – žinomų menininkų: meno mokyklos įkūrėjo, tapytojo ir dailėtyrininko Justino Vienožinskio, skulptorių Roberto Antinio vyresniojo ir Leono Žuklio, medžio drožėjo Liongino Šepkos, tapytojos, scenografės, poetės Juzefos Čeičytės, skulptoriaus, grafiko, tapytojo Vytauto Klemkos, tapytojų Algimanto Stanislovo Kiaugos ir Rimo Zigmo Bičiūno, tautodailininkės tapytojos Monikos Bičiūnienės, tapytojo Raimondo Gailiūno, geriausio ART VILNIUS'13 Lietuvos menininko ir kt. kūrėjų gimtinė. Dailė – neatsiejama ir šių dienų rokiškėnų saviraiškos sritis. Mieste veikia dailės mokykla ir Rokiškio dailininkų klubas „RODA“ (1997), surengęs daugiau kaip 50 bendrų parodų.

Etnokultūros laukas

Senoji sėlių žemė turi išlaikiusi etnokultūros ženklus: sėlių krašto sutartines, archajiškas penkiastyges kankles ir skudučius. Kraštas garsėja unikaliu kulinariniu paveldu, išsaugota keptinio alaus tradicija. Rokiškėnai bendradarbiauja su Pasaulio sėlių draugija, didžiuojasi Rokiškio folkloro ansambliu „Gastautau“, vaikų ir senjorų folkloro bei muzikinių kolektyvų veikla, Rokiškio tautodailininkų klubo darbais, šalyje gerai žinomų įvairių sričių tautodailininkų ir amatininkų, edukacinių programų gausa, langinių tapymo pleneru, tradicine folkloro švente „Aušta aušrela“ ir kt.

Vizualieji menai

Rokiškio krašte nuo seno būta ir vizualiųjų menų ženklų. Kamajuose daugiau kaip prieš 100 metų įreng-

tas pirmasis kinematografas, XX a. Rokiškyje, Antano Ščiukos pastate – modernus kino teatras „Lyra“, Rokiškio krašto muziejuje saugomos senų nuotraukų ir negatyvų kolekcijos. Kraštą garsina kraštiečiai: režisierius Justinas Kriščiūnas, aktoriai Vaiva Mainelytė, Ramūnas Rudokas, Ferdinandas Jakšys, Marija Korenkaitė ir kt. Čia vyksta tradicinės edukacinės vasaros kino stovyklos vaikams, eksponuojamos įvairios fotoparodos. Iki Antrojo pasaulinio karo Rokiškio krašte buvo populiarī fotografija: čia dirbo vienas garsiausių Rokiškio fotografų L. Vinokuras, daugiausia daręs portretines nuotraukas, atvirukus su miesto erdvėmis, pastatais, fotografavęs šventes, o savo nuotraukas ženklinę specialiu antspaudu ir turėjęs firminius vokus. Čia kultūriniame gyvenime aktyviai dalyvavo ir kūrė Rokiškio krašto fotomenininkas Gintautas Dainys (1969–2005), pirmasis rokiškėnas, tapęs Fotomenininkų sąjungos nariu. Šiuo metu fotografijos baruose Rokiškyje vaisingiausiai dirbuojasi Darius Baltakys, Sigītas Daščioras ir Virginijus Stumbrys.

Dvarų kultūros brydė

Rajone ryški dvarų kultūros brydė. Rokiškio dvaras, kurį valdė kelios grafų Tyzenhauzų ir Pšezdziekių kartos, garsėjęsios kultūrine ir mokslinė veikla, kolekcijomis, mecenavimu, ir šiandien alsuoja prasmingomis veiklomis. XVIII a. pabaigoje LDK gvardijos vado grafo Ignoto Tyzenhauzo įkurtą įspūdingą dvaro ansamblį sudaro 16 išlikusių autentiškų pastatų. Šiandien čia rengiami koncertai, parodos, susitikimai, kūrybos vakarai, edukaciniai renginiai, įvairios teminės akcijos, kalėdiniu laikotarpiu dvaras tampa Senelio Kalėdos rezidencija.

Atgimsta senieji rajono dvarai, puoselėjama juose gyvavusi kultūra.

Unikalius įspūdžius sukelia 500 metų senumo istoriją menantis Ilzenbergo dvaras, kuriame įsikūręs natūraliosios žemdirbystės biodinaminis ūkis, kur vyksta įvairūs koncertai, įkurta Lietuvos valstybės šimtmečio biblioteka. Antram gyvenimui prikeltas vienintelis išlikęs Rokiškio krašte medinis neoklasicistinis Gačionių dvaras (pastatytas 1870 m., o atkurtas XXI a. pr.), dvelkiantis autentika ir ramybe, intelektu ir estetika. Įspūdingų kolonų įrėmintuose Salų miestelio rūmuose, apjuostuose Dviragio ežero, vyksta įvairūs renginiai, filmuojami meniniai filmai.

Muzikinis gyvenimas

Muzikos ištakos Rokiškio krašte menamos nuo XVIII amžiaus. Muzikantai rūmams buvo rengiami Salų dvare italų kilmės dvarininkų Mariakonių įsteigtoje muzikos mokykloje. Rokiškio dvaras garsėjo vertinga muzikinių instrumentų kolekcija. Pirmoji muzikos mokykla Rokiškyje įkurta XIX amžiuje. Čia dirbo italų muzikas E. Džotas, čekų pedagogas, vargonininkas ir kompozitorius Rudolfas Lymanas ir jo mokiniai: Juozas Gruodis, Mykolas Petrauskas, Juozas Tallat-Kelpša, Stasys Šimkus ir kt. Nuo Rokiškio kilę kraštiečiai operos solistai: Juozas Bieliūnas, Jonas Katelė, Vladas Kavoliūnas, Andrius Apšega, legendinė operos primadona Irena Jasiūnaitė. Krašto muzikinės tradicijos puoselėjamos R. Lymano muzikos mokykloje, Rokiškyje vyksta tradiciniai tarptautiniai R. Lymano vargonų muzikos festivaliai, buvusių muzikos mokyklos auklėtinių – seserų Simonos ir Justinos Zajančiauskaičių – kasmet rengiami Rokiškio klasiikinės muzikos festivaliai, teatralizuoti koncertai ir miuziklai, tarptautinis roko muzikos festivalis „Tėvo gitara“; chorų šventės, respublikinės ir regioninės liaudies šokių ansamblių ir kapelų varžytuvės.

Literatūrinis kelias

Rokiškio kraštas garsus iš čia kilusiais ir čia gyvenusiais literatūrinio žodžio kūrėjais. Čia – lietuvių lyrinės poezijos lopšys. Gimusių skirtingais šimtmečiais, bet liaudyje vienodai įvardintų liaudies dainiais – Antano Strazdo, Antano Vienažindžio ir Pauliaus Širvio – pradžios atbanguoja nuo gražuolių Sartų. Jų gyvenimai virtę legendomis, o eilėraščiai – liaudies dainomis. Dainomis skamba ir „Joninių“ autoriaus Alfonso Keliuočio, „Aukštaitijos žvaigždė“ vadintos Elenos Mezginaitės bei Rimgaudo Valentino Graibaus eilės. Aukštaitišku gauduliu persisunkusi čiobrelių kiemo dainiaus Vytauto Šavelio ir neoromantiko Dano Kairio poezija. Taku į gimtinę grįžta Arvydo Genio posmai, filosofinės įžvalgos ir likiminės nuojautos ženklūs originalaus poetinio braižo anksti išėjusių poetų – Matildos Olkinaitės ir Vaidoto Daunio – kūryboje. Rokiškio žemė garsi ir poetiškais prozos kūrėjais. Strazdelio ir Vienažio dainų įkvėpta ir pirmosios lietuvių beletristės moters Liudvikos Didžiulienės–Žmonos kūryba. Savas gimtinės širdyse išnešiojo ir lietuviškumo šerdį išsaugojo likimo nublokštieji į svetimas šalis – išėvijos rašytojai: Alė Rūta ir Liudas Dovydėnas. Kaimo istoriją pasakoja Alfonso Danio romanai. Žodžio prasmėmis ir spalvomis žaidžiama kraštiečių Sigito Parulskio, Vandos Juknaitės, Elenos Kurklietytės, Rimanto Šavelio kūryboje.

Kūryba – bendru pomėgiu, buvimu po Rokiškio krašto dangumi suvienytas bendravimo būdas jungia jau daugiau kaip 30 metų veikiančio Rokiškio rajono literatų klubo „Vaivorykštė“ narius. Vaivos juosta, atsispindinti rasos lašelyje ant gėlės žiedo, baltas gimtinės takas, vedantis namo į medumi varvančią

vaikystę, dosnus ir švelnus kaip motinos glėbys ir rupi kaip duonos riekė tėvo ranka, svaigus pirmasis bučinys ir aštrus skausmo kirtis, gilios gimtosios tarmės versmės ar gaivus Lietuvos laisvės gurkšnis – viso margo gyvenimo žavesio atspindys, lūžtantis per žmogiškųjų vertybių prizmę, per kūrėjo potyrius ir pojūčius – atsimuša į poetinio žodžio veidrodį – eilėraštyje, miniatiūroje, esė...

Nenuostabu, kad Rokiškio kraštas, turintis tokias galias ir raiškias kultūrinės tradicijas ir unikalius renginius, 2019-aisiais tapo Lietuvos kultūros sostine.

Apie ją Lietuva išgirdo jau liepos 6 d. sostinėje vykusios Lietuvos šimtmečio dainų šventės „Vardantot“ iškilmingoje dalyvių eisenoje, kurioje žygiavo didelis būrys rokiškėnų. Pasipuošę išskirtine, originalia sostinės atributika, skandavę skambia skanduotę, rokiškėnai patraukė eiseną stebėjusių vilniečių ir miesto svečių dėmesį.

Sostinės apšilimo mėnuo

Jau 2018 m. gruodį miestas alsavo artėjančiomis šventėmis, kultūros įstaigose ir miesto erdvėse vyko šventiniai renginiai vaikams ir suaugusiesiems. Folkloro kolektyvai pasirodė šventėje „Aušta aušrela“, susikaupimui kvietė Advento vakaras (Rokiškio kultūros centre). Ledo ritulio aikštelėje vingius ant ledo tapė „Žiemos šventė“, o paskutinę metų naktį į dvaro menę kvietė tradicinis vakaras-koncertas „Naujųjų metų belaukiant“ bei pramoginis vakaras „Naujametinis žiburėlis“ (Rokiškio kultūros centre).

Didžioji atidarymo šventė

Nuo 2018 m. gruodžio mėn. oficialiai atverta Kultūros sostinės programa, savo metų kelią pradėjo prie

Rokiškio krašto muziejaus vykusios „Didžiosios atidarymo šventės“. Jos metu vyko įspūdinga Kultūros sostinės ir Kalėdų rezidencijos atidarymo ceremonija bei unikalios Kalėdų eglės įžiebimo šventė, kurios pagrindiniu akcentu pasirinkti dievdirbio L. Šepkos drožinių motyvai.

Šviesos vingiai

Sausio mėnesį šilumos ieškota naujajame Rokiškio baseine, kur šėlo festivalis „Vandens purslai“, kultūrininkai miestelėnus kvietė į sveiko kūno kultūros forumą „Nauji metai – naujas tu“. Nuo vasario į vingius darniai įsisuko ir Vasario 16-osios šventė „Į Lietuvos valstybės atkūrimo antrąjį šimtmetį įžengus“, krašto valstybininkų minėjimo vakarai, skirti krašto pažinimui. Kultūros centre eksponuota pradinių klasių mokinių darbų paroda „Nupiešti Lietuvą“, kurios atidaryme dalyvavę pradinukai nuoširdžiai pasakojo apie savo piešinius, o mokytojas ekspertas Arūnas Augutis džiaugėsi vaikų kūrybiškumu ir puikiais darbais, kurtais įvairia technika. Rokiškio mokyklos darželio „Ažuoliukas“ bendruomenė pristatė pačių sukurtą knygą „Užaugau Lietuvoj, šalėlėj mylimoj“, renginys baigėsi nuotaikinga viktorina apie Lietuvą, kurioje dalyvavo ir vaikai, ir suaugusieji. Rokiškio krašto muziejuje dūzgė „Amatų sodas“ – Rokiškio rajono technologijų ir dailės mokytojų kūrybinės dirbtuvės „Kiškio monai“, kur pristatyta 13 kūrybinių edukacijų („Kraitelė kiškiui“, „Kiškio užrašai“, „Kiškių paradas“, „Išskirtinis pieštukas“, „Kiškio švelnumėlis“ ir kt.). Jose apsilankė apie 100 Rokiškio rajono moksleivių, pasigaminusių sau atviruką, raktų pakabuką, miniatiūrinę knygelę, papuošalą, dėkliuką telefonui, apyrankę, monotipijos metodu sukurtą ar ant šilko nutapytą paveikslėlį, maišelį su siurprizu, kitokią pieštuką, krepšelį iš vytelių, miesto simbolių – kiškutį.

Renginį pradėjo ir užbaigė Juodupės gimnazijos vokalinio ansamblio (vadovė A. Trasykė) dovanoti muzikiniai kūriniai. Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijoje šurmuliavo „Karjeros mugė“, į kurią sugužėjo gausus būrys miesto ir rajono 9–12 klasių mokinių. Rokiškio rajono moksleivių taryba pristatė savo sukurtą filmuką „Mums gera gyventi ir dirbti Rokiškyje“ (pokalbius su mūsų rajono verslininkais, politikais, visuomenininkais, kultūros veikėjais), skatinančių moksleivius baigus studijas grįžti į Rokiškio rajoną ir kurti karjerą savame krašte. Karjeros mugės dalyviai turėjo galimybę susipažinti su eksponuojamais, renginiui kaimo turizmo sodybos „Žiogelis“ paskolintais profesoriaus Rimvydo Kepežinsko – grafiko, Vilniaus dailės akademijos Grafikos katedros vedėjo, Lietuvos nacionalinės kultūros ir meno premijos laureato, Lietuvos Respublikos heraldikos tarybos nario – paveikslais.

Vingį nušvietė ir Rokiškio krašto muziejuje atidaryta Rokiškio krašto garbės piliečių – tapytojos Monikos Bičiūnienės ir juostų audėjos Palmiros Damijonaitienės – kūrybos darbų paroda „Dialogai“. Rokiškio kultūros ambasadorius, choreografas Mantas Svirskys į Rokiškį atvežė tarptautinį – atrankos į pasaulio šokių čempionatą finalinį renginį, kuriame dalyvavo apie 500 dalyvių iš Lietuvos, Latvijos, Estijos ir Baltarusijos.

Teatro vingiai

„Nuo pirmojo slapto lietuviško vaidinimo iki Teatro sostinės titulo“

Pirmąjį pavasario mėnesį Rokiškio kraštas „tekėjo“ teatro vingiais. Kultūriniu krašto reiškiniumi virtęs vienas prestižiškiausių festivalių „Vaidiname žemdirbiams“ minėjo savo 35-ąsias metines. Pasak organizatorių, festivalį lydėjo mintis, jog „te-

atras kaip duona: pamaitinantis pavargusias mintis, mokantis ir ugdantis, visada reikalingas, „užauginęs“ ne vieną aktorių ir žiūrovų kartą. Meno ir kultūros mylėtojams per mėnesį trukusį festivalį parodyta daugiau kaip 20 žinomiausių šalies režisierių ir naujausių teatrų pastatymų.

Visus Kultūros sostinės metus rajone vykdomas teatralizuotas edukacinis maršrutas „Pirmojo lietuviško slapto vaidinimo paslapčių takais“, populiarinantis teatro meną kaip neatsiejamą lietuvių tautos kultūros dalį.

Į sceną kovo mėnesį įžengė ir mada. Krašto bendruomenę ir svečius pakvietė dvare eksponuojama išskirtinė paroda „Vaikiška mada XIX–XX a.“ iš scenografo, interjero dizainerio, mados istoriko ir eksperto bei meno kritiko Aleksandro Vasiljevo fondo kolekcijos. Joje eksponuojama per 100 vaikiškų drabužių ir per 300 XIX–XX a. aksesuarų.

Šokio vingiai „Nuo alemandos iki breiko“

Balandžio mėnesio vingis sukosi šokio kūryboje. Miestiečiai ir miesto svečiai viešose šokių pamokose „Laimės receptas: šoka visas miestas“ Rokiškio rajono savivaldybės aikštėje mokėsi karštųjų latino šokių žingsnelių su vienintele Lietuvoje susibūrusia profesionalių šokėjų ir trenerių „Zumba by Timeless“ komanda, kurioje šoka ir rokiškietė, buvusi Rokiškio choreografijos mokyklos moksleivė Inga Pilipavičiūtė-Baltrūnė. Jo didenybė šokis karaliavo ir kultūros centre, kur susirinkusius žavėjo ir jausmus budino šokėjų ir choreografų, taip pat buvusios Rokiškio choreografijos mokyklos moksleivės Airidos Gudaitės ir Lauryno Žakevičiaus duetas šokio spektaklyje „Feel-Link“ ir 30-ties metų Rokiškio choreografijos mokyklos gyvavimo istoriją

auklėtiniai šokio kalba stebėjo mokyklos koncerte „Nuo alemandos iki breiko“. Į šokio vingių mėnesį srainiai įsiveržė ir muzikos garsai, aidėję IX tarptautiniame vokalinės muzikos konkurse „Lėkime dainų sparnais“. Į vingio kūrybą įsisuko ir Tarptautinės kultūros dienos minėjimas, kurio metu vyko Rokiškio krašto kultūros veikėjų apdovanojimų ceremonija „Rokiškio kultūros vingiai 2019“ (Rokiškio kultūros centre).

Muziejininkystės vingiai „Nuo akmeninio kirvuko iki interaktyvių ekspozicijų“

Gegužės žydėjimas užtvindė muziejininkystės vingius gausiais renginiais: vyko susitikimas su Rokiškio krašto garbės piliete, juostų karaliene Palmira Damijonaitiene, taip pat Rokiškio kolekcionierių sukauptų kolekcijų parodos atidarymas ir susitikimas su kolekcionieriais, gabių muzikai mokinių festivalis „Aukštaitijos talentai – 2019“, veikė iš Rokiškio kilusių ir Rokiškyje gyvenančių dailininkų paroda „1x1=? Vienas dailininkas – vienas kūrybinis darbas“. Čia švęsta Mamų diena, atidarytas lauko žaidimų sezonas, tradiciškai minėta Muziejaus naktis, skirta Tarptautinei muziejų dienai, organizuota ekskursija „Muziejaus paslaptis atskleidus“, vyko tarptautinė muziejų idėjų – edukacinių programų mugė. Kūrybiškumo mokė edukaciniai užsiėmimai: „Popierinės lėlės istorija“ parodoje „Vaikiška mada XIX a. – XX a.“ iš A. Vasiljevo fondo kolekcijos ir „Aksesuarų paslaptis atskleidus“, o dvaro parke vyko edukacinis užsiėmimas „Medžio ir žmogaus sielos vienovė“. Prie Rokiškio krašto muziejaus vyko tarptautinis pučiamųjų instrumentų orkestrų festivalis „Dūdų fiesta-2019“. Muziejininkystės vingiuose savo žiedą išskleidė Juozo Keliuočio viešojoje bibliotekoje suskambęs

„Tarptautinis poezijos pavasaris“, gegužės 7-ąją, Spaudos atgavimo, kalbos ir knygos dieną, prie bibliotekos atidengtas Rokiškio miesto simbolis – mažosios architektūros skulptūra „Rokiškio kiškis“. Rokiškio kūno kultūros ir sporto centro stadione šurmuliavo tarptautinis lengvosios atletikos metimų festivalis „Rokiškis 2019“.

Dailės vingiai „Nuo dailininkų Romerių dinastijos iki „Art Vilnius“

Birželis keliavo spalvingais dailės vingių renginiais: Jaunimo centre paminėtas Rokiškio dailės mokyklos 35-metis, Kultūros centre eksponuota buvusių dailės mokyklos mokinių darbų paroda, Krašto muziejuje surengtas iš Rokiškio kilusių ir Rokiškyje gyvenančių dailininkų parodos „1x1=? Vienas dailininkas – vienas kūrybinis darbas“ mediumas. Įvairiomis dailės spalvomis margavo ir kiti renginiai: kiekvieną vasaros ketvirtadienio vakarą L. Šepkos parke vyko „Vasaronės“, Juozo Keliuočio viešojoje bibliotekoje karaliavo tarptautinis lėlių teatrų festivalis „Kai atgyja lėlės“, savo kūryba dalinosi literatūrinės Liudo Dovydeno premijos laureatai (teikiama nuo 2008 m.). Velykainio aikštyne vyko tarptautinis vyrų paplūdimio tinklinio čempionatas, o pirčių mėgėjus kvietė Velykainio bendruomenės parke vykusi lietuviškos pirties bičių respublikinė šventė „Pirties diena“. Liaudies teatro masiniu spektakliu Algirdo Landsbergio „Gluosniai vėjuje“ paminėtas Rokiškio liaudies teatro 60-metis ir pirmojo teatro režisieriaus Vytauto Vajėgos 100-mečio jubiliejinis renginys. Džiugių spalvų į vingius įliejo Rokiškio krašto kultūros veikėjų atminimo sienos prie Kultūros centro atidarymas. Spalvingai nuteikė menininkų eitynės nuo Kultūros centro į Krašto

muziejų, kur vyko dailininkų parodos „1x1=? Vienas dailininkas – vienas kūrybinis darbas“ mediumas.

Etnokultūros vingiai „Nuo baltiškios sėlių genties iki šiaurės rytų Aukštaitijos“

Liepą vasarojančias miesto erdves užpildys tautodailininkai tarptautiniame drožėjų plenero „Rokiškis – drožėjų sostinė“, kiekvieną penktadienio vakarą folkloro ansamblio „Gastauta“ vedami sutartinių, dainų ir šokių mokymai. Kultūros sostinė neaplenks ir Valstybės dienos, jai skirtas Karaliaus Mindaugo karūnavimo švenčių ciklą, kurio metu vyks Lietuvos ir Latvijos amatininkų mugės, kulinarinio paveldo ir amatų pristatymai Nepriklausomybės aikštėje, tarptautinis viduramžių riterių turnyras „Roko kalavijas“ Krašto muziejuje, krikščioniškos muzikos koncertai „Musica Christiana“ ir spektaklis „Mindaugas“ pagal Justino Marcinkevičiaus pjesę (rež. Jonas Buziliauskas) miesto erdvėse. Rokiškio tautodailininkai organizuos respublikinius tapybos „Rokiškia bažnytėla raudona raudona“ ir mezgėjų „Palikta skrynioj“ plenerus, o „Tyzenhauzų paveldas“ – langinių tapybos plenerą. Jaunimą ir šeimas kvies edukacinė programa „Nuo žaislų iki muzikinių instrumentų“.

Vizualiųjų menų vingiai „Nuo A. Ščiukos kino teatro iki šiandienos kino ir fotomenininkų“

Vizualiųjų menų vingiai palydės paskutinį vasaros mėnesį. Šviesiam krašto fotomenininko Gintauto Dainio atminimui vyks jo vardo respublikinis fotografijų konkursas „Vingis“ ir konkurso darbų paroda, taip pat kvies fotografijos pleneras „Krašto metraštininkas“ ir apdovanojimų šventė. Bus eksponuojama kartu su Teatro,

muzikos ir kino muziejumi parengta kino plakatų paroda. Rugsėjo vakarus nuspalvins trumpametražių filmų festivalis kino vakarai „Eglių slėnio kino teatras“. Į vizualiųjų menų vingį savo spalvų versmes įlies tapybos pleneras (Vaclovo Kontrausko sodyboje, Laibgaliuose), prie savivaldybės krepšinio aštuolių burs 3x3 krepšinio turnyras „Aš, Tu ir Rokiškis“, miesto erdves ir rajono kelius raižys „Samson Rally Rokiškis“. Nuo rugsėjo iki spalio skambės XX tarptautinis vargonų muzikos festivalis, skirtas čekų muzikui, pedagogui, vargonininkui Rudolfui Lymanui.

Dvarų kultūros vingiai „Nuo kunigaikščių Krošinskių pilaitės iki Kultūros sostinės bokštų“

Pirmąjį rudens mėnesį vilnys dvarų kultūros vingiai. Krašto muziejuje bursis tarptautinis pilių ir dvarų asociacijų sambūris. Miesto erdvėse bus švenčiamas Rokiškio miesto gimtadienis su teatralizuota medžioklės ir derliaus švente „Dvaro puota“, krašto gėrybių muge, susigiminiavusių miestų meno kolektyvų koncertu „Pasaulis – Rokiškiui“. Krašto muziejuje skambės pianistės Gold Tatz koncertas, skirtas Lietuvos žydų genocido dienai. Rokiškio miesto gimtadienį minės ir bibliotekininkai, kurie kvies į Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centro forumą, kurio metu bus įteikta literatūrinė Juozo Keliuočio premija, vyks susitikimas su premijų laureatais ir Rokiškio krašto kultūros žurnalo „Prie Nemunėlio“ 30-mečio bei J. ir A. Keliuočių palikimo studijų centro 15 metų jubiliejinės iškilmės.

Rugsėjį prasidės tarptautinis medžio drožėjų pleneras-kūrybinė stovykla „Improvizacijos Liongino Šepkos kūrybos temomis“ ir bus paskelbtas respublikinės medžio drožėjų paroda-konkursas Liongino Šepkos premijai laimėti.

Muzikos vingiai „Nuo pirmosios žinomos muzikos mokyklos iki miuziklų“

Visas spalvis Rokiškyje vingiuos muzikos ritmu. Krašto muziejuje koncertuos buvę Rokiškio Rudolfo Lymano muzikos mokyklos mokiniai ir mokytojai, rokiškėnai ir miesto svečiai išvys ir išgirs W. A. Mozarto operą „Figaro vedybos“. Kultūros centras kvies į Šiaurės Lietuvos moterų chorų ir vokaliųjų ansamblių festivalį „Tokia esu“. Muzika vingiuos ir spalio mėnesį Kultūros centre vyksiančiame tarptautiniame teatrų festivalyje „Interrampa“.

Literatūros vingiai „Nuo žąsies plunksnos iki nacionalinių premių“

Krentant lapams, miestas įkris į literatūros vingius. Viešojoje bibliotekoje vyksiančioje konferencijoje bus prisimintas ir pagerbtas Juozas Tumas-Vaižgantas, į tarptautinį Sofijos Tyzenhauzaitės rašytojų sąskrydį suskris Lietuvos ir kitų šalių rašytojai. Literatūros mėnuo suskambės ir Rokiškio klasikinės muzikos festivalyje.

Žiemos švenčių vingiai

Kalėdų laukimo nuotaika visus apgaus Kalėdų rezidencijos atidarymo renginyje prie Rokiškio krašto muziejaus. Ir kaip nebūtų graudu, kaip paskutinis lapas kris Kultūros sostinės uždarymo ir simbolio perdavimo Trakų miestui ceremonijos „Durys į ateities kultūrą“ renginys...

P. S. Kultūra su sostinės titulu neiškelia iš Rokiškio krašto, kuriame ji visada buvo ir bus...

Klivlando ir Lietuvos lietuvis iš Narkūnų

Keli potėpiai teisininko Felikso Mackaus (1911–1978)
gyvenimo apybraižai

Dr. JOLANTA MAŽYLĖ

Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto docentė

Prieš metus lankydama Klivlande (JAV), Lietuvių namuose skaičiau paskaitą apie „Dirvos“ redaktorių Vytautą Gedgaudą, taip pat turėjau garbės tautiečių susitikime Vytauto Gedgaudo našlei Stefanijai perduoti Vilniaus universiteto rektoriaus padėką už nuoširdų bendradarbiavimą su VU žurnalistikos bakalauro studijų programos komitetu už tai, kad žurnalistikos specialybės studentams beveik 20 metų teikiama ponios Stefanijos ir Vytauto Gedgaudo giminaičių bei bičiulių įsteigta vardinė Vytauto Gedgaudo stipendija.

Po susitikimo prie manęs priėjo pagyvenęs žmogus, prisistatė esąs Tauris Steponas Juodvalkis ir pasiteiravo,

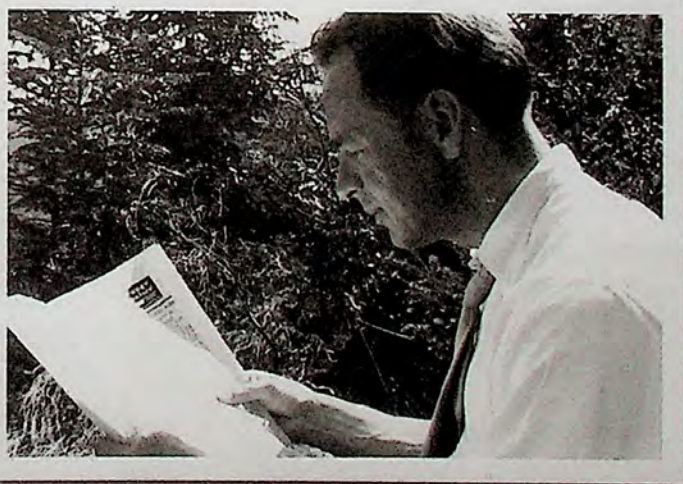
ar dainų šventės dienomis negalėčiau jam surengti ekskursijos po senąjį Vilniaus universitetą. Išsyk sutikau, tačiau mane sudomino, kodėl viešėdamas Lietuvoje norįs pamatyti būtent Vilniaus universitetą. Tuomet ponas Tauris Steponas man paaiškino, kad jo a. a. mama buvo ištekęsusi už buvusio Vilniaus universiteto Teisės fakulteto dėstytojo Felikso Mackaus. Esą iš jo daug girdėjęs pasakojimų apie Universitetą, todėl jam rūpi pačiam pamatyti Alma Mater, kuri buvo brangi jo mamos sutuoktiniui Feliksui Mackui.

Grįžusi į Lietuvą pradėjau ieškoti Felikso Mackaus pėdsakų.

Gana išsami teisininko Felikso Mackaus (g. 1911 07 24) biografija pateikta Bostone leistoje „Lietuvių enciklopedijoje“:¹ Deja, šie duomenys buvo publikuoti jau po F. Mackaus mirties (1978 09 25 Cleveland, Ohio), todėl galbūt joje palikta ir tam tikrų netikslumų.

Kažkodėl gimimo vieta nurodytos Kriaunos, o ne Narkūnai. Kriaunos (Krewnie) kaip F. Mackaus gimimo vieta nurodyta ir neseniai Lenkijoje išleistame profesoriaus Mykolo Romerio „Dienoraščių“ 5 tome.²

Nors Lietuvos centriniame valsčių archyve saugomuose doku-

Feliksas Mackus Klivlande apie 1950-uosius. Nuotr. iš asmeninio J. Mažylės archyvo

mentuose, pavyzdžiui, 1935 m. F. Mackaus rašytoje autobiografijoje³, jis pats savo gimtinę nurodo Narkūnų kaimą. Turint minty aplinkybę, jog iki 1936 m. Ragelių Švč. Mergelės Marijos bažnyčia (o

jai ir priklausė Narkūnų kaimas) buvo filijinė, todėl, iki ji tapo parapijinė, įprastos apeigos (krikštatas, santuoka ir pan.) čia vykdavo gana retai, tik ypatingais atvejais.

Vis dėlto autorei Lietuvos valstybiniame istorijos archyve pavyko rasti Ragelių bažnyčios 1911 m. liepos 31 d. įrašą, kuriame rašoma, kad „pakrikštytas Tadeušo, sūnaus Felikso, ir Anelijos, gimusios Žumbakytės, sūnus Feliksas, gimęs 1911 metų liepos 24 dieną Narkūnų kaime, Obelių valsčiuje. Tame pačiame įrašė nurodyti krikšto tėvai: Juozas Žumbakis ir Teofilė Puriuškienė, Joakimo Puriušio žmona“⁴

Макусовъ

40

2431

Тяжелка девятьсот один
на двадцать вода трид-
цать первого июля в
Рогалиском С. К. Фри-
лиальном Коопе-
ративе. Станиславом
Станиславом окрестно
дети имением Фре-
ликса со своим
обрядом там отва

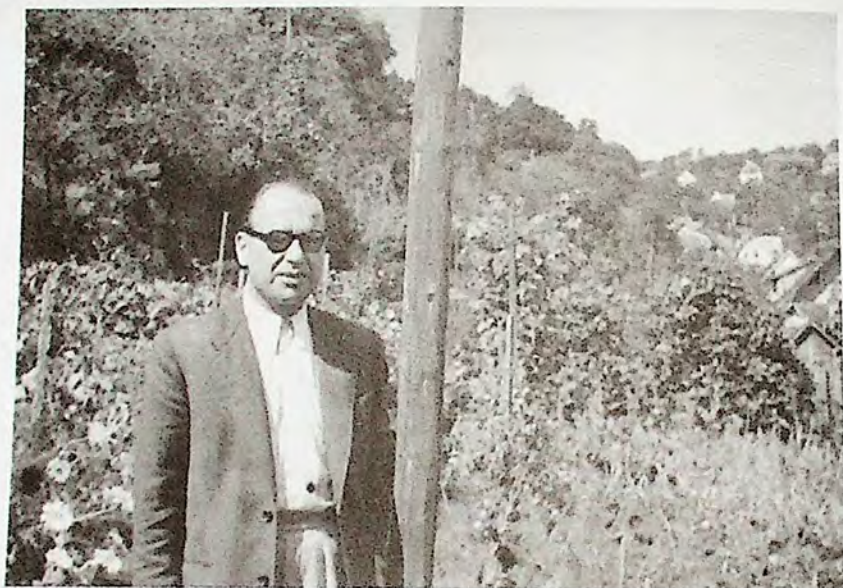
Крестов для Филиппом
волюти Падеуша Фео-
ликсова и Анелии
у рожд. Турндами в
Макусовъ зем. сунр.
сынъ родинийся 1916.
24. июля въ дер. Нар-
кума въ Добльском при-
хода

Добрый...
ми Соми Ло-
сиръ Жми са.
Кисъ съ Атеорри-
ието Зоари-
ма Турстои-
Киса сун-
р этого

Krikšto įrašas Ragelių Švč. Marijos bažnyčios knygoje

Pradėjusi ieškoti Felikso Mackaus atminties ženklų jo gimtosiose Rokiškio apylinkėse, buvau nustebinta vienos detalės. Kai susisiečiau su iš Narkūnų kaimo kilusiu inžinieriumi Antanu M. Puriuškiumi (g. 1935), nemažai rašiusiu kraštotyros knygų ir straipsnių apie savo gimtinę ir jo žmones⁵, išgirdau pasakojimą apie tai, kaip Feliksas Mackus pateko į Kauną, pas profesorių Mykolą Romerį (1880–1945), kurio gimtasis Bagdonišchio dvaras visai netoli Narkūnų.

Būtent A. M. Puriuškis man ir priminė prieš du dešimtmečius „Versmės“ leidyklos išleistą monografiją „Obeliai. Kriaunos“, kur publikuojami prisiminimai apie prof. M. Romerį.⁶ Jis papasakojo vieną labai jautrų epizodą iš profesoriaus našlės Jadvygos Čepaitės-

Feliksas Mackus Klivlande apie 1960-uosius. Nuotr. iš asmeninio J. Mažylės archyvo

Remerienės (1905–1988) prisiminimų (pasirodo, užrašytų mano pačios!).⁷ Tuose prisiminimuose profesoriaus našlė, ponija Jadvyga ne tik vaizdingai papasakoja, kaip į Bagdonišchio dvarelį „iš Narkūnų

kaimo atėjo moterytė pas profesorių prašyti pagalbos, kad sūnus, labai gerai baigęs mokyklą ir studijuoti nori,“ bet ir pasako, kad tas vaikas ir buvo Feliksas Mackus, o paskui net kelis kartus pabrėžia, jog „gabus labai buvo“⁸.

Tai labai jautrus epizodas, susijęs su Feliksu Mackumi. Turbūt reikėtų atskiro straipsnio apie profesoriaus M. Romerio įtaką jauno žmogaus, narkūniečio Felikso Mackaus vertybinėms nuostatoms, jo profesinei ir mokslinei veiklai (tikiuosi, kad tai padarysiu, nes profesoriaus M. Romerio dienoraščiuose labai daug subtilių ir vertų dėmesio detalių apie bendravimą su F. Mackumi ir pan.).

VDU Teisių fakulteto mokslinis ir pedagoginis personalas, 1932 m. Trečioje eilėje antras iš dešinės F. Mackus. Nuotr. iš Lietuvos MA Vrublevskių bibliotekos

Po sutuoktvių su Anastazija Juodvalkiene-Mackuviene, 1972 m. Nuotr. iš asmeninio J. Mažylės archyvo

1929 m. Feliksas Mackus baigė Rokiškio valstybinę gimnaziją, metus mokėsi Kauno meno mokykloje. Studijuoti teisę Kauno universitete pradėjo 1930 m. ir su pagyrimu studijas baigė 1935 metais⁹. Po studijų buvo išsiųstas į Prancūziją, gilino žinias doktorantūroje. Paryžiaus Sorbonos universitete apgynė teisės daktarą iš konstitucinės teisės.¹⁰

1939 m. Vytauto Didžiojo universitetas išleido F. Mackaus išverstą iš prancūzų kalbos Jeano Jaqueso Rousseau veikalą „Visuomenės sutartis“ su vertėjo F. Mackaus

Feliksa Mackaus – Vytauto Didžiojo universiteto Teisų fakulteto absolvento – diplomo nuorašas

įvadu, kuris, šių dienų požiūriu, yra atskiras, fundamentalus mokslo darbas. Beje, 2015 m. „Vagos“ leidykla išleido veikalą „Visuomenės sutartis“, kurį iš prancūzų kalbos vertė Feliksas Mackus.¹¹ Tik, deja, be įvado.

Apgynęs teisės daktaro laipsnį, grįžo į Lietuvą ir dirbo Vytauto Didžiojo universitete, vėliau Vilniaus universitete Teisės fakultete,

buvo profesoriaus Mykolo Romečio asistentas. Pirmosios bolševikų okupacijos metais (1940–1941) sovietų valdžios buvo išmestas iš darbo Universitete ir, kaip pats rašė, tą laiką praleido be darbo, be jokių pragyvenimo šaltinių, slapstydamasis kaime, pas mamą.¹² Vokiečių okupacijos metais profesoriaus M. Romečio vėl buvo pakviestas dirbti į Vilniaus universitetą, tačiau

LIETUVOS RESPUBLIKOS VARDU

Vytauto Didžiojo Universiteto Rektoriui, Senatui ir Profesoriatui šiuo skelbia, kad, valstybinės teisės ordinariniam profesoriui Dr. MYKOLUI RŪMERIUI rektorijant, VACLOVUI BIRŽIŠKAI, administracinės teisės ordinariniam profesoriui, esančiam Teisų Fakulteto Dekanu, FELIKSAS MACKUS, gimęs 1911 m. liepos mėn. 24 d. Narkūnų kaime, Rokiškio valsčiuje, Rokiškio apskrityje, išėjęs visus Teisų Fakulteto Teisų Skyriaus mokslus, labai gerai išlaikęs visus egzaminus ir labai gerai atlikęs diplominį darbą, įtijo visas diplomuoto teisininko teises. Tai Vytauto Didžiojo Universitetas liudija savo antspaudu, Rektoriaus ir Dekano parašais.
Kaunas, 1935 m. kovo mėn. 17 d.

Rektorius *Jonas Vytautas Rūmeris*

L. S.

Dekanas *Jonas Vaclovas Biržiška*

Šis nuorašas skiriamas profesoriui
 Feliksui Mackaus, kaip
 rektoriaus ir dekano parašais
 išduoti ir patvirtinti.

Kaunas, 1935 m. kovo mėn. 17 d.
 At, Puvilas Iliauskis, Kauno Notaras, turį savo
 Kesterys Kauno, Jaunųjų al. Nr. 92. Iudijo, kad šis
 nuorašas visiškai atitinka originalą, patvirtą man
 ir kad originalo šaltį įspūdių nepatebėta.

Rektoriaus Nr. 106
Mackaus
 Kauno Notaras

darbas truko neilgai, nes vokiečiai uždarė Universitetą.

Tuo pat metu F. Mackus dirbo ir žurnalistinį darbą lietuviškos spaudos redakcijose. Artėjant antrajai bolševikų okupacijai, pasitraukė į Vokietiją. Ten gyvendamas dirbo vertėju Tarptautinėje karo pabėgėlių globos organizacijoje (*International Refugee Organization*, IRO).

1950 m. gavo leidimą atvykti į JAV. Atvykęs apsigyveno Klivlande, Ohajaus valstijoje. Pagal JAV įstatymus teisininko darbo (nors ir turėjo

Felikso Mackaus tėviškė – gimtieji Narkūnai, 2018 m. Nuotr. Romualdo Mažylio

Sorbonos universiteto teisės daktaro diplomą!) negalėjo dirbti. Būtina buvo dar trejus metus studijuoti Amerikos teisę, o tam reikėjo pinigų. Todėl dirbo mechaniku geležinkelio bendrovėje. Tačiau visą savo gyvenimą paskyrė lietuviškai veiklai: aktyviai dalyvavo lietuvių įvairių organizacijų veikloje, rašė lietuviškai spaudai.

Būdamas šešiasdešimties, vedė našlę, jau užauginusią du sūnus, Anasztaziją Juodvalkienę (1913–2001).

Klivlande apsilankiau jau praėjus keturiasdešimčiai metų po Felikso Mackaus mirties. Susipažinau su jo posūniais Tauriu Steponu ir Gediminu Franku Juodvalkais, kurie maloniai prisiminė savo, jau mirusios, mamos sutuoktinį Feliksą. Jie pabrėžė, kad Feliksas Mackus buvo labai aukštos inteligencijos žmogus, eruditas, taip pat labai jautrus, daugeliui lietuvių padėdavęs patarimais (juk vis dėlto turėjo

teisininko išsilavinimą, mokėjo daug kalbų) ir parama. Jie pasakojo, kad jų mama už Felikso ištekėjo 1972 m., kai abu sūnūs buvo suaugę, studijavo universitete kitame mieste. Tad susitikdavo Klivlande, kai atvažiuodavo pavierėti pas mamą. Iš tų susitikimų abu posūniai prisimena Feliksą šviesiai, pagarbiai ir tauriai.

Namuose Feliksas turėjo didžiulę biblioteką ir po sunkaus darbo geležinkelyje joje dirbdavo: vertė iš prancūzų kalbos, rašė straipsnius lietuviškai spaudai. Feliksas Mackus tragiškai žuvo 1978 metais. Palaidotas Klivlande, Visų Sielų kapinėse.

Tikiuosi, ši mano pateikta informacija padės praplėsti žinių lauką apie rokiškėną Feliksą Mackų. Teisininką, vertėją ir spaudos darbininką iš Narkūnų kaimo.

Nuorodos

¹ J. L. [Jonas Leonas]Mackus Feliksas, in: *Lietuvių enciklopedija*, South Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1985, t. 37, p. 364.

² Michal Romer. *Dzienniki*, tom 5: 1931–1938, Warszawa: KARTA, 2018, p. 24.

³ LCVA, f. 391, ap. 9, b. 564, l. 10.

⁴ LVIA, f. 669, ap. 6, b. 143, l. 33, Nr. 40.

⁵ Feliksas Mackus ir jo artimieji, in: Antanas M. Puriušis. *Pietryčius nuo Ragelių*, Vilnius, 2009, p. 41–46.

⁶ „Prisiminimai apie prof. M. Reme-rį“, užrašė J. Varapnickaitė, in: *Lietuvos valsčiai. Obeliai. Kriaunos*. Vilnius: Versmė, 1998, p. 182–194.

⁷ Per 1980 m. rugpjūtį vykusią Vilniaus universiteto kraštotyrimin-kų ramuvos ekspediciją Obeliuose ir Kriaunose.

⁸ „Prisiminimai apie prof. M. Reme-rį“, užrašė J. Varapnickaitė, in: *Lietuvos valsčiai. Obeliai. Kriaunos*, p. 189.

⁹ LCVA, f. 391, ap. 9, b. 564, l. 11.

¹⁰ J. L. [Jonas Leonas]Mackus Feliksas, in: *Lietuvių enciklopedija*, t. 37, p. 364.

¹¹ Jean Jaques Rousseau. *Visuomenės sutartis*, iš prancūzų kalbos vertė Feliksas Mackus, Vilnius: Vaga, 2015, 176 p.

¹² LCVA, f. 762, ap. 2, b. 695, l. 187.

Kultūros vingiai Nemunėlio krašte

AUDRONĖ TELŠINSKIENĖ

Rokiškio kultūros centro renginių koordinatore

Krašto kultūra yra atmintimi ir kūrybiškumu besireiškiantis visos valstybės pradai, alfa ir omega, per kurį žmogus atpažįsta save. XX a. Lietuvos valstybingumo atkūrimas, išsaugojimas, mūsų visų egzistencijos pagrindas neatsiejamas nuo kultūros. Atskirų regionų ir miestų tapatybę formuoja jame gyvenantys žmonės, sukurtos tradicijos bei jų tęstinumas. Rokiškio krašto kultūrinis gyvenimas labai intensyvus ir jį galima pavadinti Lietuvos kultūrinio gyvenimo atspindžiu – tai liudija 2019 m. Kultūros sostinės titulas. Kiekvienas 2019-ųjų metų mėnuo kviečia miestelėnus ir svečius į vis kitus kultūros vingius: literatūros, teatro, šokio, muziejinkystės, dailės, etnokultūros, vizualiųjų menų, dvarų kultūros, muzikos. Tai projekto „Rokiškis – Kultūros sostinė 2019“ jungiamoji dalis, kurį koordinuoja Rokiškio kultūros centras, inicijavęs šių metų tarptautinę kultūros dieną pažymėti iškilmingame vakare, įteikiant „Rokiškio kultūros vingiai 2019“ statulėles. Iškilmių metu pagerbti Rokiškio krašto kultūrą puoselėjantys žmonės – jų dėka šiandien esame kultūros sostinė. Šių apdovanojimų tikslas – skatinti partnerystę ir bendradarbiavimą, kurti kultūros ir meno puoselėjimo tradiciją, naujų formų atsiradimą, regiono kultūros išskir-

„Rokiškio kultūros vingiai 2019“
statulėlė. Autorius – Igoris Skripka.
Idėja – Rokiškio kultūros centro.
Visos nuotraukos iš Rokiškio kultūros
centro archyvo

tinumą kartu pagerbiant asmenis, kurie nuoširdžiai ir pasiaukojamai kuria bei garsina Rokiškio kraštą. Speciali „Kultūros vingio“ nominacija įteikta už meno mecenavimą. Šiame straipsnyje apžvelgiama gimstanti Rokiškio krašto kultūros žmonių pagerbimo tradicija bei pristatomos asmenybės, kuriančios krašto kultūrą.

Kultūros vingis –
AB „Rokiškio sūris“ už
Rokiškio krašto kultūros
mecenavimą

Šiandieninis kultūros mecenavimas suvokiamas kaip ypač svarbus žingsnis: tai ne tik kultūros rėmimo tradicija, bet ir prisidėjimas prie kultūros ir meno vertybių kūrimo, tikėjimas, kad teikiama parama įkvepia ir skatina kurti.

Už Rokiškio krašto kultūros mecenavimą speciali statulėlė „Kultūros vingis“ įteikta akcinei bendrovei „Rokiškio sūris“. Pasak bendrovės vadovo Daliaus Trumpos, remti Rokiškio teatrų festivalio „Vaidiname žemdirbiams“ mecenavimą jau galima įvardyti kaip šeimos tradiciją. Suvokdama teatro svarbą miestui, nuo pat festivalio ištakų – šiemet jis vyko trisdešimt penktąjį kartą – įmonė globoja teatro meną. „Rokiškio sūris“ prizo „Už geriausią spektaklį vaikams“ steigėjai, visuomet pabrėžia, kad vaikų ir jaunimo ugdymas – visų mūsų geresnės, gražesnės ateities užtikrinimas.

Rokiškio krašto garbės piliečio Antano Trumpos pastangų dėka bendrovė remia krašto kultūrą: paramos sulaukia miesto bei viso rajono šventės ir renginiai, knygų leidyba. Rokiškio 500-ųjų metinių proga „Rokiškio sūris“ finansavo jubiliejinio paminklo Nepriklausomybės

aikštėje statybą. Nemaža parama suteikta ir teikiama ir kitiems miesto tvarkymo darbams.

Dvarų kultūros vingis – visuomeninei organizacijai „Tyzenhauzų paveldas“

Dvarų kultūra iki šiol veikia mūsų moralės ir elgsenos nuostatas, formuoja sampratą apie meną ir kultūrą. Rokiškio dvare atsispindėjo europinės architektūros ir meno, įvairių amatų, mokslo ir naujausių technologijų, pramonės ir sodininkystės raida. Iš dvarų kultūros terpės išaugo, čia įkvėpimo ir temų sėmėsi iškiliausi mūsų architektai, dailininkai, kompozitoriai, rašytojai. Iškilu ir reikšminga, kad grįžtama prie prigimtinės kultūros vertybių.

Visuomeninė organizacija „Tyzenhauzų paveldas“ įkurta 2013 m. Rokiškio krašto muziejuje „Muziejų nakties“ metu, steigimo sutartis pasirašyta vidurnaktį. Jos steigėjais tapo visuomenininkas Raimondas Sirgėdas, Rokiškio rajono vietos veiklos grupės pirmininkė, projekto vadovė Raimonda Stankevičiūtė-Vilimienė, dailininkas, „RODOS“ klubo vadovas Arūnas Augutis bei du Rokiškio krašto muziejaus istorikai – Valius Kazlauskas ir Giedrius Kujelis. Organizacija įsipareigojo puoselėti ir saugoti kultūrinį-istorinį krašto paveldą, garsinti Rokiškio vardą Lietuvoje ir visame pasaulyje, kurti kultūriškai išsilavinusią pilietinę bendruomenę. Organizacijos nariai ėmėsi konkrečių žingsnių: pradėjo senosios Rokiškio dvarvietės archeologinius tyrinėjimus, istorinės miesto Ažuolų gatvės ažuolų atsodinimą, įrengė Kalvarijos koplytėlių žymenis, pratęsė miesto puošimo tapytomis langinėmis idėją, parengė ir išleido knygą „Senojo Rokiškio dvarvietė XVI–XVIII amžiais“. Knygoje pasakojama apie iki šiol mažai žinomą Rokiškio

Dirbanti ne dėl apdovanojimų, dievdirbio Liongino Šepkos kūrybos įprasminimui skyrusi daug metų, Rokiškio krašto muziejaus direktorės pavaduotoja Marijona Mieliauskienė jautriai prisipažino, kad šis apdovanojimas paglostė širdį...

senąją dvarvietę, kurios pradžia siekia Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro laikus. Straipsnių autoriai supažindina su visuomeninės organizacijos „Tyzenhauzų paveldas“ narių inicijuotomis istorinių šaltinių paieškomis ir pateikia naujausių žinių apie kunigaikščių Krošinskių dvarą, Rokiškio bendruomenės dalyvavimą senosios dvarvietės archeologiniuose tyrinėjimuose ir pristato tyrimų rezultatus. Tradicinio renginio „Muziejų naktis“ metu organizacija „Tyzenhauzų paveldas“ teikia „Tyzenhauzo“ statulėlę už nuopelnus Rokiškio krašto istorijai.

Muziejininkystės vingis – Marijonai Mieliauskienei, Rokiškio krašto muziejaus direktorės pavaduotojai

Kiekvienas muziejus yra gyvas ne tik dėl sukauptų unikalių radinių ir vertybių, bet ir dėl jame dirbančių žmonių: kai dirba profesionalai ir kūrybingos asmenybės, rezultatai akivaizdūs – muziejus tuomet turi savo kelią ir lengvai pelno lankytojų simpatijas.

Marijona Mieliauskienė Rokiškio krašto muziejuje dirba nuo 1979-ųjų. Muziejininkė – aktyvi

krašto etninės kultūros bei profesionaliojo meno puoselėtoja, gabi įvairių inovatyvių kultūrinių renginių organizatorė ir dalyvė. M. Mieliauskienė – garsios respublikinės medžio drožėjų konkursinės parodos L. Šepkos premijai laimėti viena iš iniciatorių. 2000-aisiais jos parengtas projektas „Medžio drožyba: etninės tradicijos XXI a. naujovių įtakoje“ davė pradžią respublikiniams medžio drožėjų plenerams, kurių metu sukurtos skulptūros bei skulptūrinės kompozicijos papuošė miesto L. Šepkos parką. Išliekamąją vertę turi M. Mieliauskienės sudaryti, parengti ir muziejaus išleisti leidiniai: įvairių muziejaus rinkinių katalogai, leidinys „Pažįstamas ir nepažįstamas Lionginas Šepka“, parodų, plenerų informaciniai bukletai, konferencijų pranešimai ir kt. M. Mieliauskienės nuopelnai yra reikšmingi ir svarūs ne tik Rokiškio kraštui bei muziejui – jos veikla, inicijuoti plenerai, kiti renginiai žinomi šalyje.

Etnokultūros vingis – medžio skulptoriui Juozui Čepuliui

Iš šerdies į širdį... Yra žmonių, kuriems neužtenka tikro paukščio, tikro medžio, tikros saulės – jie paima dalelę savo širdies ir įdeda ją į medžio šerdį – ir gimsta paukštis, medis, saulė... Iš šerdies į širdį...

Daugelis sakraliojo meno kūrėjų itin atsakingai žvelgia į savo darbą, kurį įvardija kaip tarnystę: negalima sukurti Nukryžiuotojo neįsigilinus į Kristaus kančią ar šventojo atvaizdo neapmąčius jo gyvenimo. Pirmąsyk drožėjo kaltą rokiškėnas Juozas Čepulis į rankas paėmė būdamas 70-ties. Nors drožėjo kūrybinis kelias nėra ilgas, jame gausu apdovanojimų ir įvertinimų: bene svariausias – Liongino Šepkos konkursinės parodos laureato titulas.

J. Čepulį ir jo kūrybą kai kas greitina su Rokiškio krašto dievdirbiu L. Šepka: abu pradėjo drožti sulaukę brandos, darbų tematika – religinė, drožiniai išdrožti iš vieno medžio gabalo, realistiniai, nedažyti. J. Čepulio kūrybinių darbų yra įsigijęs Lietuvos nacionalinis muziejus. Menotyrininkai ir muziejininkai neabejoja J. Čepulio darbų menine verte: kūriniai įtraukti į 2010 m. išleistą katalogą „Vidurio Baltijos šalių tradiciniai amatai“, kuriame pateikiama geriausių ir žinomiausių Latvijos bei Rokiškio krašto tautodailės meistrų kūryba. J. Čepulio drožiniai garsėja lakoniškomis, tobulomis formomis, griežtomis taisyklingomis proporcijomis, menininkui rūpi kiekviena detalė: kūrinio veido išraiška, akių žvilgsnis. Menininkui itin svarbi autentiška, senosios liaudies tradicijos, istorinis tikslumas, todėl kurdamas šventuosius Juozas Čepulis kruopščiai domisi jų gyvenimo ir šventumo liudijimais, darbais, stebuklais.

Muzikos vingis – Laimai Kanopienei, Rudolfo Lymano muzikos mokyklos mokytojai

Rudolfo Lymano muzikos mokykloje Laima Kanopienė dirba nuo 1978-ųjų. Su mokiniais aktyviai dalyvauja rajono ir šalies smuikininkų festivaliuose bei konkursuose. Kiekvienais metais L. Kanopienė smuikininkams rengia „Žiogų“ stovyklą. Ne vienas jos mokinys tęsia muzikos studijas įvairiose šalies aukštosiose mokyklose, o Julija Kalačiovaitė, Laurita Klimkaitė, Simona Zajančauskaitė ir kt. Rokiškio krašto muziejuje surengė keletą asmeninių rečitalių kraštiečiams. L. Kanopienės iniciatyva, bendradarbiaujant su Vilniaus universiteto kameriniu orkestru, surengtos R. Lymano muzikos mokyklos įkūrimo 135-osios

metinės, o Vasario 16-ąją vykusią akcija „101 smuikas Lietuvai ir Rokiškiui“ išgarsino mūsų miestą. Agentūra „Factum“ prie Lietuvos kultūros fondo į Lietuvos rekordų knygą įrašė naują Lietuvos rekordą: tai didžiausias kada nors įvykęs 109 smuikininkų orkestras.

Vasario 16-ąją Rokiškio kultūros centre vyko iškilmingas Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo 101-ųjų metų dienos minėjimas. Šia proga ir Rokiškiui šiais metais tapus Lietuvos kultūros sostine, Rudolfo Lymano muzikos mokyklos bendruomenės mokytojai ir mokiniai bei buvę mokiniai ir mokytojai, atvykę į šventę iš visos Lietuvos, džiaugsmingai dalyvavo įgyvendinant muzikos mokytojos L. Kanopienės sumanymą – „101 smuikas Lietuvai ir Rokiškiui“. Smuikininkų susirinko netgi daugiau. Vienoje scenoje netilpę, išsirikiavę salės pakraščiuose, diriguojant Redai Kazlauskienei, vienu metu trimis balsais Juozo Naujaliao kūrinių „Lietuva brangi“ atliko 109 smuikininkai: dabartiniai arba buvę mokyklos auklėtiniai, L. Kanopienės bendramoksliai, kartu su jais – ir mokytoja.

Šokio vingis – Rimai Bielovienei, Aušrai Čepulienei ir Snieguolei Skardžiuvienei, Rokiškio choreografijos mokyklos choreografėms

Šokis – viena seniausių žmogaus kultūrinės veiklos formų, atspindinti bendruomenės kultūrą kaip menas ir literatūra: jį taip pat galima „skaityti“, juo galima „kalbėti“. Šokis yra paslėpta sielos kalba, nereikalaujantis vertimo, suprantamas visame pasaulyje. Kūno kalba ekspresyviausiai išreiškiamos mintys, jausmai ir troškimai. Pripažįstama, kad ypač didelę reikšmę šokis užima auklėjant jaunąją kartą,

Rokiškio choreografijos mokyklos pedagogės. Iš kairės: Aušra Čepulienė, Rima Bielovienė, Snieguolė Skardžiuvienė. Jų sėkme džiaugiasi buvusi mokinė, dabar šokanti miuzikluose „Paryžiaus katedra“, „Lituanica“ bei Anžėlikos Cholinos teatro spektakliuose Ieva Balčiūnaitė (antrame plane)

tačiau vis dar kyla diskusijos apie šokių gebėjimų ugdymo vietą ir reikalingumą bendrojo ugdymo sistemoje. Šokių specialistai pažymi, kad šokis yra ta sritis, kuriai reikėtų skirti daugiau socialinės analizės ir aiškinimo. Rokiškyje šią terpę puikiai užpildo Rokiškio choreografijos mokykla su profesionaliais pedagogais. Rokiškio choreografijos mokyklos choreografės Rima Bielovienė, Aušra Čepulienė ir Snieguolė Skardžiuvienė nuo pat mokyklos įkūrimo moko šokio meno.

Choreografės vadovauja ugdymo įstaigos meniniams kolektyvams, kurie aktyviai dalyvauja miesto ir rajono kultūriniame gyvenime. Liaudiškų šokių ansamblis „Nemunėlis“ ir šiuolaikinių šokių grupė „Fiesta“ visada matomi miesto ir rajono kultūrinuose renginiuose, visose respublikinėse, Lietuvos moksleivių ir pasaulio lietuvių dainų šventėse, festivaliuose,

konkursuose, televizijos projektuose. Kolektyvai koncertavo Lenkijoje, Latvijoje, Estijoje, Čekijoje, Kipre, Vokietijoje. Choreografės apdovanotos įvairiais ir svariais diplomais, atminimo medaliais, padėkomis.

2019-ieji Rokiškio choreografijos mokyklai jubiliejiniai – trisdešimtieji metai. Mokyklą baigė 583 absolventai. „Nuo alemandos iki breiko“ – taip pavadinto jubiliejinio koncerto metu žiūrovai scenoje pamatė ištraukas iš šokio spektaklių, geriausių mokyklos pastatymų. Koncerte šoko visos kartos – ir dabartiniai, ir seniai mokyklą baigę mokiniai bei mokytojai. Du galingi elementai – moteris ir šokis – neatsiejami: elegantiškai šokio ritme scenoje pasirodė ir Rokiškio choreografijos mokyklos choreografės Rima Bielovienė, Aušra Čepulienė ir Snieguolė Skardžiuvienė.

Literatūros vingis – Daivai Vilkickienei, Juozo Keliučio viešosios bibliotekos direktorės pavaduotojai

Šiandieninė biblioteka išlieka nepamainomu kultūros židiniu, čia dirbantys žmonės sugeba eiti kartu su laiku, su jo iššūkiais, geba sudominti ir pritraukti paties įvairiausio amžiaus ir interesų lankytojus. Literatūrinis kelias vingiuoja ir veda Rokiškio viešosios bibliotekos direktorės pavaduotoją Daivą Vilkickienę kūrybiniais takais. Rokiškio kraštą įvardydama gilios kultūros žeme, po grumstelį surenka ir sudėlioja prasmingų renginių aukštumas. Meilė darbui ir kūrybiniam procesui, jautrumas supančiai aplinkai, kultūros, tarsi oro reikalingumas liudijamas prasmingais bibliotekininkės darbais.

Daiva Vilkickienė per trejus pastaruosius metus parengė ir įgyvendino ne vieną literatūrinės srities projektą: „Rokiškio krašto literatūrinio kelio pažinties ženklai“, „Rokiškio krašto literatūrinio žodžio kūrėjų keliais“, „Lietuvos kodas – lietuvių kalba“, „Savi tarmi rakuoju, dainuoju, kuriu“, „Literatūrinė piligrimystė“. Įgyvendinta D. Vilkickienės idėja sukurti literatūrinį krašto kelią: poetų, rašytojų tėviškėse pastatyti tautodailės kūrinius arba informacinius ženklus. Devyniose rajono vietovėse atsirado skulptūros, kurios žymi: poetės Elenos Mezginaitės (Laibgaliuose), poetės Matildos Olkinaitės (Panemunėlio gelež. stotyje), išeivijos rašytojo Liudo Dovydeno (Čedasuose), poeto Pauliaus Širvio („Poezijos suolelis“ Degučiuose) tėviškes, informaciniai stendai rašytojai Liudvikai Didžiulienei-Žmonai (Panemunėlio gelež. stotyje), poetui Antanui Vienažindžiui (Anapolyje), išeivijos rašytojai Alei Rūtai (Rūdžiuose), kunigui, poetui

Antanui Strazdui (Margènuose), rašytojui Liudui Dovydènui (Trumpiškyje).

Vizualiųjų menų vingis – fotografui, operatoriui Dariui Baltakiui

Fotografija – gyvenimo menas. Vertingos fotografijos neatsiranda savaime, jų vertę kuria autorius. Dažnai kelias būna ilgas, kol tinkamu laiku surandama tinkama vieta. Kartais kadro reikia išlaukti, kartais – sukurti, o kartais jis laukia čia ir dabar. Darius Baltakys pradėjo fotografuoti svarbiausius Kultūros centro renginius ir tapo savotišku miesto, valstybinių švenčių, minėjimų, svarbiausių renginių metraštininku. Šiuo metu D. Baltakys dirba fotografu Krašto muziejuje: fotografuoja eksponatus skaitmeninimo programoms bei muziejinių katalogų leidybai. Joks reikšmingesnis įvykis muziejuje nepraeina be D. Baltakio. Daugelis renginių yra užfiksuota jo kameros ir fotoaparato.

D. Baltakys kuria filmus Rokiškio miestui aktualiomis temomis, yra sukūręs filmą apie žydų bendruomenę „Jie gyveno Rokiškyje“, filmą „Rokiškėnų kelias į nepriklausomybę“. Fotomenininkas bendradarbiauja ir su kitų sričių krašto menininkais, su fotografu Sigitu Daščioru sukūrė vienos scenos filmą „Haiku“, su Laima Bieliūniene ir Indre Baltakyte Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečio proga pristatė filmą „Prisikėlimas“. 2014 m. KINFO apdovanojimuose D. Baltakys buvo pripažintas „Metų operatoriumi“ už kino filmo „Emigrantai“ filmavimą. Naujausias jo darbas – klipas „Odė džiaugsmui“, skirtas kultūros paveldo metams, pradėtas filmuoti pernai rudenį.

Darius Baltakys – tiesiog laimingas, nuoširdus žmogus, dirbantis

Rokiškio renginių metraštininkas – fotografas, operatorius Darius Baltakys laimingas žmogus, dirbantis tai, kas patinka. Netikėtu rakursu, netikėtas sau pačiam

jam pačiam teikiantį džiaugsmą darbą, reikalingas, patikimas, profesionalus. Neįpratęs prie dėmesio, per apdovanojimų ceremoniją pamatytas kitu rakursu, netikėtu net jam pačiam.

Teatro vingis – režisieriui Neringai Danienei

*Per meilę mūsų prigimtis grakštėja,
Ir mes tos prigimties brangiausių dali
Aukojam tam, ką mylim.*
Viljamas Šekspyras

Kiekvienas rokiškėnas gali paliudyti, kad režisierės Neringos Danienės didžioji gyvenimo meilė – teatras.

Dvidešimt vienerius metus Neringa Daniene dirbo Rokiškio kultūros centre renginių režisierė scenariste. Teatrinį projektų autorė ir naujų idėjų iniciatorė. Jos inicijatyva aštuonerius metus organizuoti teatralizuoti senųjų metų palydų koncertai-miuziklai, „Nikodemo“ statulėlių įteikimo ceremonijos, skirtos Tarptautinei teatro dienai

(nuo 2002 m.), prie Rokiškio krašto muziejaus parodyti du jungtiniai masiniai spektakliai: istorinis vaidinimas „Grafaitė Sofija“ (rež. Jonas Buziliauskas, 2009), spektaklis-miuziklas „Tadas Blinda“ (2014).

Pastatytas spektaklis F. G. Lorkos „Bernardos Albos namai“ (2014), S. Nėries poemos „Eglė žalčių karalienė“ inscenizacija, skirta Vasario 16-ajai, kartu su profesionaliais atlikėjais 2014 m. pristatytas miuziklas „Pranašas. Degančios rankos“. Nuo 2016 m. pastatyti spektakliai „Didro. (Ne)laisvės istorija“ (Gruzijos ir Lietuvos teatrų projektas), „Nutildytos mūzos“.

Spektaklyje „Nutildytos mūzos“ – Panemunėlio miestelio vaistininko Naumo Olkino šeimos tragedija, arba holokausto Lietuvoje dalis. N. Olkino ir jo artimųjų gražaus gyvenimo ir tragiškos jo baigties istoriją užrašė iš šio miestelio kilusi Kupiškio etnografijos muziejaus direktorė Violeta Aleknienė. Ji surinko duomenis apie vaistininko dukterį Matildą, jauną poetę, žavėjusią visus savo eilėmis. Asociacija „Rokiškio teatras“ sutvarkė kapavietę,

Rokiškio Juozo Keliuočio
viešosios bibliotekos
informacijos ir krašto tyros skyrius

Finalinė iškilnių akimirka: džiaugiasi Rokiškio rajono savivaldybės meras Ramūnas Godeliauskas, Kultūros vingių laureatai, Kultūros sostinės ambasadoriai, kultūros darbuotojai, koncertinės programos dalyviai. Priekyje – puikių vakaro nuotaiką sukūrę atlikėjas Liudas Mikalauskas (kairėje), atlikėja Evelina Sašenko (stovi centre), vakaro vedėjas Gintaras Mikalauskas (dešinėje)

pastatė paminklinį akmenį. Pasak Neringos Danienės, šis spektaklis – apie gyvenimą, ne apie mirtį. Jis šviesus prasideda, šviesus ir baigiasi – niekas nesunaikins nuostabių Matildos eilių, jos išliko, ir mes visi turime pasistengti, kad M. Olkinaitės kūryba gyvuotų ir toliau.

Režisierė Neringa Danienė yra projekto „Rokiškis – Lietuvos kultūros sostinė 2019“ idėjos autorė.

Dailės vingis – Arūnui Augučiu, dailininkui, Rokiškio jaunimo centro dailės mokyklos mokytojui ekspertui

Sakoma, kad menas visuomet pralenkia laiką – visame pasaulyje modernaus meno kūrėjai siekia

atkreipti žmogaus dėmesį į aktualias to laikotarpio temas: politines, socialines, kultūrinės bei ekonomines. Menininkai nori, kad žmogus ne tik matytų grožį, jam įprastas detales, spalvas, bet pamatytų ir tą tikrąją realybę, kuri pasislepia už daugybės pompastinių, gražių, ryškių bei įmantrių formų.

Ypatingu pasaulio matymu apdovanotas rokiškėnas dailininkas Arūnas Augutis: išleidęs 30 dailės mokyklos mokinių laidų, ilgametis dailininkų klubo „RODA“ narys, įvairiapusis menininkas. A. Augutis – langinių plenero projekto autorius, antrą dešimtmetį sėkmingai gyvuojančios idėjos vienas iš sumanytojų, taip pat alternatyvių kalėdinių eglučių Rokiškyje idėjos

autorius. Surengė ne vieną personalinę parodą. Keletą metų iš eilės su rokiškėnais dailininkais kūrė žinomų Rokiškio krašto asmenybių ekslibrisus. Užsiima keramika. Ypač populiarus unikalios jo gaminamos švilpynės.

Be pedagoginio darbo dailės mokykloje, A. Augutis aktyvus visuomeniniame gyvenime, drąsus savo nuomone, atvirai konstatavęs ir išreiškęs realią situaciją Rokiškio kultūros nūdienoje per „Kultūros vingių“ apdovanojimų ceremoniją.

A. Augutis aktyviai dalyvavo svarstant Rokiškio – Lietuvos kultūros sostinės – koncepciją. Jo siūlyti „Kultūros tiltai: tarp Rokiškio ir Lietuvos, iš praeities į dabartį, nuo Nemunėlio iki Nemuno“ tapo projekto „Rokiškis – kultūros sostinė 2019“ pagrindiniu akcentu.

Ilga Rokiškio krašto istorija, plačiais vingiais tekanti nuo Nemunėlio iki Nemuno, nuo XIII iki XXI amžiaus, nuo baltiškosios sėlių genties iki Rytų Aukštaitijos. Šiandien Rokiškio krašto žmonės savo kasdienybę stato ant tvirto, kunigaikščių ir grafų pradėto kultūrinio pamato. Daug gilių pėdsakų įspausta šio nuostabaus miesto kultūros istorijoje nuo žąsies plunksnos iki nacionalinių premijų, nuo pirmojo slapto lietuviško vaidinimo iki Rokiškio – Kultūros sostinės titulo. Galime didžiuotis, kad tai išsaugota, galime tuo dalintis ir skelbti iš aukščiausių Kultūros sostinės bokštų.

Prieteliaus Petro Jakšto šiluma ir šviesa

VIRGINIJA VEIVERIENĖ

Šilutės rajono savivaldybės Fridricho Bajoraičio
viešosios bibliotekos vyriausioji bibliotekininkė

Šiais metais nepriklausomos Lietuvos kariuomenės karininkui, kariškosios spaudos žurnalistui, istorikui, švietėjui, jaunuomenės pilietiškumo ugdytojui ir knygos kultūros kūrėjui, bibliofilui Petrui Jakštui sukaktų 120 metų.

Žmogaus atminimo įsprausti į laiko rėmus neįmanoma. Atmintis, kaip asmenybės dvasinės būties išraiška, nepavaldi laikui ir erdvei. Juoda ir balta, praeitis ir dabartis, šiapus ir anapus stipriai įsikūniję mumyse. Žmogaus prisiminimas kartu yra ir kūrimas. Jis formuoja asmenybės, jos atliktų darbų tęstinumą, o mus daro stipresnius, brandesnius.

P. Jakšto biografija kupina svarbių ir lemtingų istorinių įvykių, asmeninio likimo klaidžių vingių. Šių eilučių skaitytojui pateikiami svarbesni rokiškėno

ir šilutiškio P. Jakšto gyvenimo bei veiklos epizodai, nepretenduojant į išsamius svarstymus ir vertinimus.

Rokiškio krašto Stramilių kaimo ūkininkams Emilijai Tučiūtei-Jakštienei ir Jonui Jakštui 1899 m.

Foto Studio
S. ZOLANO TAURASE

Karininkas P. Jakštas. Visos nuotraukos iš Šilutės Fridricho Bajoraičio viešosios bibliotekos Petro Jakšto archyvo

ruduo buvo džiaugsmingas – spalio 28 d. jų šeimoje gimė sūnus. Pavadino jį Petriuku. Neilgai trukus vienas po kito pabiro sesutės ir broliukai – jų būta ne mažiau kaip dešimt. Iš jų šeši mirė dar vaikystėje.

Mamos dėka namuose visada buvo knygų. Kaimo „daraktoriaus“ mokyklą baigusi Emilija Jakštienė mokėjo skaityti ir neblogai rašyti. Tuo pačiu metodu ji mokė ir savo pirmagimį sūnų Petrą. Maldaknygės ir elementoriai, grožinio ir mokslo pažinimo knygos atvedė smalsų vaiką į erdvų spausdinto žodžio pasaulį. O ir gimtasis Stramilių bei aplinkiniai kaimai garsėjo knygos veikėjais: knygnešiais Juozapu Stašiu, Baltrumi Žikoriu, kunigu švietėju Jonu Katele.

Mokslo, žinių siekis nuo mažens traukė jauną ūkininko sūnų. Patys susiprotėję ar klebono paskatinti tėvai ryžosi išsiųsti sūnų mokyti. Trylikametis berniukas pradeda skintis kelią į mokslo pasaulį. 1912–1914 m. jis – Rokiškio dviklasėje liaudies mokykloje. Pirmojo pasaulinio karo ir 1917 m. revoliucijos banga jį užklupo besimokantį Peterburge, berniukų gimnazijoje prie Šv. Kotrynos bažnyčios. Jaunuolio smalsumas, nenumaldomas naujovių ir veiklos troškimas formavo naują asmenybės

P. Jakštas su Klaipėdos krašto pradinė mokyklų mokiniais ir mokytojais ekskursijos Kaune metu, 1932 m.

saviraiškos formą – kūrybinį kelią: kartu su bendraminčiais gimnazistais P. Jakštas išleido pirmąjį lietuvišką rankraštinį laikraštėlį moksliviams „Erškėtis“. Sunkus istorinių ir asmeninių išbandymų metas grūdino jauną dvasią, tačiau išsaugojo iš motinos paveldėtą gerumą, atjautą silpniesiems, senelio Antano Jakšto įskiepytą darbštumą, amžiną smalsumą ir tikėjimą dar tolimesniam gimstančia tėvyne. Šių vertybių jis neprarado visą savo gyvenimą.

Spalio perversmo sukelta sumaištis ir neramumai carinėje Rusijoje jaunuolį privertė grįžti į gimtinę. 1920 m. jis įstojo į Kauno karo mokyklą. Karininko profesijos pasirinkimas žvelgiant iš laiko perspektyvos atrodo keistas ir ne visai suprantamas. Galbūt tiesa yra spaudoje vyraujantis faktas, kad pasirinkimo priežastis buvo tai, jog čia nereikėjo mokėti už mokslą. Vis tik labiau tikėtina šio pasirinkimo versija yra paties P. Jakšto sąmoningumas, supratimas, kad norint

apginti jauną Lietuvos valstybę nuo Raudonosios armijos ir Lenkijos armijos invazijos, šalies kariuomenei reikalingi raštingi karininkai. P. Jakštas pasirenka tarnystę tėvynei ir jos žmonėms.

Tolesnis jaunystės periodas glaudžiai siejosi su Klaipėda. Baigusiam Karo mokyklos IV laidą 1921 m. gruodžio 8 d. prezidento įsakymu jam buvo suteiktas pėstininkų leitenanto laipsnis. Tų pačių metų gruodžio 20 d. krašto apsaugos ministro įsakymu Nr. 292 jaunasis karininkas tolesnei tarnybai paskirtas į uostamiestyje dislokuotą Septintąjį pėstininkų Žemaičių kunigaikščio Butigeidžio pulką. Čia pasireiškia, atrodytų, menkai su karine tarnyba deranti P. Jakšto veikla – ekskursijų organizavimas ir vadovavimas joms. Prigimtinė kultūra ir laisvė bendraujant šiam jaunam vyrui teikė galimybę lengvai užmegzti dialogą ne tik su savo amžiaus ir pomėgių žmonėmis, bet ir su jaunuomene. Didžiosios Lietuvos lietuvių

ekskursijos į šį 700 metų buvusį vokiečių okupuotą kraštą tapo kone kasdieniu reiškiniu. Istorija besidominčiam karininkui buvo malonu šalies mokyklų auklėtiniams vesti ekskursijas po ką tik prie Lietuvos prijungtą Mažąją Lietuvą, atgautą šalies uostamiestį. Keliautojams imponuodavo ir paties ekskursijų vadovo asmenybė: pasakojimus P. Jakštas praskaidrindavo šelmiškais pajuokavimais, legendomis, paskanindavo sausainiais ar karamelėmis iš karininkiškų kišenių. Kariškį pasiekdavo šūsnis atvir-laiškių su padėkomis už neišsenkantį pasišventimą ekskursijoms Klaipėdoje, su prisiminimais apie neužmirštamą akimirkas. Dėkodavo garbingi Lietuvos gimnazijų vadovai, aikštingos jaunos mokytojos ir visada žavūs vaikai, P. Jakšto vadinti prieteliais ir kalakutais. Ekskursijų vadovo vaidmuo tęsėsi ir persikėlus į Kauną.

Karininkui P. Jakštui Klaipėdoje teko likti iki 1927 metų. Iki to laiko

jis baigė Klaipėdos lietuvių gimnazijos suaugusiųjų kursus ir įgijo 8 klasių aukštesniosios mokyklos baigimo atestatą, kuris suteikė teisę stoti į aukštąją mokyklą. Pasinaudoti ja greitai atsirado proga, nes tolesnei tarnybai karininkas buvo perkeltas į Kauną.

Trokšdamas žinių ir galvodamas apie universitetines studijas, P. Jakštas įstojo į Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakultetą, kur studijavo (1927–1932) lyginamąją kalbotyrą ir lietuvių kalbą. Mokslo išmintį, asmeninius gebėjimus jis pritaikė savo tiesioginėje tarnyboje bei visuomeninėje veikloje: buvo skiriamas įvairių karinių ir pasaulietinių komisijų – „Lietuviškosios enciklopedijos“ Kariškojo skyriaus komisijos, respublikinių dainų švenčių organizavimo, Vyriausiojo štabo karininkų garbės teismo, Vyriausiojo štabo taupomosios-skolinamosios kasos vadovybės, Lietuvių kalbos draugijos – nariu. P. Jakštas rašė korespondencijas tarpukario žurnalams ir laikraščiams: „Žvaigždutei“, „Ateities spinduliams“, „Kariui“, „Kardui“, „Rytui“, „Mūsų žinynui“, pasirašydamas Prieteliaus, Stramilečio, Rokiškėno slapyvardžiais, bet dažniausiai – savąja pavarde. 1938 m. parengė lietuviškos karinės literatūros apžvalgą „Lietuvos karinė spauda 1918–1938“. Dirbant kariuomenės Vyriausiojo štabo Spaudos ir švietimo skyriuje, kaip ir septintajam XXVII knygų mylėtojų draugijos nariui, P. Jakštui dažnai tekdavo susitikti su mokslo, meno, visuomeninio gyvenimo žmonėmis, rašytojais, literatais. Šie susitikimai tapdavo gera proga gauti knygų su autografais savo asmeninei bibliotekai.

Tokias knygas jaunas karininkas ypač vertindavo.

1927–1936 m. karininkas P. Jakštas buvo Žuvusiųjų ir mirusiųjų karių kapų tvarkymo komisijos sekretoriumi. Tai reikalavo kruopščios, kantrios ir daug kelionių reikalaujančios nepriklausomybės kovų metais žuvusių ir įvairiose vietose palaidotų savanorių paieškos. Komisija šį darbą pavedė P. Jakštui – nevedusiam, vadinasi, turinčiam daug laiko, be to, mėgstančiam

bendrauti su žmonėmis karininkui. Šioje veikloje jis jau buvo pasižymėjęs Klaipėdoje: kartu su Septintojo pulko kariais tvarkė vietinius žuvusiųjų kapus. Daug žuvusių lietuvių karių palaikų, padedant visuomenininkams, surinko Ilūkštos apskrityje, Latvijos pusėje. Visi jie buvo perlaidoti Červonkos kaimo katalikų kapinėse, netoli Lietuvos sienos. Sąlygos nebuvo palankios: trūko lėšų, darbo jėgos. Užduočių būta įvairių, kartais sunkių ir net

Tarp Lietuvos Raudonojo Kryžiaus vaikų vasaros kolonijos Aukštojoje Panemunėje pacientų

Karių kapų tvarkytojai ir pagalbininkai

keblių. Judėjimas inspiravo mintį to meto Lietuvos laikinojoje sostinėje turėti Nežinomojo kareivio kapą. Palaikų pervežimas iš Latvijos, Červonkos kapinių, į Kauną vertas vos ne detektyvo plunksnos. 1934 m. ypatingas krovinyas pervežtas slapta, lagamino viduje, specialiu traukinio vagonu. Žuvusių Lietuvos kareivių atminimas buvo įamžintas ir Vilkaviškyje, Šiauliuose, Ukmergėje, Šilutėje, Klaipėdoje bei kituose šalies miestuose ir miesteliuose. Dalyvavimas Karių kapų tvarkymo komisijoje laikomas vienu iš didžiausių P. Jakšto nuopelnų šalies kultūrai ir visuomenės pilietinei brandai.

Panaikinus kariuomenės Vyriausiąjį štabą, P. Jakšto tarnyba nebeturėjo perspektyvų ir prasmės. 1940 m. vadovybės įsakymu jis išėjo į atsargą turėdamas majoro laipsnį. Nepriklausomoje Lietuvoje jo tarnyba ir veikla buvo įvertinta krašto apsaugos ministro padėka už pavyzdinę karių kapų sutvarkymą (1927), Lietuvos nepriklausomybės

dešimtmečio jubiliejiniu medaliu (1928) ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ketvirtojo laipsnio ordinu (1934).

Stramiliuose laukė paveldėtas iš tėvų ūkis ir valstiečio dalia. Laukė ir malonus meilės jausmas – kariškai atkakliai iki šiol besigynęs nuo moteriškosios lyties atstovių, gimtinėje P. Jakštas sutiko būsimąją žmoną – netolimo Sriubiškio kaimo ūkininkų Albinos ir Petro Zalubų dukrą Sofiją. Jaunosios šeimininkės laukė nelengvos dienos. Nepraėjus nė mėnesiui po vestuvių, P. Jakštas ūkio vadžias perdavė žmonai ir pats išvyko į Vilnių. Čia 1941–1943 m. dirbo Lietuvos mokslų akademijos Lietuvių kalbos institute sekretoriumi ir asistentu. Visa galva jis galėjo pasinerti į humanitarinę veiklą, kultūros ir literatūros meką, bet nerimas dėl karo meto įtampos ir Stramiliuose likusios šeimos kėlė vis didesnes abejones. Be to, už pasipriešinimą vokiečių okupacinė valdžia 1943 m. kovo 17 d. suėmė ir

Štuthofio koncentracijos stovykloje įkalino dešimtis lietuvių inteligentų, pradėjo mobilizuoti Lietuvos inteligentiją į savo kariuomenę. Toks likimas grėsė ir P. Jakštui. Šie įvykiai skubino grįžti į gimtinę, kur žmona Sofija Zalubaitė-Jakštienė kantriai saugojo jų šeimą, tačiau ramybe gimtosios vietos nekvepėjo. Kasdien grėsė pavojus pakliūti į KGB rankas. Likimo blaškomas P. Jakštas 1948 m. pasitraukia į kaimyninę Latviją: prisidengęs svetima Antono Ignovičiaus Putriūno pavarde įsidarbina sargu Rygos „Kommunsnabe“ įmonėje, vėliau – konditerijos gaminių išvežiotu vietos restorane „Maskva“. Kartais žmona Sofija nusiveždavo juodviejų sūnus į Rygą, kur jie susitikdavo su ūsuotu dėde. Vaikai gerokai vėliau, tik suaugę, sužinojo, kad tai buvo jų tėvas.

Karininko žmonai Sofijai neramiais pokario laikais likti Stramiliuose irgi darėsi pavojinga. Iš patikimų žmonių nugirdusi, kad į Sibirą netremia buvusiam Klaipėdos

krašte, ji ryžtasi keltis į kitą Lietuvos kraštą – Pamarį, tad, laikinai palikusi vaikus tėviškėje sesers Bronislavos Zalubaitės globai, 1952 m. ji atvyko į Šilutę, kur visą laiką dirbo žemės ūkio technikumė dėstytoja.

1955 m. pabaigoje, tapęs legaliu „tarybiniu piliečiu“, čia atvyko ir šeimos galva P. Jakštas.

Nedidelis pamario miestas Šyšos pakrantėje jam tapo antrąja tėviške, namais ir amžinojo poilsio vieta.

Sovietmečio politinė-ideologinė cenzūra ne vieną tarpukario inteligentą vertė pasirinkti gyvenimo būdą. Laikotarpiu, kai nėra nieko tikro, niekur ir niekam nėra laisvės gyventi, visur visi tikrai vaizduoja, o ne gyvena, P. Jakštas laikėsi nuošalėje, niekada nesivėlė į socialinius ir politinius konfliktus, buvo „žemesniu už žolę“. Racionalus protas ir kariška disciplina savaime brėžė išgyvenimo kelius, apsaugojo nuo sovietinio saugumo tarnybų priežiūros ir sekimo. Atsargos majoras P. Jakštas po legalizavimosi galėjo dirbti tik ūkinėje įmonėje, eidamas žemiausias tarnautojo pareigas. Anot

dokumentų, nuo 1955 m. gruodžio 17 d. jis dirbo Šilutės remonto kontoros sandėlio darbininku, nuo 1956 m. gruodžio 18 d. – Šilutės autokelių valdybos ūkvedžiu tiekėju, Gamybos-technikos skyriaus techniku, Gamybos skyriaus techniku normuotoju. Darbovietei liko ištikimas iki pat „išėjimo į užtarnautą poilsį“ – 1984 metų.

Savo namų duris P. Jakštas atverdavo visiems norintiems: iš pradžių nedrąsiai, vėliau – vis plačiau. Visas

sutikdavo kaip senus pažįstamus – būdavo malonus, paslaugus, įsiklausantis, lengvai bendraujantis, turintis subtilų humoro jausmą, linkęs pagelbėti, patarti, pakonsultuoti. Puikiai pažinojo ir permanė žmones. Dažniausiai bendravimas prasidėdavo nuo kavos ar arbatos puodelio. Svečius stebindavo knygų gausa Jakštų namuose. Dar labiau – tvarkinga knygų rikiuotė. Visas

Po legalizavimosi, 1955 m.

knygas savininkas registruodavo tam tikslui skirtame sąsiuvinyje kiekvieno mėnesio 27 dieną. „Aš esu XXVII knygų mylėtojų draugijos narys. Ši diena man tarsi šventė, o šventėje registruoti naujai įsigytas knygas – didelė laimė,“ – kartą patviravo P. Jakštas. Knyga jam buvo šventė – šventė ją įsigyti, talpinti tarp kitų savo bibliotekos knygų, skaityti, studijuoti, liesti ir dalintis. Apie knygas jis kalbėdavo noriai, pagarbiai, meiliai.

Antrojo pasaulinio karo metais jo tėviškėje saugomą per šešių tūkstančių knygų asmeninę P. Jakšto biblioteką sudegino sovietų kariai. Liepsnose žuvo per daugelį metų sukauptos spaudos vertybės. Tačiau aistra kolekcionuoti knygas neišnyko kartu su sudegintomis knygomis. Pokario metais bibliofilas P. Jakštas toliau lankėsi knygynuose, ieškojo

jį dominančių leidinių per pažįstamus, bičiulius. Neretai ir jie, žinodami P. Jakšto pomėgį, patys pasiūlydavo retesnių egzempliorių. Knygų parsiveždavo ir iš tarnybinių ar asmeninių išvykų. Taip biblioteka atgijo, tapo žinoma unikaliomis knygomis, kurių savo fonduose neturėjo net garsioji Vilniaus universiteto biblioteka. Paties bibliofilo pildyto knygų katalogo analizė parodė, kad Šilutėje sukauptoje jo bibliotekoje iš viso buvo 6 365 knygų egzemplioriai ir 72 pavadinimų periodiniai bei tęstiniai leidiniai.

P. Jakštas nelaikė savo knygų šventa ir neliečiama nuosavybe – mielai skolindavo minėtai Vilniaus universiteto bibliotekai, pamario kultūros įstaigoms. Biblioteka

naudojosi moksleiviai, studentai, pedagogai, mokslininkai, žurnalistai, kraštotyrininkai ar žinių trokštantys smalsautojai. Bibliofilui nebuvo blogų knygų. Jis sakydavo: yra tik blogi skaitytojai, nes ir bloga knyga daug ką gali pasakyti – tai žmogaus darbas, jo gyvenimas.

Knygos P. Jakštą supo ne tik namuose, bet ir darbo aplinkoje: daugybę metų P. Jakštas rūpinosi spaudos platinimu Šilutės autokelių valdyboje. Tam palaikė draugiškus

Ekskursantus supažindina su Šilutės praeitimi

ryšius su vietos knygyno darbuotojais, tad žinios apie naujausias knygas platintoją nesunkiai pasiekdavo. Kiekvieną ketvirtadienį iš šios įstaigos jis grįždavo su dideliu ryšuliu knygų savo skaitytojams. Bendradarbiams parduodamų knygų skaičius augo kaip ir knygos bičiulio P. Jakšto autoritetas – ne kartą šio jo veikla buvo įvertinta oficialiais apdovanojimais, premijomis ar asmeninėmis dovanėlėmis.

P. Jakštas – filologinių ir istoriko gabumų turėjusi asmenybė. Šilutėje atsargos majoras prisiminė gimimo duotą ir ugdytą gebėjimą bendrauti, analizuoti – vedžiojo ekskursijas po miestą ir Pamario kraštą iš visos Lietuvos, rašė atsiminimus, istorijas apie senąją Rusnę, Šilutę, jos kultūros ir istorijos objektus. Mokėdamas rusų, vokiečių, lenkų, latvių, senąsias lotynų ir graikų kalbas, P. Jakštas turėjo galimybę pažinti įvairiakalbius tekstinius šaltinius, daugiakultūrinę aplinką. Visa tai padėjo atsirasti autoriniams

kraštotyrimams ir istoriniams rašiniams, apžvalgoms. Jį domino daug kas: bažnyčių, miesto gatvių, dvarų, įmonių ir įstaigų istorijos, pamario gamtinė aplinka, potvyniai. Kone kiekvieno šilutiškio ir ne vieno svečio vartytos, skaitytos P. Jakšto parengtos kraštotyrimės apybraižos, istorijos studijos: „Vadovas po Šilutės kraštą“, „Senoji Šilutė“, „Šilutės miesto gatvių istorija“, „Kova su vandeniu buvusioje Šilutės apskrityje“, „Šilutės dvarams paminėti“, „Vadovas po literatūrinę Šilutę“, „Senoji Rusnė“, kt. Tyrinėjimai ilgainiui neapsiribojo vien tuo kraštu, kuriame gyveno tyrėjas. Savo kraštotyrimines apžvalgas jis skyrė Tilžės (dab. – Sovetskas), Kuršių nerijos gyvenviečių praeičiai, rašė apžvalginius teminius rašinius Mažosios Lietuvos istorijos ir kultūros klausimais, biografines apžvalgas. Šie tyrinėjimai – beldimasis į praeitį, ne tik pateikiant ir išryškinant istorinius faktus, bet ir randant kažką savito bei išskirtinio.

Nepamiršo jis ir gimtojo Rokiškio krašto. Tai liudija atsiminimai „Stramiliai“, „Mokyklos“. Istorinius naratyvus inspiravo ir pažintis su iškiliomis XIX–XX a. pirmosios pusės asmenybėmis: rašytoju, filosofu Vilhelmu Storosta-Vydūnu, tautinio atgimimo ir moderniosios kultūros reiškėju Juozu Tumu-Vaižgantu, prozininku modernistu Jurgiu Savickiu, poetu ir apysakininku Kaziu Puida, muziejininku Pauliumi Galaune, kultūros istoriku prof. Vaclovu Biržiška ir kt. Namiškių liudijimu, darbai rašyti ilgai ir atkakliai: iš pradžių užsidarius vonioje, atslūgus persekiojimams – prie užtrauktų užuolaidų. Tačiau, nors teko dirbti sunkiomis, pavojingomis sąlygomis, ši veikla jam teikė savotišką malonumą, nusiramimą dėl sovietmečio cenzūros ir ideologinės kontrolės kylančios izoliacijos nuo inteligentijos, intelektualų, ir pasitenkinimo jausmą, kad vis tik gali būti naudingas. Būta net keturiasdešimt trys įvairios apimties ran-

kraščių. Manoma, kad jų gali būti ir daugiau – kai kurie jų buvo paties autoriaus paskolinti pažįstamiems ir tebėra negražinti. Penki darbai dienos šviesą išvydo knygų pavidalu: „Senoji Šilutė“ (1994), „Knygos“ (2003), „Tilžės bažnyčios. Kuršiai ir jų kalba“ (2003), „Atsiminimų tėkmėje: Stramiliai, Rokiškis, Sankt Peterburgas“ (2004). Už knygą „Senoji Šilutė“, kitus kraštotyros darbus, istorines apžvalgas P. Jakštui (po mirties, 1995) skirta Šilutės rajono savivaldybės „Sidabrinės nendrės“ premija.

Dėl tam tikrų savo biografijos faktų sovietmečiu privengęs viešumos, Atgimimo laikais P. Jakštas aktyviai įsiliejo į Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Šilutės skyriaus veiklą. Laisvė kalbėti, gyventi, būti savimi jau nebejauno amžiaus P. Jakštą skubino dalinti aplinkiniams tai, ką ilgus metus turėjo slėpti nuo pašalinių akių: savo patirtį, žinias, svarstymus, gebėjimus, neatlygintą pagalbą. Kartu su Sąjūdžio aktyvistais jis dalyvavo Vydūno 120-mečio minėjimo renginiuose Pamaryje, 1988 m. gegužės 8 d. – Vydūno draugijos iniciatyvinės

grupės susirinkime. Tų pačių metų spalio 23 d., šilutiškiams giedant „Tautišką giesmę“, P. Jakštas iškėlė Lietuvos valstybės trispalvę. Tačiau žiaurus likimas jau alsavo nugaron – peršalęs iškilmių metu P. Jakštas susirgo ir neilgai trukus, lapkričio 14 d., žymiojo knygiaus gyvybė užgeso. Liko nebaigta skaityti knyga, pradėti rašyti kraštotyros darbai, planuoti susitikimai. Karininko karstą uždengė Lietuvos trispalvė. Palaidotas naujosiose Šilutės katalikų kapinėse.

Anot profesoriaus Arnaldo Piročkino, P. Jakštas nepriklausė garsių veikėjų grupei, kuri stovėjo

visuomenės priešakyje ir lėmė posūkius šalies kelyje. Tačiau Jakštas yra atstovas to lietuvių tautos sluoksnio, kuris, išugdytas nepriklausomos Lietuvos, pirmaisiais dviem dešimtmečiais išreiškia tikrąjį lietuviškumo idealą – tautinių tikslų pastovumą ir patvarumą, tam tikrą santūrumą ir kuklumą dermėje su aktyvumu. Knygius buvo senųjų tradicijų saugotojas, fiksuotojas, septintasis XXVII Knygos mėgėjų draugijos narys, Lietuvos nepriklausomybės gyvoji istorija. Pats P. Jakštas, ko gero, tik kukliai pasakytų: „...padariau, ką galėjau, kas gali, tepadaro geriau.“

Tyzenhauzų Rokiškio dvaro sodyba: istorinio vaizdo retrospekcija

INDRĖ KAČINSKAITĖ

Rokiškio dvaro sodyba, dabar Krašto muziejus, žinoma kaip vienas raiškiausių klasicizmo ir istorizmo laikotarpiams susiformavusių ansamblių Lietuvoje, dar sovietmečiu įrašytas į respublikinės reikšmės istorijos ir kultūros paminklų sąrašus.¹ Tuo laikotarpiu atlikti ir gana išsamūs ansamblio istoriniai tyrimai: menotyriminė Alvyra Vaitulevičienė tyrinėjo Rokiškio dvaro ansamblio rūmus, parką, istorikė Rasa Dičiuvienė – alaus daryklos pastatą, o Rokiškio miestą su dvaro sodyba kaip urbanistikos ansamblių analizavo Algimantas Miškinis.²

Į Rokiškio dvaro istoriją taip pat gilinosi Bronius Deksnys, ilgametė Rokiškio krašto muziejaus darbuotoja Ona Mackevičienė.³ Tačiau neturint pakankamai ikonografinių šaltinių, pirminis dvaro sodybos vaizdas liko neišsamus, tik XXI a. atrasti nauji dokumentai – 1810, 1848 m. Rokiškio grafystės žemėlapiai ir tarp šių datų įsiterpiantis Rokiškio krašto muziejaus internetinėje erdvėje publikuojamas 1825 m. Rokiškio dvaro inventorių (toliau – inventorių) – sudarė galimybę atskleisti laiko uždangą ir sugrįžti prie ansamblio ištakų.⁴ Tad straipsnyje siekiama aptarti Rokiškio dvaro sodybos ansamblio pirminio vaizdo apimtį, kompoziciją, architektūrinį

sprendimą, kurį lėmė jos savininkų grafų Tyzenhauzų giminės ilgametės tradicijos, skonis, laikmečio estetinės nuostatos. Tyrimo chronologinės ribos – XVIII a. pab.–XIX a. pirma pusė, apimančios trijų Tyzenhauzų giminės atstovų, Rokiškio savininkų – Antano, jo sūnėno Ignoto ir pastarojo sūnaus Konstantino – veiklą, jų įtaką Rokiškio architektūrinio, urbanistinio ansamblio vaizdai susiformuoti.

Žinoma, kad Tyzenhauzai XII–XIII a. buvo viena iš įtakingiausių riterių giminių, suvaidinusių svarbų vaidmenį įkuriant Rygos vyskupystę. XIII–XIV a. tai buvo bene turtingiausia Livonijos feodalų giminė.⁵ Pirmoji žinia apie Tyzenhauzus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (toliau – LDK) pasirodė XVII a. vid., nuo tada jie užėmė aukščiausias pareigas valstybės ir vietos valdžioje.⁶ Iškiliausiu giminės atstovu laikomas Antanas Tyzenhauzas (1733 Žaludko dvare – 1785), 1765–1780 ėjęs Lietuvos dvaro pažiūdininkio pareigas, garsus kaip karališkųjų ekonomijų administratorius, reformuotojas, magnatas ir politikas. Tapęs pagrindiniu valdovo ūkio ir finansų tvarkytoju, A. Tyzenhauzas tuo metu buvo bene svarbiausias žmogus LDK.⁷ Iš stambiausių jam priklausiusių

dvarų minimi Pastovys, Rokiškis su palivarkais, Žaludkas. Nuo 1765 iki 1780 metų LDK teritorijoje A. Tyzenhauzo rankose buvo sutelkta pagrindinė politinė valdžia, taip pat karališkieji finansai.⁸ Su jo vardu sietinas ir Apšvietos idėjų plitimas LDK. Gardinas Tyzenhauzo dėka buvo tapęs antrąja LDK kultūros, ekonomikos sostine. Šiame mieste, be daugybės kitų edukacinių įstaigų, buvo įkurta ir statybos mokykla, kuriai vadovavo architektas italas Giuseppe de Sacco (1735–1798) – Gardino vyriausiasis architektas, vienas pirmųjų propagavusių klasicizmo stilių LDK.⁹

A. Tyzenhauzas savo šeimos neturėjo, tad rūpinosi brolių Mykolo ir Kazimiero vaikais.¹⁰ Jis turėjo didelę įtaką savo sūnėno Ignoto Tyzenhauzo stiliaus pojūčiui, asmenybei susiformuoti.¹¹ Žinoma, kad 1777 m. į kelionę po Europą A. Tyzenhauzas išvyko kartu su savo sūnėnu Ignotu, kurį pasiėmė edukaciniais tikslais, ir sekretoriumi Franciszeku Suchodolecu.¹² Europinės architektūros madas pažino po metus trukusios kelionės lankydamis Vokietiją, Olandiją, Austriją, o Londonas ir Paryžius tapo pagrindiniais jų išvykos centrais.¹³ Po A. Tyzenhauzo mirties jam priklausiusį Rokiškio dvarą ir paveldėjo

Rokiškio grafystės žemėlapis fragmentas, 1810 m. Rokiškio krašto muziejus

sūnėnas I. Tyzenhauzas – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gvardijos šefas, nusprendęs savo rezidenciją iš Pastovių (dab. Baltarusijos teritorija) perkelti į Rokiškį.¹⁴ Būtent jam valdant Rokiškyje XVIII a. pab. – XIX a. pr. sukurtas išskirtinis savo apimtimi urbanistinis ansamblis (rūmų statybos pradžia įvardijama 1792 m., sodo – 1797 m.), pagrįstas kompozicijos ašimi: miestas–dvaras, į bendrą urbanistinę struktūrą įtraukiant bažnyčią (tuo metu dar medinę, neperstatytą), stačiakampę aikštę ir dvaro sodybą. Tokios apimties architektūrinė, urbanistinė struktūra – reta išimtis LDK kultūrinėje erdvėje, tačiau iki šiol nežinome šio projekto autoriaus. XVIII a. pab. Abiejų Tautų Respublikoje plito lenkų teoretiko Piotro Świtkowskio darbas „Kaimo statyba“ (1782),

kuriame propaguotas idealus kaimo vaizdas, formuojamas pagal kompozicinę ašį: bažnyčia–dvaro rezidencija, tačiau Rokiškio ansamblis savo apimtimi, kompozicijos išbaigtumu žymiai pranoksta šio teoretiko siūlymus.¹⁵ Prisimenant, kad XVIII a. pab. tarp aristokratų planuojant jų rezidencijas jau sklido švietėjų propaguojamos „laisvo planavimo“ idėjos, kompozicijos pasirinkimo priežastys sugrąžina į urbanistikos, architektūros istoriją.

Nuo renesanso iki XIX a. įvairiuose Europos kraštuose, pirmiausia Italijoje ir Prancūzijoje, plito racionalia geometrija pagrįsta urbanistika, profesoriaus Pierre'o Lavedano pavadinta klasikine.¹⁶ Naudojant antikos palikimą, siekta racionalios erdvinės vietovės struktūros, ją geometriškai planuojant ir

disciplinuojuant užstatymo reguliarumą.¹⁷ Atsižvelgiant į konkrečius utilitarinio ir ideologinio pobūdžio uždavinius ir besikeičiantį estetinį skonį, kurtos įvairių tipų erdvinės kompozicijos, kurios turėjo tam tikrus bendrus bruožus. Iš jų svarbiausi: reguliarumas ir simetrija, dydis (gylis) perspektyvų, „uždarytų“ architektūrinėmis dominantėmis arba nukreipiančių žvilgsnį į begalybę.¹⁸ Ryškiausias tokios klasikinės kompozicijos pavyzdys – Liudviko XIV Versalis, tapęs Prancūzijos monarchinės ideologijos išraiška ir idealiai įgyvendinęs ašinės simetrijos kompoziciją.¹⁹ Kuo didesnės dvaro erdvės tvarkymas, paremtas geometrijos principais, buvo tapęs beveik kompoziciniu dėsniu ir įgaudamas kosmopolitizmo bruožų plito visoje Europoje.²⁰

Rokiškio grafystės žemėlapis fragmentas, 1848 m. Rokiškio krašto muziejus.
Nuotr. Indrės Kačinskaitės, 2007 m.

LDK vėlyvojo baroko laikotarpiu buvo populiarus ir klasikinis prancūziškajam klasicizmui būdingas ašinis rezidencijos kūrimo modelis.²¹ Tokias kompozicijas inspiravo Abiejų Tautų Respublikos valdovo dvaras ir galingos magnatų giminės, kurios stengėsi vykdyti nepriklausomą vidaus ir užsienio politiką.²² Pagal išplėtotą ašinių kompozicijos modelių kurtos rezidencijos scenarijų, paremtą nuoseklia, taisykle tapusia, objektų ir erdvių išdėstymo seka, sudarė: sakralinis statinys – alėja – vartai – reprezentacinis kiemas – kur-

doneras – rūmai – sodas – vandens telkinys (kanalas) – žvėrynas (atsiveriantis vaizdas į begalybę).²³

Keltinas klausimas: kuo XVIII a. pab. – XIX a. pirmos pusės Rokiškio Tyzenhauzų ansamblio vaizdas artimas minėtiems išplėtotos klasikinės ašinės kompozicijos pavyzdžiams, kuo jis savitas?

Kompozicija, architektūra

Rokiškio dvaro sodybos genezės pradžia sietina su Krošinskių gimine. Žinoma, kad XVI a. Rokiškis

tapo šios giminės nuosavybe. Nuo 1715 m. visiškai atitekęs Tyzenhauzams Rokiškis ilgą laiką buvo nuomojamas. Paskutinė nuomos sutartis galiojo 1767–1769 metais. Nuo 1770 m. valda nebenuomota, nes Tyzenhauzai nusprendė čia kurti savo rezidenciją.²⁴ Mokslininkų diskusijų objektu iki šiol buvęs klausimas – kurioje vietoje egzistavo senoji Rokiškio dvarvietė? – atsakytas. Iš archeologinių tyrimų, dvare pradėtų vykdyti 2012 m. ir tęstų 2014-aisiais, išaiškėjo, jog ankstyvasis Krošinskių dvaras Rokiškyje telkėsi ties Tyzenhauzų pastatyta alaus darykla, kuri dar labai ilgai vadinta „Krošinskių pilaite“. Archeologiniai tyrimai patvirtino, kad tik XVIII a. pab. Tyzenhauzai dvaro sodybos centrą apie 300 metrų nukėlė toliau į rytus²⁵, sukurdami naują klasicistinį ansamblį, o planavimo ašį bažnyčia – aikštė – dvaras dar labiau išryškindami. Senosios dvarvietės vietoje šalia tvenkinio XIX a. pradžioje buvo suformuota naujo Tyzenhauzų dvaro ūkinė-gamybinė dalis. Naujojo ansamblio vaizdą formavo daugiau kaip 30 pastatų, įvardytų 1825 m. inventoriuje.²⁶ 1810 m. žemėlapyje jų pažymėta 13 (dalis centrinės sodybos plano dalies pažeista), o 1848 m. – 20.²⁷

XVIII a. pab. – XIX a. pr. suformuotame Rokiškio ansamblyje iš miestelio, kurio aikštės rytiniame gale stovėjo dar medinė, neperstatyta, bažnyčia, kompozicinė ašis tęsėsi į rytus, jungdama išstęsto stačiakampio formos aikštės erdvę, ir keliu pro tvenkinį, per tiltelį vedė į centrinę dvaro sodybos dalį. Ją kompozicinės ašies tęsinyje formavo ne vienas, o du reguliarūs simetriški kiemai: pagrindinis – reprezentacinis (sudarė rūmai ir šiaurinė bei pietinė ofisinės, pastaroji inventoriuje įvardyta magazinu) ir antrasis, įkurtas priešais pagrindinį, – ūkinis (sudarė itin stambių tūrių tašytų rąstų kluonas ir tvartas, dengti

šiaudais, nuo pagrindinio kelio atitverti pušinių rąstelių tvoromis).²⁸ Kompozicinę simetrijos ašį už rūmų pratęsė trijų sodo takų veduoklinis tinklas, o rytuose, už dvaro pievų erdvės, užbaigė miškas – žvėrynas su suformuota proskyna centre.

Centrinio – reprezentacinio – kiemo erdvės pobūdis, skirtingai negu šiandien matoma, taip pat buvęs uždaras, reguliarus. Oficinų pastatus (išlikusius faktiškai nepakitusius), simetriškai išsidėsčiusius priešais klasicistinius rūmus (perstatyti 1905 m.), jungė iš akmens sumūryta, raudonai dažytais lentomis dengta tvora su centre įrengtais dvivėriais juodais statinių vartais.²⁹ Rūmų gretimybėje taip pat stovėjo: akmens mūro virtuvė, rūsys (išlikę), mediniai pastatai – rąstų malkinė ir paukštidė (neišlikusios), kiek į šiaurę nutolęs dviejų šiltnamių pastatų kompleksas.³⁰

Taigi žinome, kad Rokiškio miesto ir dvaro pagrindinės kompozicinės ašies scenarijų XIX a. pradžioje sudarė: bažnyčia – miesto aikštė – alėja – tiltas per tvenkinius – ūkinis kiemas – reprezentacinis kiemas su rūmais – sodas – žvėrynas.

Ašinį-simetrinį ansamblio karkasą formavo ir antroji šiaurės ir pietų krypties kompozicinė ašis, statmena pagrindinei, užsibaigianti dviem reguliarių formų, uždaros erdvės ūkiniais kiemais: šiauriniu ir pietiniu (jų reminiscencijos išlikusios ir šiandien). Pietinėje dalyje buvusį ūkinį kiemą, įrengtą po 1810 m., sudarė akmens mūro ūkvedžio namas (išlikęs), tašytų rąstų darbinių arklių arklidė su 5 vežiminių priekais pagrindiniame fasade (neišlikusi) ir vienaaukštis medinis svirnas su 4 medinių kolonų priesvirniu (manoma, kad tai šiandien išlikęs statinys, tik jo

Rokiškio dvaro sodybos alaus darykla, rytinio fasado fragmentas. Nuotr. Indrės Kačinskaitės, 2013 m.

orientacija pasaulio šalių atžvilgiu inventoriuje, palyginus su dabartine situacija, pakitusi).³¹ Šalia arklidės galo glaudėsi dviaukštis nedidelis medinis apskritų rąstų svirnelis su galerija antrame aukšte (neišlikęs). Taip pat inventoriuje nurodoma už ūkvedžio namo stovėjusi apskritų

rąstų, šiaudais dengta daržinė medžiagoms sukrauti, o už jos netoliese iš žiogrių pintomis sienomis kalkinė, dengta lentomis ir čerpėmis.³² Šiaurinis ūkinis kiemas buvęs kur kas puošnesnis, jame telkėsi mediniai tašytų rąstų, kalkėmis baltinti dvaro žirgyno pastatai: arklidė, jai statmenas pastatas, skirtas arklių inventoriui laikyti (*masztarnia*), ir priešais arklidę stovėjusi vežiminė.³³ Arklidė ir vežiminė buvo dengtos šiaudais, o centrinis kiemo pastatas arklidės inventoriui – čerpėmis. Dar ir šiandien šiame kieme yra išlikę akmenų grindinio fragmentai. Nuo Skemų kelio kiemas buvęs užtvertas baltai dažytų medinių statinių tvora su vartais.³⁴

Be jau įvardytų keturių sodybos pagrindinį funkcinį kompozicinį karkasą formavusių, ašniais kompoziciniais ryšiais sujungtų kiemų, buvo dar du: kluonienos ir gamybinis. Išsidėstę šiaurės vakarinėje ir pietvakarinėje sodybos dalyse šie kiemai su pagrindine sodybos erdve jungėsi vizualiai. Kluonienoje stovėjo plytų mūro kluonas grūdams džiovinti ir medinė apvalių rąstų daržinė.³⁵ Kaip kontrastas griežtai, reguliariai

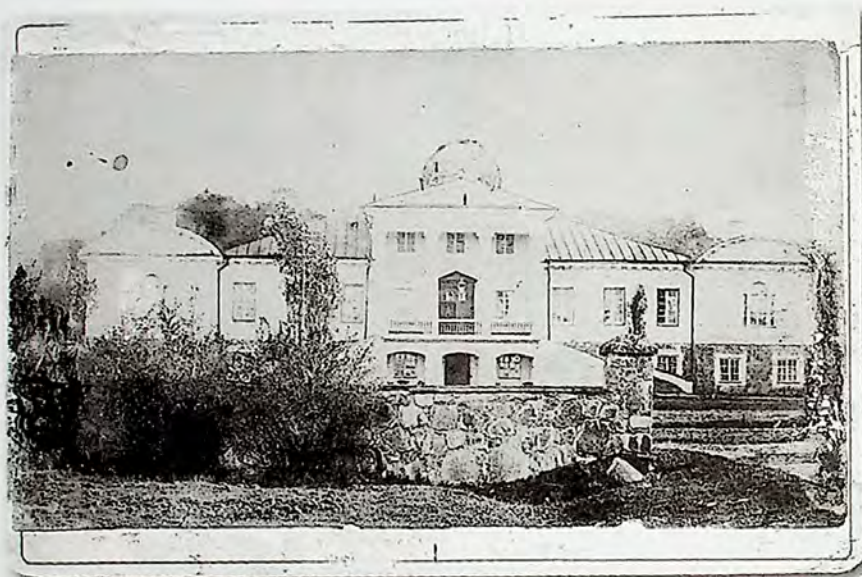

Rokiškio dvaro sodybos alaus darykla, rytinis fasadas. Nuotr. Indrės Kačinskaitės, 2013 m.

sodybos ansamblio kompozicijai išsiskyrė senojoje dvarvietėje įkurta gamybinė-pramoninė dalis, kurios pagrindinis architektūrinis akcentas – akmenis ir plytų mūro alaus daryklos pastatas, išlikęs ir šiandien. Pastatui buvo suteiktas pilies su bokštu įvaizdis. Šalia jo stovėjo penkiaaukštis olandiško tipo vėjo malūnas su skardos kepure, kurio du apatiniai aukštai buvo apjuosti baltai dažyta medine galerija. Be malūno, minimas iš plytų mūry-

Malūnas statytas iš tašytų rąstų, ant aukšto mūrinio pamato, su klasicizmui būdingu keturių kolonų prieangiu.³⁹

Rokiškio dvaro sodybos ansamblio kompozicinės ašies optinei raiškai sukurti buvo panaudotas ir reljefas: sodybos centrinėje dalyje reljefas palaiapsniui kyla, rūmai stovi ant suformuotos aukštumos, tokiu būdu optiškai sumažintas perspektyvos poveikis, sodyba „priartinta“ prie miestelio.

Rokiškio dvaro rūmai, apie 1884 m. Aut. Aleksandras Vladislavas Ignacas Oktavijus Šuazelis-Gufjė, Rokiškio krašto muziejus, F1393

tas kaminas. Alaus daryklos gale po vienu stogu, dengtu šiaudais, glaudėsi penki iš akmenis mūryti tvarteliai. Prie spirito varyklos stovėjęs mūrinis gontais dengtas rūšys vaisiams konservuoti³⁶, prie kelio į alaus daryklą – iš akmenis sumūryta, čerpėmis dengta ledainė su mediniu prieangiu, paremtu juodai dažyta galerija ant mūrinių atramų, ir rūsiu alui laikyti.³⁷ Alaus daryklos kiemas (ties pietiniu fasadu) buvęs grįstas akmenimis, iš vienos pusės apjuostas mūro, o iš kitų dviejų – rąstelių tvora su dvejais vartais.³⁸

Gamybinėje dvaro dalyje savo tūriu išsiskyrė vieno rato angliškas vandens malūnas, stovėjęs prie tvenkinio priešais alaus daryklą.

Palyginus XVII–XVIII a. klasikinių rezidencijų ašinės kompozicijos modelius su Rokiškio dvaro sodyba, akivaizdu, kad XVIII a. pab. – XIX a. pr. Ignoto Tyzenhauzo kurta miesto–dvaro ašinė kompozicijos idėja – tai jau modernizuota klasikinio planavimo struktūra, eksponuojanti struktūros ašį ir išlaikiusi pagrindinius klasikinei kompozicijai būdingus elementus: sakralinį pastatą, aikštę, dvaro sodybą, žvėryną. Europoje tokia kompozicija visuotinai buvo sekama iki XVIII a. 70-ųjų metų.⁴⁰ Rokiškio dvaro sodyboje, kitaip negu karališkose tokio tipo rezidencijose, priekinis, prestižinis žirgyno kiemas telkėsi ne centrinėje ansamblio dalyje, priešais

pagrindinį rūmų kiemą (pranc. *cour d'honneur*), bet šiaurinėje ansamblio dalyje, įtrauktas į šalutinę kompozicijos ašį. Ansamblio periferinėse dalyse ryškūs ir romantizmui būdingo planavimo bruožai.

Akivaizdu, kad ansamblio kompozicijoje sekta istorine didžiųjų rezidencijų tradicija, o pastatų, formavusių XIX a. pirmos pusės ansamblių, architektūrą būtų galima apibūdinti kaip tuo metu itin pažangią, novatorišką. Tai liudija Rokiškio dvaro sodyboje pasireiškusio klasicizmo ir ankstyvojo romantizmo (neogotikinio, liaudiškojo su tradiciniais klasicistiniais elementais), taip pat tradicinės architektūros stilistinės kryptys.

Ansamblio rūmų klasicistinę architektūrą ryškiausiai atskleidžia išlikusios istorinės nuotraukos, nes autentiškas vaizdas iš esmės pakito po 1905 m. rekonstrukcijos. Rūmų statybų chronologijos, architektūros pobūdžio ir autorystės klausimai vis dar istoriografijoje egzistuoja tik kaip daugiau ar mažiau įtikimos prielaidos.⁴¹ Tai nebuvo tradicinis Lietuvos teritorijoje plitęs savo tūriu ir formomis dvaro rūmų pastato tipas (išskirtiniai elementai: kupolas, rizalitų pusapskričiai frontonai, itin aukštas cokolis). Projekto autoriaus būtų galima ieškoti ne tik tarp Vilniaus klasicistinės architektūros mokyklos kūrėjų (tyrėjų dažnai minima architekto Lauryno Gucevičiaus kaip galimo projekto autoriaus pavardė⁴²), bet ir tarp Gardino mokyklos, su kuria Tyzenhauzų kūrybiniai ryšiai buvo labai glaudūs, architektų, juo galėjo būti ir A. Tyzenhauzo į LDK pasikviestas italų architektas G. de Sacco.

Ansamblio stiliaus kompromisai ryškiausiai atsiskleidė reprezentacinėje dalyje, derinant vienalaikius skirtingų stilių pastatus: klasicistinius rūmus (perstatyti) ir liaudiškojo akmenis mūro ūkinius pastatus (ofi-

Rokiškio dvaro sodybos pietinė oficina, rytinis fasadas, 1995 m. Nuotr. K. Bagdono, Rokiškio dvaro sodybos dosjė, G222K, Kultūros paveldo centro paveldosaugos biblioteka

cina, magazinas), praturtintus klasicistinio orderio elementais.⁴³ Šiaurinę ir pietinę oficinas architektūros istorikas Vytautas Levandauskas įvardijo kaip vienus profesionaliausių akmens mūro ir klasicistinio orderio sintezės pavyzdžių Lietuvoje.⁴⁴ Išskirtinė savo architektūra yra ir Rokiškio ansamblio neogotika – alaus daryklos pastato sienos išryškintos smailiomis raudonų plytų arkomis su trilapiu augaliniu ornamentu, pastogė, apvesta arkatūra, prie P korpuso iškilęs cilindrinis bokštas su mašikulomis. Tai vienas ankstyviausių neogotikos pastatų Lietuvoje ir priskiriamas preromantizmo laikotarpiui.⁴⁵ Europoje, Lenkijoje šiuo laikotarpiu gotikos

taikymas dažniausiai apsiribojo parkų paviljonais ir panašiais smulkiais statiniais⁴⁶, o Rokiškio ansamblyje buvo sukurta visa „romantizuota“ gamybinė sodybos dalis.

Dar vienas ryškus, tačiau neišlikęs XIX a. pirmos pusės ansamblio stiliaus kompromisų pavyzdys –

mūro pastatų derinimas su tradicinės architektūros ūkiniais mediniais statiniais, kurių XIX a. pirmos pusės inventoriuje užfiksuota buvus šešiolika. Tokie statiniai turėjo mūrinį pamatą, buvo suręsti iš apskritų arba tašytų rąstų, kai kurių iš jų (pvz., žirgyno kiemo statinių,

Rokiškio dvaro sodybos pietinė oficina, šiaurinis fasadas, 1995 m. Nuotr. K. Bagdono, Rokiškio dvaro sodybos dosjė, G222K, Kultūros paveldo centro paveldosaugos biblioteka

darbinių arklių arklidės, svirno, vandens malūno) sienos baltintos kalkėmis. Fasaduose tradiciškai įrengti nedideli stačiakampiai langeliai, dvivėriai ar vienvėriai vartai, juos mėgta dažyti juoda (rūmų arklidė, vežiminė) spalva. Didžioji dalis medinių pastatų buvo dengti šiaudais, tik keli (pvz., pastatas arklių inventoriui laikyti, vandens malūnas) – čerpėmis. Sprendžiant iš gana kuklių inventoriaus duomenų, tokie statiniai ryškesnių stiliaus bruožų neturėjo, visa puošyba buvo sutelkta į prieangių architektūrines formas, polichromiją: ledainės medinį prieangį rėmė juodai dažyta galerija, arklidės inventoriaus pastate taip pat minimas dažytas prieangis su galerija, suoliukais. Tik medinio vieno aukšto svirno priešvirnis ir vandens malūno prieangisportikas turėjo klasicizmui būdingų elementų – kolonas.⁴⁷ XIX a. pirmoje pusėje fiksuotas buvęs gausus medinis užstatymas neišli-

Konstantinas Tyzenhauzas. Gotikos vaizdas Rokiškyje, 1813, piešinys, in: *Lietuvos architektūros istorija*, t. 3, p. 65

ko, išskyrus pietinio ūkinio kiemo svirną.⁴⁸ XIX a. antroje pusėje tęsta puošnaus akmens mūro statyba, organiškai papildžiusi anksčiau suformuotą mūrinį užstatymą.

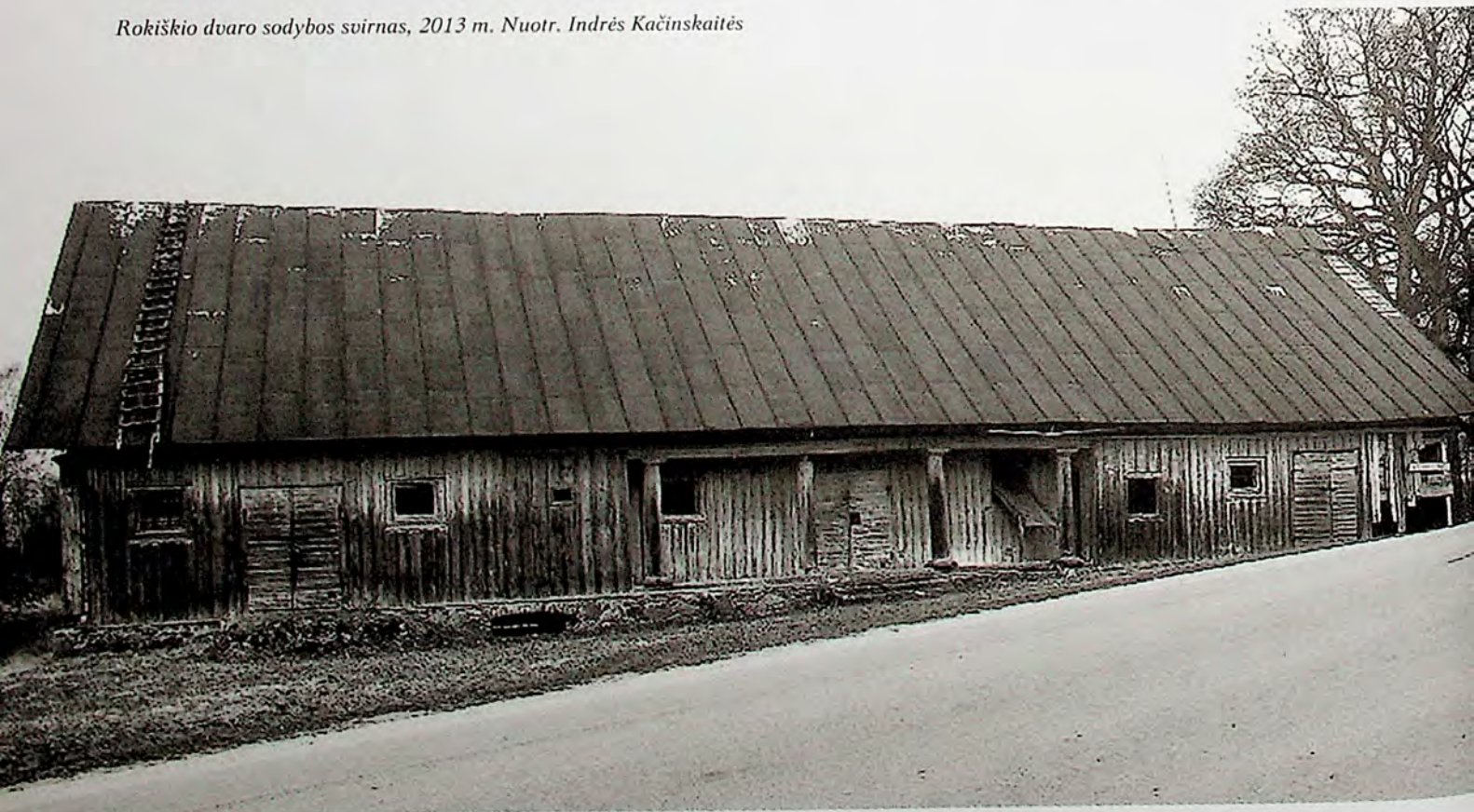
Sodai

Menotyrininkė A. Vaitulevičienė, rengusi Rokiškio dvaro parko istorinius tyrimus, yra pastebėjusi, kad viso vaizdo apie parką iš 1825 m. inventoriaus susidaryti negalima.⁴⁹ Iš tikrųjų parkas inventoriuje ne-

minimas, o išsamiai įvardyti kiti želdynai: du vaismedžių sodai, botanikos sodas, du daržai, bandymų laukeliai, medelynai.⁵⁰

Žinoma, kad grafas K. Tyzenhauzas dvaro sode buvo įkūręs visą gamtos tyrimų laboratoriją, įvairiuose daigynuose augino daugybę introdukuotų augalų.⁵¹ Buvusiam sodybos estetiniam vaizdui pažinti, funkcijai atskleisti svarbiausi yra dvaro sodų aprašymai. Pavyzdžiui, antrame vaismedžių sode už Laukupio upės kranto, užsodintame 1809 m., minimos 263 obelys, 29 kriaušės, 84 krūmai serbentų, 63 – agrastų.⁵² Kaip matyti 1810 m. plane, sodas sodintas suformuojant keturis ketvirtainius, o 1848 m. jis padalytas į smulkesnius devynis segmentus ir priartėjęs prie spirito varyklos statinių komplekso. Akivaizdu, kad šis vaismedžių sodas, nutolęs nuo centrinės sodybos dalies, visiškai atitiko savo pirminę, produkcinę, paskirtį.

Rokiškio dvaro sodybos svirnas, 2013 m. Nuotr. Indrės Kačinskaitės

Kur kas įdomesnis savo struktūra ir želdinių asortimentu inventoriuje aprašomas pirmas vaismedžių sodas (lenk. *Ogrod fruktowy pierwszy*), kuris galėtų būti įvardytas kaip dabartinio Rokiškio parko pirmtakas. Inventoriuje minima, kad už rūmų 1797 m. įkurtas keturkampio formos sodas iš visų pusių yra apjuostas grioviais vandeniui nuleisti, ant kurių 15 iš storų lentų padarytų tiltų. Sodo viduryje – kanalas. Visame sode buvo aštuoneri juodai ir baltai dažyti varteliai. To sodo viduje pailgų didelių gatvių – 6, skersinių didelių – 2, mažų – 5, vaismedžių ketvirtainių – 13. Augalų asortimentas labai įvairus. Minima: 274 obelys, 44 kriaušės, 159 serbentų ir 176 agrastų krūmai, juodųjų ir raudonųjų vyšnių – 94 vienetai, rausvų saldžių, pailgų, juodų, latviškų (?) trešnių – 19 vienetų, įvairių rūšių slyvų – 184 vienetai, kaštonų medžių – 18 vienetų, 3 anglišku aviečių špaleriai vienoje lysvėje, įvairių rūšių braškių – 25 lysvės, įvairių rūšių agrastų ir serbentų – 4 ketvirtainiai, balzamininių, piramidinių, itališkų, sibirinių tuopų – 1152 vienetai.⁵³

Šiame sode taip pat minimas botanikos sodelis, 13 įvairiose vietose pasodintų gėlynų. Už šiaurinės oficinios sodo dalies vaizdas buvęs kiek kitoks – laukiniais medžiais ir klombomis apsodintas, aptvertas. Sodo aprašyme taip pat išskirta ir „Laukinė promenada“, kurioje buvę du dideli kvarterai, užsodinti dideliais medžiais, o 1814 m. – vienas mažas.⁵⁴ Inventoriuje aprašyta ir tvora, supusi želdyną iš visų pusių: nuo rūmų virtuvės iki šiltnamio – mūrinė, nuo šio statinio iki kelio į Skemus – pinta iš karklų, toliau – visas šonas pagal Skemų kelią – vėl mūras (išlikusi), iš rytų ir pietų pusių – iš dalies karklų, iš dalies juodai dažytų statinių.⁵⁵ Aprašomasis sodo pobūdis tampa kur kas aiškesnis pasitelkus

Rokiškio dvaro sodyba: tvenkinio sala, tolumoje – alaus darykla, 2013 m.
Nuotr. Indrės Kačinskaitės

1810 ir 1848 m. žemėlapius. Abiejuose grafiniuose vaizduose už rytinio rūmų fasado fiksuotas spindulinis 3 sodo takų tinklas, kurio centrinėje dalyje – kompozicijos ašies tęsinys – pavaizduotas apskritas vandens telkinys (inventoriuje sodo centre minimas kanalas), o apskritame parterioje priešais rūmus pažymėtas mėlynos spalvos apskritimas, spėjama, buvęs fontanas. Skersiniai takai skaidė erdvę į mažesnius trikampių ir stačiakampių segmentus. Juose ir augo inventoriuje minimas gausus vaismedžių, uogakrūmių, medžių, gėlių asortimentas. Toks margaspalvis želdynas derino estetinę ir praktinę, utilitarią funkcijas bei tęsė šimtmečiais susiformavusią reguliaraus barokinio sodo tradiciją. Nežinoma, kada buvo atsisakyta pagrindinės šio sodo žaliosios struktūros – vaismedžių, o juos pakeitė parkui būdingi dekoratyviniai medžiai su užsodintomis liepų alėjomis. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad inventoriuje, vardijant

medžius, neminimos mažalapės liepos, o tik daug tuopų (net 1152 medeliai).⁵⁶

Vaismedžių sodo aprašyme paminėta „Laukinė promenada“ – ryškus jau kintančio iš geometrinės struktūros į kraštovaizdinę sodo bruožas. Laukinės promenados romantizmo pradžioje pasižymėjo kaip dar nedidelės, lokaliai realizacijos klasikinio parko pakraščiuose. Jos dažniausiai kurtos išplečiant senas barokines struktūras su želdinių tankme, suktais takeliais, paslėptais tankmėje nameliais.⁵⁷ Rokiškio dvaro sodo šiaurinė dalis, išsidėsčiusi pagal kelią į Skemus, 1810 m. žemėlapyje parodyta kaip dar tuščias plotas, o 1848 m. vaizde jau galima įžvelgti įrengtą naują papildomą sodo dalį, suardžiusią griežtai simetrišką kompoziciją.

Apie dar vieną, jau kraštovaizdinės struktūros, romantinį Rokiškio parko kampelį – tvenkinį su sala, kurio fone iškilęs „Rokiškio gotikos vaizdas“, – sužinome iš 1813 m.

K. Tyzenhauzo piešinio. Grafas buvo puikus piešėjas, mokėsis tapybos pas Joną Rustemą.⁵⁸ Jis 1850 m. yra užfiksavęs ir romantinius grafų Tyzenhauzų protėvių senosios rezidencijos Livonijoje – Kuoknesės pilies – griuvėsius.⁵⁹ Tad turbūt neatsitiktinai istorinis Rokiškio dvaro pilies vaizdas, o gal tiksliau „įvaizdis“, buvo sukurtas ir Rokiškio dvare. Piešinyje pavaizduota sala, kurioje pagal visus peizažinio parko kūrimo kanonus svyruokliniai gluosniai merkia šakas į vandenį, dar ir šiandien ryški išlikusio dvaro parko tvenkinio paviršiuje.⁶⁰ Belieka prisiminti grafienę, parkų kūrėją ir teoretikę Izabelę Čartoryską (Izabela Czartoryska), XIX a. pr. atskleidusią romantinio parko esmę: „senovinis bokštas, nuniokota pilis, mūro gabalas, apaugęs samanomis, sukelia įvairius jausmus, mintis, gražina praeitį“⁶¹. Rokiškyje romantinio parko tapybiškumas atsiskleidė istorijos akcentavimu ir jungimu su gimtuoju kraštovaizdžiu.⁶²

Žvėrynas

Rokiškio sodas nebuvo vien uždara, tvora aptverta kompozicija. Ir šiandien rytinėje tvoros dalyje, vidurinės parko alėjos, pratęsiančios viso ansamblio kompozicijos ašį, gale, yra išlikęs platus tarpas, per kurį „atsiverdavo tolima perspektyva į laukus ir už jų esantį miško masyvą“⁶³. Šis miško masyvas 1848 m. Rokiškio grafystės žemėlapyje pavadintas „Žvėrynu“. Jis suvokiamas kaip aptvertas miškas, kuriame laikyti laukiniai žvėrys ir organizuotos medžioklės, taip pat kaip viena iš seniausių sodo meno formų, esminių karališkos valdžios simbolių.⁶⁴ Europos karališkose klasikinėse rezidencijose žvėrynas buvo kuriamas kaip labiausiai už rūmų nutolusi parko dalis, kuriai būdingas aukščių perėjimas – nuo plokštuminių elementų parteryje iki natūralaus miško žvėryne.⁶⁵ Kompoziciniu kontrasto principu reguliarius sodas jungtas su kraštovaizdžiu: išplėsti horizontai sudarė galimybę

į kompoziciją įtraukti tolimas perspektyvas, dangų, o kanalų vandens paviršiai – išplėsti erdvę.⁶⁶

Rokiškio dvaro žvėrynas, nutolęs apie 500 m atstumu į rytus nuo sodo, 1848 m. žemėlapyje pavaizduotas kaip elementarios kompozicijos eglynas su viena išilginta proskyna – taku centre.⁶⁷ Jungtis su viso ansamblio kompozicija paremta tik vizualiu erdvinio ryšiu, į kompoziciją įtraukiant ir sodybą supusį lygumų vaizdą. Žinoma, kad LDK nuo XVIII a. 2 deš. plito žvėrynai su radialine, žvaigždės ar vėduoklės formos proskynų ir alėjų sistema.⁶⁸ Apie Rokiškio XIX a. pr. žvėryną daugiau duomenų nėra. Manytina, kad jį pagal pirminę ansamblio kompoziciją įkūrė dar grafas I. Tyzenhauzas. Jo sūnus Konstantinas, būdamas pasišventęs mokslo darbams, pramogų, poilsio taip pat ieškojo medžioklėje, kuri, kaip žinoma, dažniausiai pasibaigdavo zoologijos ir botanikos objektų paieškomis ir puikių vaizdų piešimu.⁶⁹

Nuorodos

¹ Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašas, Vilnius: Pergalė, 1973, p. 352.

² Alvyra Vaitulevičienė, *Rokiškio dvaro centriniai rūmai (istoriniai meniniai tyrimai)*, Vilnius: Paminklų konservavimo institutas, 1974; Idem, *Rokiškio parkas (istoriniai meniniai tyrimai)*, Vilnius: Paminklų konservavimo institutas, 1974; Algimantas Miškinis, „Rokiškis“, in: *Lietuvos TSR urbanistikos paminklai*, Vilnius: Mokslas, 1978, p. 85–120; Idem, „Rokiškio miesto istorinė urbanistinė raida (iki 1969 m.)“, in: *Rokiškis: miestas, kraštas, žmonės*, Rokiškis: Diemedis, 1999, p. 83–146.

³ Ona Mackevičienė, „Grafų Tyzenhauzų archyvo medžiaga“;

in: *Grafų Tyzenhauzų giminės paveldas: Tarptautinės mokslinės konferencijos medžiaga*, Rokiškis, 2013, p. 21–25; Idem, „Rokiškio parkas“, in: *Istoriniai parkai ir sodai Lietuvoje*, Vilnius: Kultūros paveldo centras, 2009, p. 56–60. ⁴ Rokiškio grafystės žemėlapis, 1848, Rokiškio krašto muziejus (toliau – RKM), ekspozicija; Rokiškio grafystės žemėlapis, 1810, kopija, RKM; Rokiškio grafystės inventorių, 1825, RKM 4034.

⁵ Rimvydas Petrauskas, „Tyzenhauzai. Vokiečiai“, in: *Galia ir tradicija. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės giminų istorijos*, Vilnius: Baltos lankos, 2016, p. 199.

⁶ Светлана Валентиновна Морозова, „Тизенгаузы и Желудок“, in: *Grafų*

Tyzenhauzų giminės paveldas: Tarptautinės mokslinės konferencijos medžiaga, Rokiškis, 2013, p. 7.

⁷ Вячеслав Витальевич Швед, „Антонии Тизенгауз и Гродно XVIII–XXI веков“, in: *Grafų Tyzenhauzų giminės paveldas*, p. 49.

⁸ Ирина Федоровна Китурко, „Влияние идеи эпохи Просвещения на реформаторскую деятельность Антония Тизенгауза“, in: *Grafų Tyzenhauzų giminės paveldas*, p. 39.

⁹ Вячеслав Витальевич Швед, *op. cit.*, p. 51.

¹⁰ Jozef Ziemczonek, *Trzej Tyzenhauzowie*, Warszawa: Katedra Białorutnistyki Uniwersytetu Warszawskiego, 2007, p. 43.

- ¹¹ Reda Milaknienė, „Tyzenhauzai: Ignotas, Konstantinas, Sofija“, [interaktyvus], 2014 02 25, [žiūrėta 2016 08 11], <https://www.grokiskis.lt/laikrascio-archyvas/tyzenhauzai-ignotas-konstantinas-sofija>.
- ¹² Stanisław Kościółkowski, *Antoni Tyzenhauz: podskarbi nadworny litewski: Studia nad wewnętrznymi dziejami Litwy w początkach panowania Stanisława Augusta (1765–1780)*, t. II, przygot. do druk. Lidia Ciołkoszowa, Londyn: Wydawnictwo Społeczności Akademickiej Uniwersytetu Stefana Batorego, 1970–1971, p. 341–342.
- ¹³ *Ibid.*, p. 343.
- ¹⁴ Rasa Sperskienė, „Tyzenhauzų giminės ir Rokiškio dvaro dokumentai Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskio vardo bibliotekos rankraščių skyriaus fonduose“, in: *Grafų Tyzenhauzų giminės paveldas*, p. 32.
- ¹⁵ Piotr Świtkowski, *Budowanie wiejskie dziedzicom dobr y possessorom tóż wszystkim iakążkolwiek zwierchność po wsiach i miasteczkach maiącym do uwagi y praktyki podane*, Warszawa–Lwów: Nakładem i drukiem Michała Grölla, Księgarza Nadwornego J. K. Mci, 1782.
- ¹⁶ Wojciech Trzebinski, *Działalność urbanistyczna magnatów i szlachty w Polsce XVIII wieku*, Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1962, p. 130.
- ¹⁷ *Ibid.*, p. 130.
- ¹⁸ *Ibid.*
- ¹⁹ Indrė Kačinskaitė, „Barokinė dvaro sodyba: istorinio vaizdo retrospekcija“, in: *Kultūros paminklai*, Nr. 19, Vilnius: Savastis, 2015, p. 43.
- ²⁰ Gerard Ciolek, *Ogrody polskie*, Warszawa: Arkady, 1978, p. 100.
- ²¹ Indrė Kačinskaitė, „Barokinė dvaro sodyba: istorinio vaizdo retrospekcija“, p. 53.
- ²² Gerard Ciolek, *op. cit.*, p. 88.
- ²³ Indrė Kačinskaitė, „Barokinė dvaro sodyba: istorinio vaizdo retrospekcija“, p. 48–49.
- ²⁴ Algimantas Miškinis, „Rokiškio miesto istorinė urbanistinė raida (iki 1969 m.)“, p. 89.
- ²⁵ Roma Songailaitė, Rokiškio dvaro sodybos (1010), Rokiškio miesto istorinės dalies (17102) detaliųjų archeologinių tyrimų 2014 m. ataskaita, in: Kultūros paveldo centro paveldosaugos biblioteka, f. 39, ap. 1, s.v. 4513, l. 5, 6.
- ²⁶ Rokiškio grafystės inventorius, 1825, in: RKM 4034.
- ²⁷ Toks pastatų skaičiaus skirtumas galėtų būti aiškinamas tuo, kad 1810 ir 1848 m. žemėlapiuose žymėti tik pagrindiniai, svarbiausi dvaro statiniai.
- ²⁸ Inventorius, l. 1–4, 7, 8.
- ²⁹ *Ibid.*, l. 4.
- ³⁰ *Ibid.*, l. 4–6.
- ³¹ *Ibid.*, l. 6 ir 7.
- ³² *Ibid.*, l. 7.
- ³³ *Ibid.*, l. 6 ir 7.
- ³⁴ *Ibid.*, l. 8.
- ³⁵ *Ibid.*
- ³⁶ *Ibid.*, l. 9 ir 10.
- ³⁷ *Ibid.*, l. 7.
- ³⁸ *Ibid.*, l. 10.
- ³⁹ *Ibid.*, l. 8.
- ⁴⁰ Agnieszka Morawinska, *Augusta Fryderyka Moszynskiego Rozprawa o ogrodnictwie angielskim 1774*, Warszawa: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1977, p. 33.
- ⁴¹ Ingrida Pajedaitė, „Rokiškio dvaro rūmai“, in: *Rokiškis: miestas, kraštas, žmonės*, p. 228.
- ⁴² *Ibid.*, p. 229.
- ⁴³ Vytautas Levandauskas, „Klasicizmo ir romantizmo sąveika Lietuvos architektūroje“, in: *Kultūros paminklai*, Nr. 3, Vilnius: Savastis, 1996, p. 165.
- ⁴⁴ *Ibid.*, p. 169.
- ⁴⁵ Inventorius, l. 6, 7.
- ⁴⁶ Nijolė Lukšionytė, „Neogotikos apraiškos“, in: *Lietuvos architektūros istorija*, t. 3: *Nuo XIX a. II-ojo dešimtmečio iki 1918 m.*, Vilnius: Savastis, 2000, p. 64.
- ⁴⁷ Inventorius, l. 7 ir 8.
- ⁴⁸ *Ibid.*, l. 6 ir 7.
- ⁴⁹ Alvyra Vaitulevičienė, *Rokiškio parkas*, p. 2.
- ⁵⁰ Inventorius, l. 15–19.
- ⁵¹ Ona Mackevičienė, *Istoriniai parkai ir sodai Lietuvoje*, p. 59.
- ⁵² Inventorius, l. 19.
- ⁵³ *Ibid.*, l. 18.
- ⁵⁴ *Ibid.*, l. 15.
- ⁵⁵ *Ibid.*
- ⁵⁶ *Ibid.*, l. 18.
- ⁵⁷ Gerard Ciolek, *op. cit.*, p. 127.
- ⁵⁸ Jozef Ziemczonek, *Trzej Tyzenhauzowie*, Warszawa: Katedra Białorutynistyki Uniwersytetu Warszawskiego, 2007, p. 56.
- ⁵⁹ Rimvydas Petrauskas, „Tyzenhauzai. Vokiečiai“, in: *Galia ir tradicija. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės giminų istorijos*, p. 200.
- ⁶⁰ Indrė Kačinskaitė, „Lietuvos dvarų sodų, parkų tyrimai“, in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, Vilnius, 2009, t. 55: *Lietuvos dvarai: kultūros paveldo tyrinėjimai*, sud. Algė Andriulytė, Rasa Butvilaitė, p. 141.
- ⁶¹ Izabela Czartoryska, *Mysli różne o sposobie zakładania ogrodów*, Wrocław: Drukarnia Wihelma Bogumiła Korna, 1805, p. 38.
- ⁶² Janusz Bogdanowski, „Polskie ogrody ozdobne“, in: *Historia i problemy rewolucyjacji*, Warszawa: Arkady, 2000, p. 127.
- ⁶³ Alvyra Vaitulevičienė, *Rokiškio parkas*, p. 16.
- ⁶⁴ Andrzej Rottermund, „Zwierzyńce i symbolika polowania“, in: *Ogród: forma-symbol-marzenie*, red. Małgorzata Szafrąńska, Warszawa: Arx Regia, Ośrodek Wydawniczy Zamku Królewskiego w Warszawie, 1998, p. 195.
- ⁶⁵ Indrė Kačinskaitė, „Barokinė dvaro sodyba: istorinio vaizdo retrospekcija“, p. 50.
- ⁶⁶ Gerard Ciolek, *op. cit.*, p. 84.
- ⁶⁷ Inventorius, l. 6, 7.
- ⁶⁸ Indrė Kačinskaitė, „Barokinė dvaro sodyba: istorinio vaizdo retrospekcija“, p. 50.
- ⁶⁹ Jozef Ziemczonek, *op. cit.*, p. 64.

Apie Jurgį Dagį

ARŪNAS AUGUTIS

Dailininkas

Lietuvos valstybės istoriją sudaro milijonų žmonių, kurie gyveno šioje šalyje, istorijos. Vieną tokią – Jurgio Dagio gyvenimo istoriją – jums ir noriu pagarsinti. Apie savo gyvenimą papasakojo įdomiomis aplinkybėmis: kelerius metus mes abu, sėdėdami vienas prieš kitą už stalo, kartu pietaudavome pas mano uošvę, o jo seserį – mokytoją Oną Dagitę-Augulienę. Šalia jo lėkštės visada būdavo krūvelė kiaulpienių ir garšvų lapų, krapų ir svogūnų laiškų, kuriuos godžiai valgydavo. Sakydavo: „Žoles valgyti lageryje įpratau“. Dėdė Jurgis (taip vadindavo jį Augulių šeimoje) kasdien prie pietų stalo ką nors papasakodavo iš savo gyvenimo. Pasakotojas

buvo nuostabus. Jei būčiau turėjęs tokias technines galimybes, kokias dabar suteikia išmanusis telefonas, ir visus pasakojimus būčiau įrašęs, galėjo išeiti įdomi atsiminimų knyga, nes gyveno sudėtingu ir sunkiu laikotarpiu, be to, jam teko bendrauti su iškilėmis Lietuvos asmenybėmis. Deja, dabar tenka pasitenkinti J. Dagio pasakojimų fragmentais, kurie liko mano atmintyje ir kuriuos apytiksliai atkūriau, fotografijų albumu su jo paties prierašais bei dokumentais.

Jurgis Dagys – gimnazistas. Visos nuotraukos iš Augulių šeimos archyvo

Jurgis Dagys gimė 1910 m. liepos 11 d. Rokiškyje. Buvo vyriausias vaikas Eleonoros Krasauskaitės ir Jurgio Dagio (Rokiškio dvaro tarnautojo) šeimoje, kurioje, be jo, dar augo 4 vaikai: broliukas ir 3 sesutės. Tėvas prižiūrėjo grafo Pšezdzieckio darbinius arklius ir tų laikų kalba buvo vadinamas „dienščiku“. Šeima gyveno pastate, kurio dabar nebėra. Jis stovėjo sovietiniais laikais iškasto tvenkinio vietoje, netoli iki šių laikų išlikusio pieninės pastato. Pro šalį tekėjo Laukupė, kuri, dėdės Jurgio

žodžiais: „Buvo gerokai sraunesnė, gilesnė ir platesnė negu dabar. Mes, vaikai, joje vasarą maudydavomės ir žvejodavome. Pagaudavome ne tik žuvų, bet ir vėžių.“ Atmintyje išliko vaiko įspūdžiai apie Pirmąjį pasaulinį karą: vokiečių karininkai su smailiais šalmais, pro Rokiškį praskridęs lėktuvas.

Daug atsiminimų susiję su Rokiškio dvaru, šalia kurio gyveno: „Kartą prie dvaro vartų žaidžiančių vaikų laikanešys paprašė nunešti laišką grafui, kuris kaip tik netoliese vaikščiojo. Niekas neišdrįso, tai aš paėmiau laišką, nunešiau ir įteikiau grafui. Jis už tai iš kišenės ištraukė ir man padavė litą. Visiems vaikams sidabrinis pinigais atrodė kaip stebuklas, o aš nuo tos dienos

svajojau būti paštininku, nes galvojau, kad taip atsilyginama už kiekvieną korespondenciją. Galvodavau: kokie turtingi yra paštininkai. Po to dar ilgai laukdavau paštininko, bet daugiau proga įteikti laišką grafui nepasikartoto. O paštininku visgi tapau.“

Vaikystėje visko atsitikdavo. Ypač atmintin įstrigo dėdės Jurgio pasakojimas apie tai, kaip jis „susi pažino“ su to meto daržų naujove – pomidoru: „Kai buvau kokių 11–12 metų vaikas, mama savo darže augino įvairiausias daržoves, bet po-

Rokiškio gimnazijos IV klasės mokiniai su mokytojais, 1926 – 1927 m. m. Jurgis Dagys paskutinėje eilėje trečias iš dešinės

midorų dar niekas nežinojo. Tai buvo naujovė net dvaro šiltnamiuose. Nors dvarą supo aukšta tvora, mes, vaikai, paslapčiomis įlįsdavom į grafų sodą pasirinkti nukritusių obuolių, bet labiausiai smalsu buvo sužinoti, kas vyksta paslaptینگame stikliniame name – šiltnamyje, kuriame kažkas net iš tolo pažvelgus raudonuodavo. Vieną gražų vakarą, šiek tiek pritemus, įsmukau į šiltnamį ir iš nustebimo netekau žado pamatęs pomidorus. Greit prisiskyniau pilną užantį didžiulių raudonų „uogų“, kurios mano vaizduotėje atrodė dar skanesnės už prisirpusias vyšnias ar žemuoges. Tuo metu pasirodė dvaro daržininkas, todėl teko bėgti. Pakeliui išbyrėjo vos ne visi pomidorai, o galvoje kirbėjo baisiausias dalykas – ar prieblandoje mane pažino, ar ne. Grįžęs namo pasislėpiau už paplavų statinės, kuri stovėjo prie įėjimo į namą, ir pabandžiau

Eleonoros ir Jurgio Dagių šeima su vaikais Jonu, Jurgiu ir Julija, 1921 m.

Rokiškio gimnazijos II klasės mokiniai su mokytoja Lensbergaitė, 1924–1925 m. m. Jurgis Dagys trečioje eilėje pirmas iš kairės

Jurgio tėvai nebuvo lankę mokyklos, todėl siekė išmokslinti vaikus. Seserys Sofija ir Ona baigė Rokiškio gimnaziją, Julija mokėsi siuvėjos amato pas geriausią Rokiškio siuvėją, brolis Jonas buvo linkęs prie darbo su metalu ir technikos, o Jurgis, pasimokęs gimnazijoje, būdamas 16 metų, 1926 m. įstojo ir baigė paštininkų kursus Kaune. Jaunuolis grįžo į gimtąjį miestą ir iki 1928 m. vasario dirbo paštininku Rokiškio pašte. 1928 m. paskiriamas Jūžintų pašto, kuriame dirbo 3 žmonės, viršininku, nors jam tuo metu buvo tik 18 metų. Ten įstojo į Lietuvos šaulių sąjungą. Fotografijų albume randame nuotraukų, darytų jam dalyvaujant įvairiausiuose teatro vaidinimuose. Jau tuo metu Rokiškis buvo pamišęs dėl teatro. Spektaklius statė mokiniai, mokytojai, įvairiausios valstybinės įstaigos, žydų visuomeninės organizacijos ir

atsikąsti to vaisiaus. Visiškai neskanu: neįprastas skonis, jokie saldumo, tai tiesiog išspjoviau, o likusius pomidorus, kad niekas neatrastų, išsvaidžiau į krūmus. Tuo metu mama, išplovusi indus, karštą vandenį šliūkštelėjo į statinę, dalis vandens išsiliejo man ant nugaros ir aš, suklikęs iš skausmo, sprukau. Naktį praleidau šieno kupetoje nė bluosto nesudėjęs, nes

galvojau, kad mama šitaip mane baudė sužinojusi apie pomidorų vagystę. Namu eiti bijojau, nors labai norėjau valgyti. Iš savo slėptuvės išlindau tik tada, kai visi kažko pradėjo ieškoti, dvaro tvenkinius žmonės ėmė maišyti kartimis. Tada pasidarė smalsu ir aš priėjau sužinoti, kas čia darosi. „Gyvas, gyvas!“ šaukė visi, o aš net pylos nuo tėvo negavau.“

Jaunimo susibūrimas prie Rokiškio dvaro, 1929 m. Jurgis Dagys antras iš dešinės

*Rokiškio apskrities pašto
darbuotojai. Nuotrauka daryta
1930 – Vytauto Didžiojo – metais*

net kaimų jaunimas. Rokiškio paštininkai taip pat neatsiliko.

Turėjo dvi aistras: visą gyvenimą mėgo keliones ir bitininkavimą. Jis pasakojo, kad gyvendamas Jūžintuose turėjo įsigijęs labai brangų daiktą – sudedamą anglišką baidarę, kuria išplaukiojo aplinkinius ežerus, o Šventosios upe pasiekdavo tolesnes apylinkes: Dusetas, Užpalius,

Vyžuonas. Kartą Jūžintų klebonas per pamokslą pasakęs, kad miestelyje yra žmonių, kurie vietoj sekmadienio mišių plaukioja po ežerus. Apskritai santykiai su dvasininkais buvo geri – buvo kviečiamas į iškilmingus pobūvius po atleidų, o kartais tiesiog kortomis palošti.

*Jūžintų pašto kolektyvas, 1937 m.
Jurgis Dagys – Jūžintų pašto viršininkas*

Jurgis Dagys, ką tik baigęs paštininkų mokyklą, 1928 m.

МВД - СССР
 ПОЧТОВАЯ ЯЩИК
 № У-235
 10-7-8
 № 9/20-43
 Вх. Д-43 Красноярск - 28
 Психбольница.
 АРХИВНАЯ СПРАВКА.
 Гр. ДАГИС Юргис сын Юргиса 1910 года рождения,
 действительно отбывал срок наказания в местах за-
 ключения с 14 июня 1941 года по 7 марта 1951 года.
 Справка дана для предъявления в госучреждения.
 ОСНОВАНИЕ: архивные документы за № 39/735 и копия
 справки о реабилитации за № 9 с-пр.
 НАЧАЛЬНИК ОТДЕЛА УПРАВЛЕНИЯ П/Я 235 /САВЧЕНКО/
 ИНСПЕКТОР ОТДЕЛА /БОГАТОВА/

Sovietinio lagerio kalinys Jurgis Dagys.
 Nuotr. iš dokumentų

1958 m. Krasnojarske išduota pažyma, kad
 Jurgis Dagys buvo įkalintas nuo 1941 m.
 birželio 14 iki 1951 m. kovo 7 d.

Bažnytinių švenčių metu teko bendrauti su daugybe įžymių dvasininkų, kurie sugužėdavo iš aplinkinių parapijų, o kartais net iš Kauno. Atmintin įstrigo beveik bendraamžis, be galo apsišvietęs Jonas Ragauskas (1907–1967) – tuo metu kunigas, vėliau ateizmo propaguotojas, publicistas, vertėjas.

Buvo sąžiningas darbuotojas ir aktyvus visuomenės narys, todėl 1937 m. vasario 16 d. Lietuvos Respublikos prezidento Antano Smetonos aktu Jurgis Dagys buvo apdovanotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino medaliu.

1940 m., Lietuvoje įvykus bolševikiniam perversmui, J. Dagio žodžiais: „Jūžintų pašte niekas nepasikeitė. Tik naujoji valdžia vietoje visose valstybinėse įstaigose privalomo Antano Smetonos portreto liepė pakabinti Stalino. Tai aš tiesiog į tuos pačius rėmus ant prezidento atvaizdo uždėjau Josifo Visarionovičiaus Stalino portretą. Vėliau, darant kratą ir suimant, tai tapo svarbiu įkalčiu. Apkaltino, kad laukiau sugrįžtančio Smetonos.“

Jurgis Dagys – Krasnojarsko psichiatrinės ligoninės sanitaras, 1957 m.

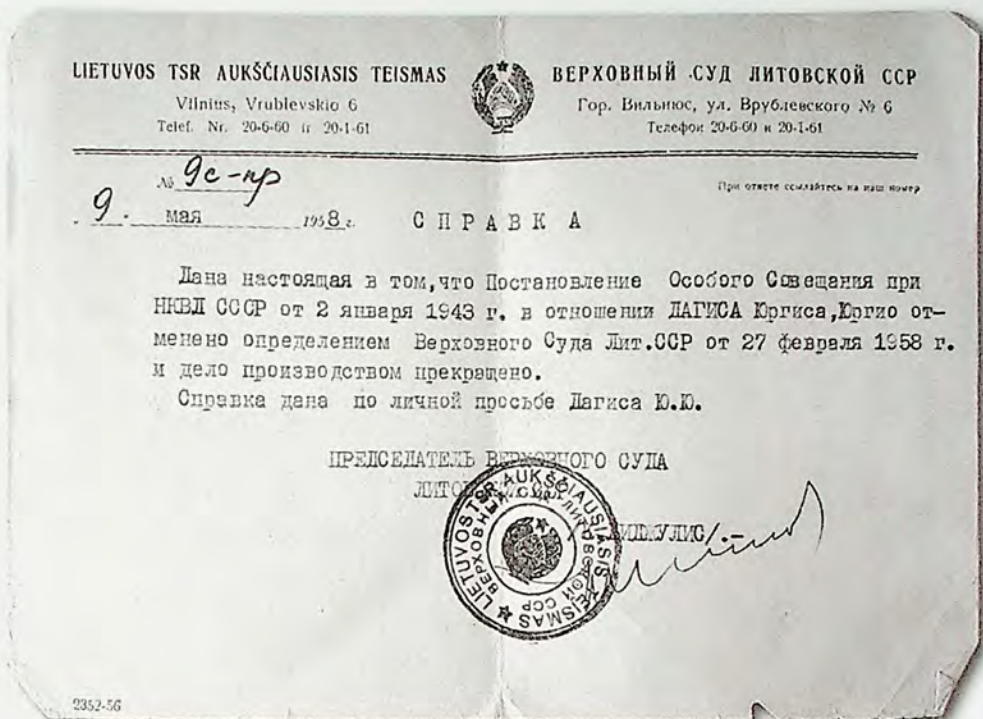
1957 m. Lietuvos SSR Aukščiausiojo Teismo išduota pažyma, kad Jurgio Dagio byla nutraukiama. Iš jos sužinome, kad vadina-
masis, „ypatingasis pasitarimas“ prie Sovietų Sąjungos NKVD (kuris nuteisdavo be teismo) jam buvo surengtas tik 1943 m. sausio 2 dienę.

Vadinasi, dvejus metus pačiomis žiauriausiomis sąlygomis jis buvo kalinamas net be formalaus juridinio pagrindo

Jūžintų pašte darbuosiu iki lemtin-
gos 1941-ųjų vasaros. Tarp J. Dagio dokumentų radau 1957 m. išduotą pažymą, kad jis nuo 1928 m. vasario 1 d. iki 1941 m. birželio 14 d. dirbo Jūžintų pašte ir kad jo darbo stažas yra 13 metų, 4 mėnesiai ir 14 dienų.

1941 m. birželio 14 d. okupacinės sovietų valdžios suimtas ir ištremtas į vadinamąjį Angarlagą Si-
bire. Didžioji dalis 1941 m. birželio mėn. ištremtų Lie-
tuvos gyventojų pateko į lagerius Krasnojarsko kraš-
te, iš jų į Norilską buvo išsiųsti karininkai, į Rešiotų
lagerį – valstybės tarnautojai, mokytojai, policijos ir kiti
pareigūnai, politinių partijų ir visuomeninių organizacijų
veikėjai, verslininkai, dvarininkai, turtingi asmenys.
Jūžintuose, be jo, dar suėmė daugybę žmonių, be kita ko,
kleboną ir viršaitį, o vagone, vežusiam į Sibirą, buvo dau-
gybė pažįstamų rokiškėnų – tarp jų ir mokytojas Petras
Bliūdžius. Nuteistas dešim-
čiai metų kalėti (iki karo tai buvo lietuviams skiriamas
ilgiausias terminas) bausmę atliko Rešiotų lageriuose
(Žemutinio Ingašo r., Kras-
nojarsko kr.). Rešiotai – gyvenvietė
Sibire, NKVD koncentracijos stovy-
kla ir tremtinių persikirstymo centras,
Poimos ir Rešotos upių santakoje.

Lageryje kalėjo iki 1951 m. kovo mėn. Įdomu, kad kurį laiką Jurgio Dagio narų (kalinių medinių gultų) kaimynu buvo Konstantinas Šake-

Jurgio Dagio portretas, nupieštas nežinomo dailininko Rešiotų lageryje, 1947 m.

nis – Lietuvos inžinierius, pedago-
gas, politikas, visuomenės veikėjas.
1926 m. po valstybės perversmo
A. Smetonai tapus Respublikos
prezidentu, pagal tautininkų sąrašą
tapo Trečiojo Seimo nariu. 1927 m.
gegužės 3 d. – 1929 m. rugsėjo
23 d. Augustino Voldemaro XIV

ministrų kabinete ir vėliau
iki 1934 m. birželio 12 d.
Juozo Tūbelio XV minist-
rų kabinete – švietimo
ministras. 1934–1940 m.
valstybės kontrolierius.
1936 m. Ketvirtojo Seimo
pirmininkas.

Katogininko darbas ker-
tant mišką visiškai palaužė
K. Šakenio sveikatą, todėl jis
buvo atleistas nuo darbo miš-
ke ir atlikdavo ruošą barake:
kūreno „buržuikoje“ ugnį,
priskaldydavo malkų, prineš-
davo vandens, todėl nuolat
buvo paišinas ir suodinas.
J. Dagys pasakojo, kad karo
metais buvusį Lietuvos Sei-
mo pirmininką labai dažnai
pas save kviesdavosi aukšto
rango NKVD karininkai.

Turbūt jis galėjo palengvinti
savo kalinio dalią, jei būtų sutikęs
bendradarbiauti, raginti kovoti prieš
vokiečius ir šlovinti sovietinę Lietuvą,
tačiau K. Šakenis į jokiais kalbas su so-
vietų valdžia nėjo, apsimesdavo nieko
nesuprantančiu, nelabai susigaudan-
čiu tikrovėje. J. Dagys prisimena,
kad šis inteligentiškas žmogus buvo

Jurgio Dagio apdovanojimo Gedimino ordino medaliu aktas, 1937 m.

priverstas kapstyti karininkų virtuvės šiukšlyne. Ten surado dėžutę nuo konservų, kuri lageryje buvo didžiulis turtas – joje buvo galima kažką virti. Na, kad ir spyglių arbatą – geriausią vaistą nuo skorbuto.

Apie gyvenimą lageryje J. Dagys pasakoja: „Dirbdavome miške – kirsdavom medžius. Pirmiausia patys kaliniai aptverdavo nemažą plotą miško spygliuota tvora ir dirbdavom toje teritorijoje, kol neiškirdavom iki paskutinio medžio. Tada kraustydavomės į kitą vietą. Dauguma kirtėjų būdavo nepatyrę, todėl medžiai virsdavo į visas puses. Daugybė kalinių šitaip žūdavo. Kartą aš nespėjau pabėgti iš po krintančio medžio, bet viskas

pasibaigė laimingai – buvau stipriai sutrenktas, svarbiausia, kaulai nelūžo. Sunkiausia kaliniams būdavo ištvirti Sibiro žiemą ir nuolatinį badą. Kad nesušaltum, visą laiką turėdavai dirbti: judėti – krutėti. Jei sušalai, tau galas, nes susigriebdavai plaučių uždegimą. Kartais būdavo taip šalta, kad kalinių net į darbą nevarydavo, nes bijodavo, jog sušals sargybiniai. Į darbą nereikėdavo eiti, jei šaltis nukrisdavo žemiau – 50 laipsnių. Sargybiniai temperatūrą nustatydavo tokiu būdu: jei nusišpiovus seilės ore trakstelėjusios sušaldavo ir ant žemės nukrisdavo ledo gabaliukas, vadinasi, yra žemiau – 50“.

Sulaukus pavasario, tikimybė išgyventi padidėdavo, nes miške

visi rasdavo kažką valgomo: žolių, šaknų, smulkių gyvūnų. Atsitikdavo ir stebuklų: kartą iš nukirsto medžio drevės pabiro kedro riešutai, burunduko (toks gyvūnas) sunešti žiemai, pasitaikydavo rasti paukščio lizdą su kiaušiniais. Ypatingas skanėstas buvo „čeremša“ – meškinis česnakas. Kai kaliniai keldavosi kirsti miško į kitą vietą, buvusioje teritorijoje nebeaugdavo net žolė – viskas būdavo suvalgyta. Netgi jaunų medelių žievė. Kartą, kai kalinių, išrikiuotų po keturis, kolona iš darbo miške žygiavo į stovyklą, J. Dagys pasilenkė nusiskinti kažkokį žalumyną, sargybinis šovė. Kalinio laimei, buvo nesunkiai sužeistas ir pateko į ligoninę. Dažniausiai kareivių šūviai baigdavosi mirtimi, nes sužeistus pribaugdavo.

Katorginis darbas miške palaužė J. Dagio sveikatą. Iš galingo 182 cm ūgio, 110 kg svėrusio vyro buvo likęs tik maždaug 50 kg svorio „klipata“. Jei ne artimųjų siuntiniai, tai Jurgio likimas būtų nulemtas gerokai anksčiau. Bet sunkus, alinantis darbas ir siaubingai prastas maistas darė savo – jėgos pamažu seko. Apie tai jis pasakoja: „Tą žiemą taip nusilpau, kad supratau, jog man ateina paskutinioji – jei šiandien išeisiu į darbą, gyvas nebegrįšiu – mirsiu kaip daugybė kalinių iki manęs. Ką daryti? Kaliniai ruošiasi eiti į darbą, į ledinį Sibiro šaltį, tvarkosi savo skudurus, aunasi nuplyšusius veltinius. Nieko kito nesugalvojau, tik atsisėdau ant barako gultų ir pradėjau garsiai visu balsu dainuoti. Nors neturėjau klausos, bet giedojau iš visų jėgų. Atbėgo prižiūrėtojai, iškvietė gydytojus. Girdžiu vienas daktaras sako: „Dar vienas išprotėjo“. Taip ir išlikau gyvas.“

Sirgo, gulėjo ligoninėje, maistas buvo prastas, bet neberekėjo kęsti šalčio ir sunkiai dirbti. Šiek tiek sustiprėjęs, ėmė padėti ligoninės gydytojui psichiatruui, ištremtam iš Estijos, ir, jo prašymu, J. Dagio

Jurgis Dagys Druskininkų kurorte, 1973 m.

statusas iš konclagerio kalinio buvo pakeistas į psichiatrinio ligonio, sergančio šizofrenija, statusą. Praradę protą žmonės tarybų valdžiai tapdavo nebe pavojingi. J. Dagys tvirtina, kad psichikos požiūriu jis buvo visiškai sveikas, nors dokumentai rodo, kad 1951–1954 m. laikotarpį praleido Krasnojarsko psichiatrinėje ligoninėje, kurioje, paleistas į laisvę, vėliau įsidarbino sanitaru. 1958 m. vasario 27 d. Lietuvos SSR Aukščiausiasis Teismas reabilitavo J. Dagį, ir šioje pažymoje randame įdomią detalę, kad vadinamasis „ypatingasis pasitarimas“ prie Sovietų Sąjungos NKVD (kuris nuteisdavo be teismo) jam buvo surengtas tik 1943 m. sausio 2 dieną. Vadinasi, dvejus metus pačiomis žiauriausiomis sąlygomis buvo kalinamas net be formalaus juridinio pagrindo.

J. Dagys, paleistas į laisvę, pradžioje neturėjo teisės grįžti į Lietuvą, todėl liko gyventi Krasnojarske, kur dirbo psichiatrinėje ligoninėje sanitaru. Laisvu laiku prižiūrėjo bites ir keliaudavo. Ypač mėgo lankytis įvairiausiose sanatorijose, į kurias

siuntimus, matyt, išrašydavo pažįstami gydytojai. Išvažinėjo visą Sovietų Sąjungą. Lankėsi ir Druskininkuose.

Kartais iš Sibiro į Rokiškį atkeliaudavo jo siuntiniai, kuriuose dažniausiai būdavo įvairiausi sibirietiški skanėstai: kedro riešutai, šviesus, beveik baltas medus, vytinta žuvis – lašiša „gorbuša“ ir Baikalo sykai – „omulis“. Retkarčiais aplankydavo savo gimtinaičius Rokiškyje. Ypač dėdės Jurgio laukdavo vaikai. Jis atveždavo visokiausių lauktuvių ir kasdien pirkdavo daugybę porcijų ledų, kuriais apdailindavo ne tik mažuosius gimtinačius, bet ir visus kaimynų vaikus. Į Sibirą dovanų iš Lietuvos bendradarbiams – psichiatrinės ligoninės gydytojams ir medicinos seserims – veždavo šiltas raštuotas vilnones pirštines, kurių dešimtis porų jam primegzdavo naginga mezgėja rokiškietė Žėkienė, gyvenusi Kauno gatvėje.

1984 m. J. Dagys pradeda rūpintis grįžimu į Lietuvą. Reabilituotieji asmenys už konfiskuotą turtą galėjo gauti butą. Lietuvos SSR ministrų tarybos sprendimu 1985 m. gauna butą Rokiškio miesto mikrorajone.

Tais pačiais metais J. Dagys visiems laikams grįžta į tėvynę. Tikėjosi paskutinį kartą pamatyti gyvą motiną, bet pavėlavo kelias dienas.

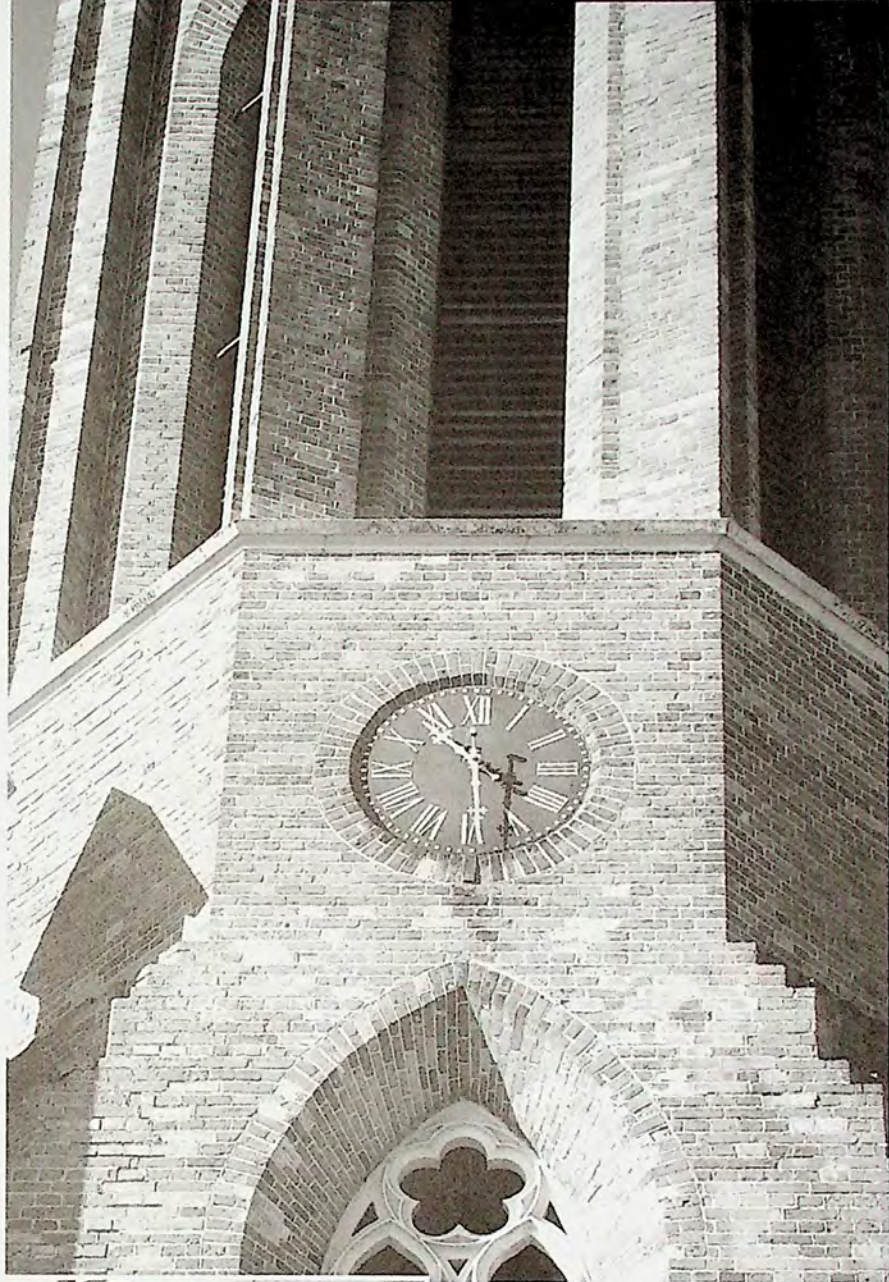
J. Dagys buvo sveiko gyvenimo būdo šalininkas: negėrė alkoholio, nerūkė, nemėgo kompanijų. Kasdien prausėsi lediniu vandeniu, darė mankštą, eidavo pasivaikščioti. Buvo, kaip dabar sakoma, labai pozityvus. Apie tremtį kalbėdamas niekada nerodė pykčio. Sakydavo: „O ką dabar padarysi, tokie baisūs buvo laikai...“

Kai prasidėjo Sąjūdis, ilgą laiką buvo nusiteikęs prieš. Susidūręs su brutalia sovietų prievarta, jis netikėjo Lietuvos nepriklausomybe ir sakė: „Viskas paskęs kraujuose. Gyvenate čia ramiai ir gyvenkite. Nereikia erzinti tos milžiniškos Rusijos galybės.“ Tikrai 1991 m., po rugpjūčio pučo, tada, kai JAV pripažino Lietuvos nepriklausomybę, J. Dagys ištarė: „Dabar tikiu, kad Lietuva yra laisva.“ Laisvoje Lietuvoje pragyveno 5 metus.

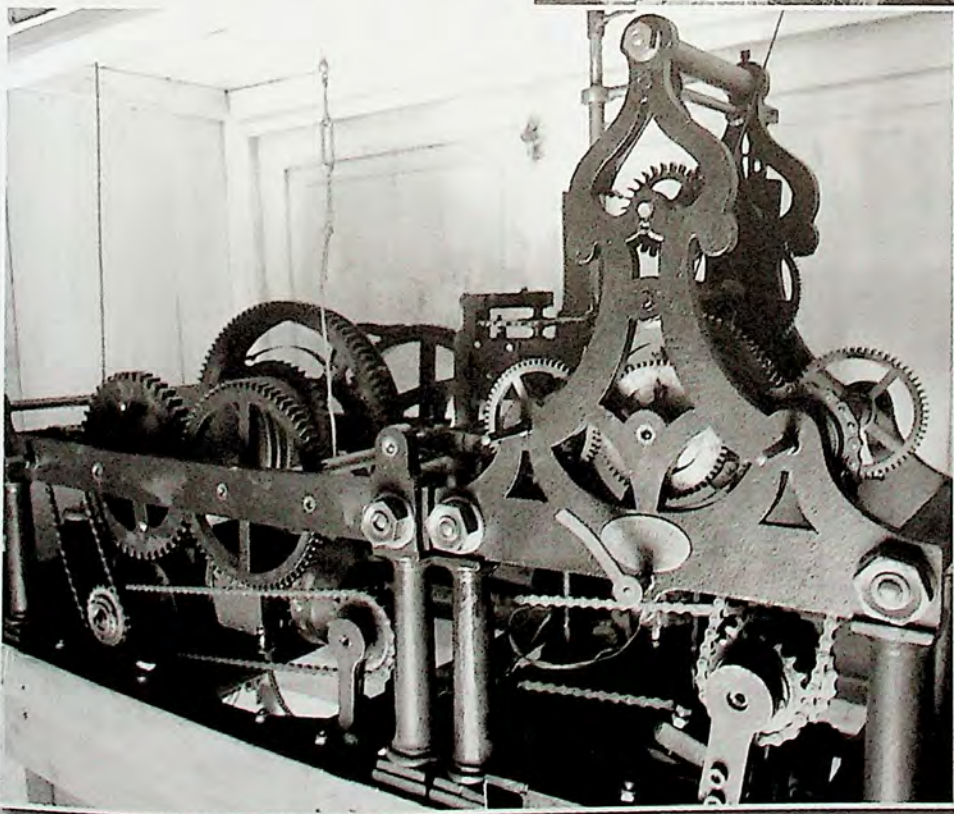
Mirė 1996 m. birželio 19 d., būdamas 86 metų amžiaus. Palaidotas senosiose Rokiškio kapinėse.

gamtos stichijas. Istoriografiniai šaltiniai mini net apie priesaikos sutvirtinimą, atliekamą po varpais. Bažnyčių varpai senovėje diktavo miestų ir miestelių gyvenimo ritmą. Nerimastingais dūžiais suskambėdavo varpai gaisro, prieš užpuolimo, kitų nelaimių metu. Tautosakos kūriniuose – legendose ir padavimuose – varpo garsai ataidi iš paslaptinių miestų, nugrimzdusių į piliakalnių gelmes ar ežerų dugną.³

Gražiosios Rokiškio bažnyčios varpus puošė ornamentai ir prasmingi lotyniški įrašai, o jų vardai – mecenatės grafienės Marijos Pšezdzieckienės (1827–1890) artimųjų atminimui. Viename varpe ant liemens buvo išlietas toks tekstas: „Viešpaties angelas apreiškė Marijai, – ji prasidėjo iš Šventosios Dvasios / Šventas Konstantinas / Gyvuosius šaukiu“; kitame: „Štai aš Viešpaties tarnaitė, teesie man pagal Tavo žodį / Palaiminti romieji, kuriuos Aukščiausiasis amžiaus žydėjime pašaukė pas save / Šventas Zbignievas / Mirusiuosius apraudu“.

Rokiškio bažnyčios laikrodis ir jo mechanizmas. Ž. B. Švilgės firma „Ungerer Freres“ Strasbūre, 1883 m.

Tretysis varpas skelbė: „Ir žodis tapo kūnu ir gyveno tarp mūsų / O, kad jūsų maldos, kaip šio varpo garsas, išsklaidytų Dievo rūstybės perkūnijas / Šventas Reinoldas / Tramdau žaibus“. Ketvirtasis bažnyčios varpas buvo išlietas garsioje A. Bogdanovos-Finliandskos gamykloje Maskvoje.⁴

Įkėlus varpus į bokštą, žemėnėje bokšto kondignacijoje buvo įtaisytas didžiulis laikrodis su trimis ciferblatais, pagamintas prancūzų firmoje „Ungerer Freres“ Strasbūre. Geresnį mechanizmą Europoje tuo metu vargu ar buvo galima rasti: šių bokštų ir astronominių laikrodžių

Meistro D. Vehnerio Vilniaus arkikatedrai 1822 m. nulietas varpas Rokiškio bažnyčios varpinėje

firmą įkūrė Jeanas Batistas Schwilque (1775–1856), išgarsėjęs Strasbūro katedros mechanikos stebuklo – XIV a. vidurio astronominio laikrodžio – sėkminga restauracija. Jo darbus tęsė sūnus Karlas bei partneriai – tėvas ir sūnus, Albertas ir Augustas Teodoras Ungereriai. Firma restauravo žymius astronominius bokšto laikrodžius Mesinos varpinėje ir Oslo rotušėje. Laikrodį Rokiškio bažnyčios bokšte bus sumontavę Rygos meistrai: ant trijų ciferblatų, kurių skersmuo – 1375 cm, vidinės pusės užrašyta: „Joh. G. Kandt, 1883, Riga“.⁵

1915 metų rugpjūtis – juoda data Rokiškio varpų istorijoje. Karinės rusų valdžios parėdymu varpai buvo nukabinti ir išvežti kaip strateginė žaliava į Rusiją. Jie atsidūrė Dono srities Pietryčių geležinkelio Filonovo stotyje; ten varpų tolesni pėdsakai ir dingsta.⁶ 1920 m. taikos sutartimi Rusija privalėjo grąžinti išvežtas kultūros vertybes, tačiau revindikaciją bolševikų valdžia

Varpo puošybos ornamentai: viršutinė juosta sukurta D. Vehnerio, žemesnioji – J. Delamarso

vykdė labai atmetinai. Bebalsei Rokiškio bažnyčiai 1923 m. sausio 23 d. vietoj jos sunaikintų varpų buvo paskirtas įspūdingas Vilniaus Arkikatedros 1124 kg varpas,⁷ į savąją varpinę negalėjęs sugrįžti dėl Vilnijos krašto okupacijos. Šio varpo skersmuo – 121,5 cm, geležinio liežuvio ilgis – 90 cm. Šone – reljefinė šv. Kazimiero figūrėlė. Varpo karūnos ašos pagal viduramžių tradiciją išlietos su barzdota

veidais. Ant liemens išlikęs aliejiniais dažais įrašas „ПК 8“; tai – karo klajonių įspaudas. Varpo liejikas – vilniškis meistras Danielius Vehneris (1795–1840). Apie tai byloja lenkiškas įrašas: „LAŁ DANIEŁ WÆHNER W WILNIE. TEN DZWON PRZELANY ROKU 1822, MIESIĄCA JULII 20 DNIA. WAZY FUNTOW 2745“ (lietuviškai: „Liejė Danielius Veneris Vilniuje. Šis varpas perlietas 1822 m. liepos mėn. 20 dieną. Sveria 2745 svarus“). Tad aiškėja, kad varpas perlietas iš ankstesniojo duženų, tikėtina, kad net iš garsiojo Žygimanto varpo, sunaikinto dar pirmosios Vilniaus okupacijos 1655 m. metu. Dar įdomu, kad meistras šio varpo papuošimui panaudojo ne tik savo ornamentą, bet ir sukurtąjį garsiausio vilniškio liejiko Jono Delamarso. Ir jau visai įstabus sutapimas, kad Vilniaus Arkikatedros varpinės aukštis – 57 m – yra bemaž toks pat kaip ir Rokiškio bažnyčios. Štai iš čia ir toji sąsąuka varpo dūžiais tarp valstybės sostinės Vilniaus ir kultūros sostinės Rokiškio!

Džiaugėsi miestelėnai melodringais varpo dūžiais, net sukūrė ketureilį, tapusį tautosaka: „O kaip linksma to adyna, to adyna, / Kad jau varpas gult vadina, gult vadina, / Bim, bam, baim, bam, baim, bam.“⁸ Tačiau gūdžiuoju sovietmečiu varpui neleista skambėti. Atgavus valstybės nepriklausomybę, daug pastangų reikėjo padėti, kad Rokiškio bažnyčios bokšto širdis – laikrodžio – vėl pradėtų tikėti. Kampanologų draugijos iniciatyva prieš keletą metų prabilo ir varpas. Atgaivinimo darbus vykdė kūrybinė grupė „Varpai.lt“, vadovaujama inžinieriaus Sauliaus Stulpino.

Rokiškio varpui atitaria netolimo Panemunėlio varpo dūžiai. Pasak literatūros šaltinių, Panemunėlio Šv. Juozapo globos bažnyčia, statyanta 1898–1907 m. garsaus švietėjo ku-

nigo Jono Kateleš, buvo įsigijusi 140 svarų vilniškio liejiko Jano Samuelio Vehnerio varpą, atvežtą iš uždaryto Skapiškio dominikonų vienuolyno bei 40 svarų Rygos meistro Johano Augusto Hetzelio varpelį.⁹ Beje, Janas Samuelis – Danieliaus tėvas, dirbtuvių Vilniaus Liejyklos gatvėje įkūrėjas. O Rygos meistras žinomas kaip paskutinis miesto pilies patrankų liejikas.¹⁰ Dar vieną varpą

Šv. Kazimiero reljefinė figūrėlė primena, kad varpas buvo skirtas Vilniaus Arkikatedrai

bažnyčiai paaukėjo bažnyčios statybos komiteto pirmininkas ūkininkas Juozas Tūbelis, būsimąjį Lietuvos ministro pirmininko tėvas.

Žinios apie minėtus Panemunėlio varpus taip pat baigiasi 1915 m., kada jie buvo priverstinai išvežti į Rusiją.¹¹ Tačiau šiandien užkopę į labai originalios architektūros sudvejintus bokštus, jų bendroje pagrindo ertmėje išvysime ant medinės konstrukcijos pakabintą tikrai

išskirtinį varpą. Tai vieno garsiausių vilniškių meistrų Gustavo Miorko liejinys. Apie tai byloja lotyniškas įrašas varpo graiže: „1754 VILNAE 13 MENSE SEPTEM:ME EFVDIT GUSTAVVS MÖRK“ (lietuviškai: „1754 metais rugsėjo 13 d. Vilniuje mane išliejo Gustavas Miorakas“). Varpo matmenys: skersmuo – 125 cm; liemens ilgis – apie 95 cm; graižo plotis – 17 cm, ornamento, juosiančio pečius, plotis – 25 cm; karūnos aukštis – 18 cm; metalo storis viršutinėje varpo dalyje – apie 4 centimetrai. Liežuvis geležinis, kaltinis, sukniedytas, jo ilgis – 100 cm, bumbulo skersmuo – 14 centimetrų. Vienoje pusėje ant varpo liemens išlietas vyskupo reljefas, o abipus šios figūros – santrumpų raidės; kairėje – AD.M.D.C. (1600 metai), dešinėje – B.V.M.H. [Beatae Virginis Mariae honorem] („Garbė palaimingajai Mergelei Marijai“). Kitoje pusėje per visą varpo liemenį 3 cm aukščio majuskulomis išrašytos lotyniškos eilės: „DOM / FRANCISCVM REVOCAT AB INDIA CASIMIRVS / VT LATIVS AVDIAT QVOD SIT INGRATIIS MIRVS / QVANDOCVMQ NOLA VOCEM SVAM DABIT / BENEFACTOREM CLARE TOTO ORE CLAMABIT / AVT ID PRO GLORIA DEI DICET VERIVS / QVAD SIT CASIMIRI SOCIVS XAVERIVS“. Pažodinis vertimas toks: „Vyskupą / Pranciškų iš Indijos šaukiasi Kazimieras / idant plačiau išgirstų, kuo jis nuostabus prieš savo norą / Kai varpas suskambės, / visu balsu liudys savo geradarį / arba veikiau Dievo garbei sakys, / koks Kazimiero bičiulis yra Ksaveras“.

Deja, įstabusis varpas smarkiai sužalotas – jo viršutinė dalis – karūna ir pečiai – nuskelti Antrojo pasaulinio karo metu į bokštą pataikusio sviedinio. Sprogimo pėdsakai žymūs pietinio bokšto angokraštyje, kuris yra permūrytas. Dabar varpas

pakabintas ant geležinių lankų. Skeveldras vertėtų rūpestingai surinkti ir eksponuoti bažnyčios erdvėse kaip tikrai reto liejinio dalį. Šiose duženose galima ekstrapoluojuojant įskaityti keletą žodžių ir paskirų raidžių: [FIL]IOLVS (sūnelis); SANCTVS (šventas); [XAV] ERIVS (Ksaveras); [MISERICOR] DIAR[UM] (gailėsčio); [FR]AN-CISCUS (Pranciškus); APOT ... ; ... S; ... M.

Taigi varpas yra įvardytas Pranciškumi Ksaveru, vieno iš jėzuitų ordino steigėjų, misijų Indijoje ir Japonijoje kūrėjo, provincijolo šv. Pranciškaus Ksavero (1506–1552) garbei.¹² Galima manyti, kad ir atvaizdas varpe – šio šventojo. Tiesa, lieka neaiški 1600 metų prasmė, nes Azijos apaštalas buvo kanonizuotas 1622 metais. Kreipinys į Pranciškų Ksaverą šv. Kazimiero vardu nurodo, kad varpas – būtent tokio titulo bažnyčios priklausinys. Analogiško vardo ir labai panašių matmenų varpą, išlietą Šv. Kazimiero bažnyčiai Vilniuje, mini mokslo istorikas M. Brenšteinas.¹³ Varpas turėjęs šv. Pranciškaus Ksavero atvaizdą ir lotynišką penkiaeilį jo garbei. Tai

buvęs vienas iš keturių meistro Gustavo Miorko išlietų šiai iškilai sostinės bažnyčiai varpų; visi jie 1915 m. išvežti į Rusiją. Priverstinė karo metų evakuacija ne tik daug istorinių varpų pražudė, bet ir tuos, kurie 1922–1925 m. buvo sugrąžinti, išblaškė po kitas parapijas ar net Lenkijos bažnyčias.¹⁴ Tad aiškėja, kad Panemunėlio varpas yra iš 1832 m. uždarytosios ir vėliau paverstos pravoslavų soboru Šv. Kazimiero bažnyčios Vilniuje. Į dabartinę savo parapiją patekęs sudėtingu keliu – per Pirmojo pasaulinio karo Maskvos karinius sandėlius. Klebonas Kazimieras Mockus jį atsigabeno 1923 m. sausio 17 d. iš aikštės prie Karo muziejaus Kaune.

G. Miorko varpai nebuvo plačiai pasklidę po kraštą: yra žinoma apie 11 jo lietuvių varpų Vilniaus šventovėse, 4 – Gardino; dar 3 – kitose. Visi šie liejiniai datuojami vienu dešimtmečiu: 1749–1759 metais. Tokia vieno meistro varpų koncentracija paaiškinama Vilnių 1748 ir 1749 m., o Gardiną 1753 m. nusiaubusiais gaisrais. Tad meistrui minimą dešimtmetį užsa-

kymų tikrai netrūko. Vilniuje, be Šv. Kazimiero bažnyčios, jis 1758 m. išliejo varpus Misionierių bažnyčios laikrodžiui. Šiandien vienas jų skaičiuoja valandų ketvirčius Arkikatedros varpinėje; jo dūžius vidurdienį radijo bangomis girdi visa Lietuva. G. Miorko varpai nenusileido kokybe jo pirmtako J. Delamarso gaminiams.¹⁵ Ir ne tik skambesiu, bet taip pat preciziškai švariai išlietu ornamentu reljefu ir teksto raidėmis. Varpų dekorą meistras komponuodavo labai savitai: savo ir Vilniaus vardą bei metus neįprastai išdėstydamas virš graizo, o varpo pečius apgobdamas plačia ornamentu juosta. Tik jo vieno liejiniuose matome lotyniškų posmus, barokinėmis metaforomis pašlovinančiomis varpo vardą.

Šiandieninės paminklosaugos požiūriu, bažnytinis varpas yra didelė kultūros paveldo vertybė, sukaupusi savyje ne tik technologijos, dailės, bet ir istorinės atminties verčių aspektus. Rokiškio ir Panemunėlio varpai akivaizdžiai tai įrodo; labai pageidautina būtų juos padaryti prieinamus visuomenei ir pateikti jų likimo istorijas.

Nuorodos

¹ Miškinis A. „Rokiškio miesto istorinė urbanistinė raida (iki 1969 m.)“, in: *Rokiškis: miestas, kraštas, žmonės*. Vilnius: Diemedis, 1999, p. 83–146.

² Lukšionytė-Tolvaišienė. „Rokiškio bažnyčia: statybos istorija ir meniniai bruožai“, in: *Rokiškis: miestas, kraštas, žmonės*, p. 239–262.

³ Klimka L. „Varpai tautosakoje ir liaudiškuose tikėjimuose“, in: *Baltų religijos ir mitologijos tyrimai: tradicija, tęstinumas, kaita*. Profesoriaus Norberto Vėliaus skaitymai (XI). Pranešimų santraukos, LLTI, 2018 04 12–13, p. 10.

⁴ <http://www.rokiskioaparapija.lt/istorija/>

⁵ Klimka L. „Šventė sėlių žemėje“. Rokiškis – 2019-ųjų Lietuvos kultūros sostinė“, in: *Santara*. 2019, nr. 155/156, p. 100–107.

⁶ Česnulis V. V. „Nutilę varpai“, in: *Voruta*, 2015, p. 89.

⁷ Brensztejn M. *Zarys dziejów ludwisarstwa na ziemiach b. Wielkiego Księstwa Litewskiego*. Wilno, 1924, p. 99.

⁸ Lietuvių tautosakos rankraštynas, 1860 (175).

⁹ Klimka L. „Sužeistas Panemunėlio varpas“, in: *Panemunėlis*. I dalis. Vilnius: Versmė, 2011, p. 413–417.

¹⁰ Anteins A. *Bronza Latvija*. Riga: Zinatne, 1988, p.

¹¹ Misius K, Šinkūnas R. *Lietuvos katalikų bažnyčios (Žinynas)*. Vilnius: Pradai, 1993, p. 306.

¹² Sicari A. *Portretai*. Vardų kalendorius. Vilnius: S. Rudalevičiūtės leid. įm., 2000, p. 333.

¹³ Brensztejn M. *Zarys dziejów ludwisarstwa na ziemiach b. Wielkiego Księstwa Litewskiego*. Wilno, 1924, p. 85.

¹⁴ Žalėnas G. „Kaišiadorių vyskupijos bažnyčių varpai“, in: *Kaišiadorių muziejus*, 2008, p. 56–58.

¹⁵ Klimka L. „Varpų liejininkystė Vilniuje“, in: *Kultūros barai*. 1996, nr. 3, p. 72–75.

Pokalbis su rokiškėnu režisieriumi Justinu Krišiūnu

Kalbino AGNĖ RAŠČIŪTĖ

Pokalbis spausdintas kinfo.lt

Justinas Krišiūnas jau įsitvirtinęs Lietuvos kino lauke kaip šiltų, nuoširdžių, kertines, gyvenimiškas temas analizuojančių filmų kūrėjas. Kaip pats juokauja, būdamas teatro režisieriumi savo gimtajame mieste Rokiškyje, pajuto, kad jau užlipo ant aukščiausio devynaukščio mieste ir suprato norįs kalbėti plačiau, todėl drąsiai žengė į kino erdvę. Joje jis nebijo klysti, nusivilti ir nuvilti. Visos šios patirtys veda jį link to, kad vieną dieną pats sau galėtų pasakyti: taip, aš – režisierius. Su Justinu kalbėjomės, kai trečiasis jo filmas „Širdys“ vis dar sukosi Lietuvos kino teatrų projektoriuose. Mūsų pokal-

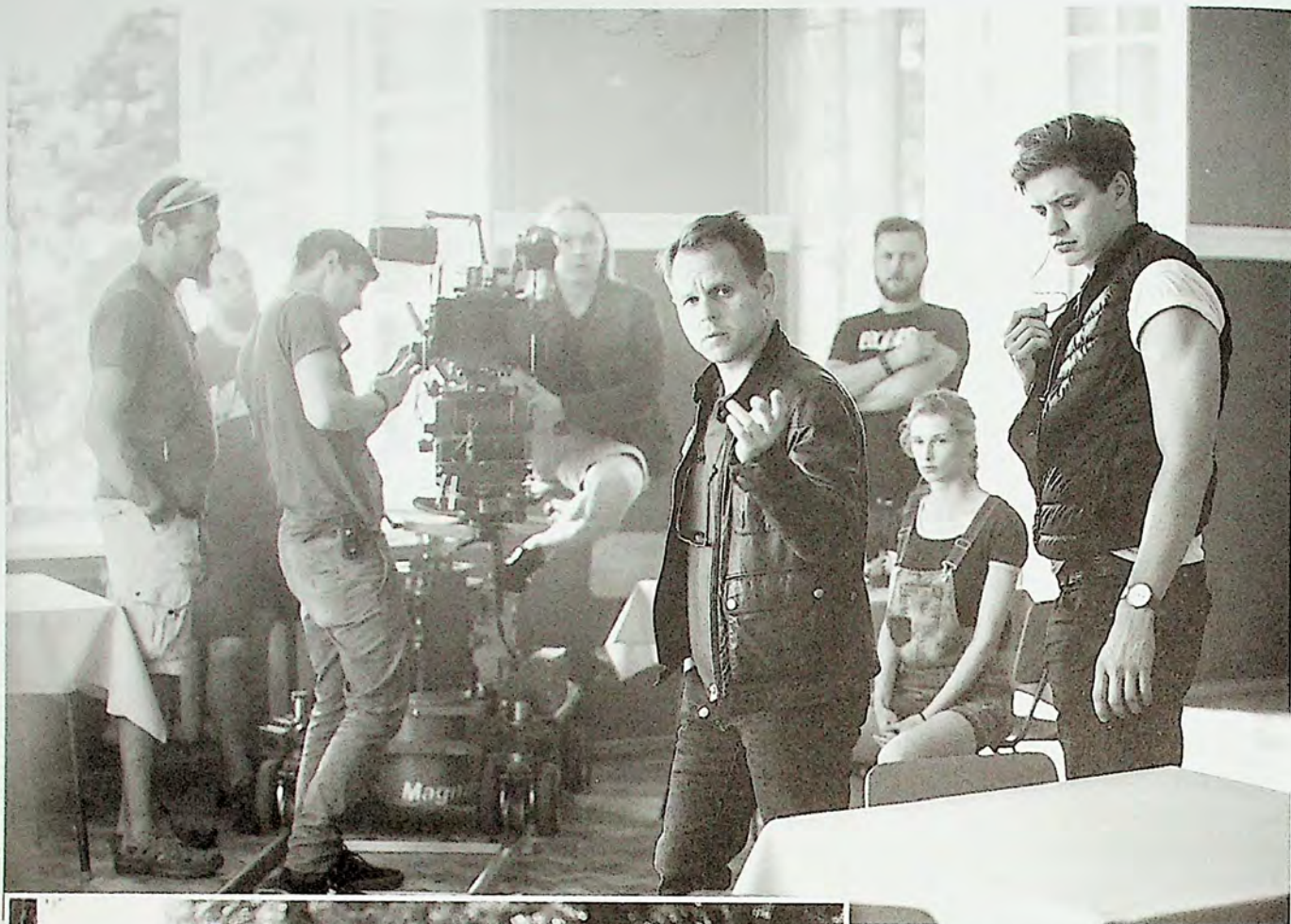
Justinas Krišiūnas. Nuotr. Sigitas Daščioro

bis buvo tarsi nelygūs širdies dūžiai, ir kartais atrodė, kad mes bandome paliesti ir išsiaiškinti, kokia gi ta paties Justino kūrybinė šerdis. O jos užuomazgos – Rokiškyje.

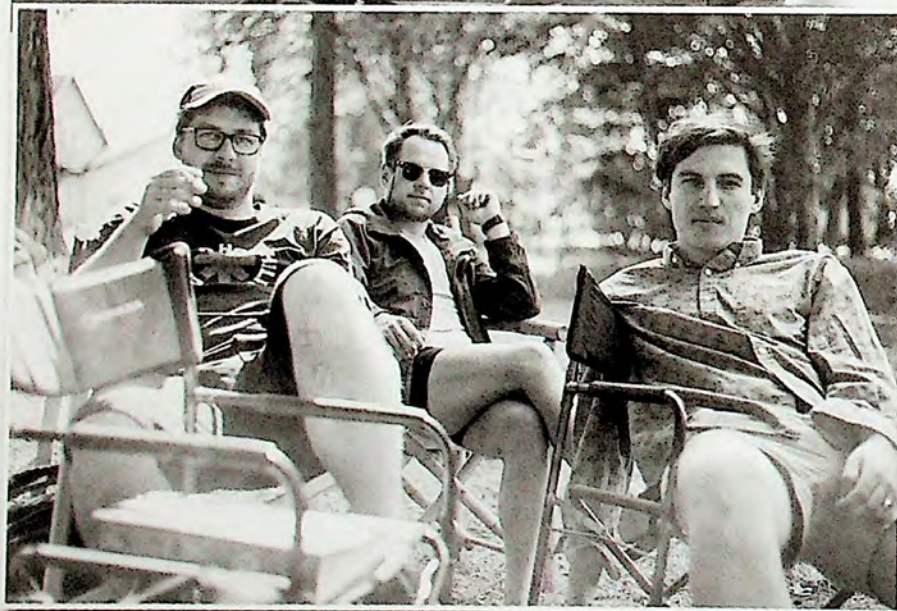
A. R.: *Mes esame iš to paties krašto ir aš labai gerai atsimenu, kaip tu, po studijų grįžęs į Rokiškį, įsidarbinau jaunimo teatre. Tuomet mums, moksleiviams, iš karto tapai non-konformizmo etalonu. Buvai drąsus, kartais net įžūlus tuometinėje teatro valdymo struktūroje. Pamenu, mes labai dažnai galvodavome, ypač tuo laikotarpiu, kai norėdavome pabėgti iš Rokiškio, kodėl gi tu čia grįžai ir ką čia gali rasti?*

Filmo „Širdys“ nacionalinė premjera

„Širdžių“ filmavimo akimirkos Salose

J. K.: Kartais norą grįžti lemia likimas, nors ir daug ko galėjai norėti. Galėjai norėti iš karto eiti į Nacionalinį dramos teatrą statyti spektaklius, bet likimas nubloškė į Rokiškį, su jaunimu ten pradirbau septynerius metus ir tai prisimenu kaip auksinius savo gyvenimo metus. Tai man labai daug davė ir mane formavo. Svarbiausia – čia turėjau

erdvę ir laisvę kurti. Žinoma, kažkas pavyko, kažkas nelabai. Esmė ta, kad nuo to *teatriuko*, kurį pradėjau kurti, per septynerius metus, nuo pirmos premjeros su puse salės, mes baigėme spektakliu „Emigrantai“, kurio žiūrėti važiavo visa Panevėžio apskritis. Žinoma, kartu su aktoriais augome, jie tapo studentais, aš jutau, kad užlipau ant aukščiausio

Rokiškyje esančio devynaukščio. Pajutau, kad žiūrovams įdomus ir reikalingas mano pasirinktas kelias, kūryba, norėjau pabandyti daugiau, tad po truputį atėjau iki ten, kur esu dabar.

A. R.: *O ar reikėjo tau kaip nors transformuotis iš teatro į kino režisierių?*

J. K.: Man atrodo, kad po beveik šešerių metų studijų nesijaučiau esąs režisierius. Iki šios dienos vis dar galvoju, kada gi galėsiu pasakyti, kad esu režisierius. Visų pirma, tai reikia pripažinti sau. O man atrodo, kad aš iki to dar tik einu.

A. R.: *O kaip manai, ar įmanoma pasiekti tą finišo tiesiąją?*

J. K.: Dar nesuvokiu. Pats sau dar netapau režisieriumi, man atrodo, tai yra darbai, kuo jie svaresni, turtingesni, ne finansine prasme, bet vertybėmis, tuo tu labiau nusipelnai

būti režisieriumi. Man atrodo, tas kelias gal dar bus pakankamai ilgas, jeigu aš juo eisiu, jeigu nesulūšiu. Nes kai kurie darbai laužo.

Aš nebijau klysti, mane tai kažkaip motyvuoja, atrandi ką nors naujo, kažką kito. Tu pajauti, kad ir tai galima išgyventi, ir po to tai tampa tavo dalimi. „Širdyse“ taip pat yra klaidų, kurios skaudina, su kuriomis turėsiu susitaikyti, susigyventi, bet iš kitos pusės galvoju: jeigu likimas leis kurti trisdešimtą filmą būnant septyniasdešimties, net neabejoju, kad klaidų bus.

Filmavimo aikštelėje

Su vienu pagrindiniu filmo „Širdys“ aktoriumi Rolandu Kazlu

Kitokių, gal dar didesnių, skaudesnių, bet jų bus. Ir kol klaidų bus, tol eisiu link režisieriaus vardo. O kai nebebus, tada turbūt jau bus baigta.

A. R.: Tu teigi, kad „jeigu pradėdi kurti jau galvodamas, kiek uždirbsi ir kad nusipirksi naują mašiną, butą, tai, vadinsi, jau nebėra kūryba, tu esi verslininkas.“ O kurti tu save pozicionuoji? Kažkur per vidurį? Juk verslas reikalingas norint užsitikrinti galimybes ir erdvę kurti toliau.

J. K.: Aš nežinau.... Ieškojau savyje atsakymų, kas vyksta ir kas įvyko po to, kokius skaičius, susijusius su „Širdimis“, matau dabar.

Trejus metus tu spaudi kūrybinį pedalą iki dugno, negalvodamas apie pasekmes, neskaičiuoji. Darai viską, kad išgautum kuo didesnę kokybę, tiek kino, tiek pačios prasmės, ką tu darai. Ateina diena, kuomet supranti, kur įklimpai, ką prisidirbai. Bet aš supratau, kad dvasiškai, morališkai tapau milijonierius. Turtas dirbti su Rolandu Kazlu, Liubomiru Laucevičiumi, Algirdu Gradausku, tuometiniais antro kurso akademijos studentais. Darbas su jaunimu man yra didelis turtas, neslėpsiu. Finansiškai ir materialiai šiandien gal ir elgeta esu, bet man toks milijonierius malonesnis.

Kai pagalvoju, žinok, nesigailiu. Jeigu reikėtų vėl eiti iš naujo, netgi žinant rezultatus, kai visi sakytų, kad bus blogai, tu sudegsi, tau reikės kelerius metus kapstyti. Manau, vis tiek eičiau ir daryčiau. Buvau keletoje salių, žiūrėjau filmą kartu su žiūrovais, mačiau, kaip jie reaguoja, kvėpuoja. Kvėpuoja taip, kaip aš norėjau, reaguoja tose vietose, kur aš ir norėjau. Supranta ir jaučia, kaip aš norėjau. Net ir kritika, kurią skaitau, man atrodo labai teisinga, ir tos pastabos, ir pagyrimai teisingi. Man atrodo, kad tai yra kažkoks mažas žingsnis link to, kad save kažkada gyvenime pavadinčiau režisieriumi.

A. R.: Suprantu, kad žinai arba stipriai jauti, ko nori ir link kur eini, tačiau kažkas vis tik trukdo? Neveikia?

J. K.: Nesakyčiau, kad neveikia. Dalis žmonių, atėjusių į filmą, išėina labai laimingi. Gaunu krūvas žinučių, man rašo režisieriai, kolegos. Rašo, domisi, kaip, kas vyksta. Tai man svarbu. Daugelis dabar gyvena su kažkokia žaizda. Juk jaučiam, matom, kas dedasi su visuomene, koks jos požiūris, koku keliu eina žiniasklaida ir visos medijos, kokią įtaką tai daro žmonėms. O žiūrimumo prasme mūsų valstybė labai maža.

A. R.: *Esi atvėręs nemažai „Širdžių“ kūrimo užkulisių. Tau pavyko sukurti savotišką kino stovyklą, į filmavimus įsitraukė visas Salų kaimelis.*

J. K.: Tai mus visus užbūrė. Vienas kitam daug padėjom, palaikėm. Ir ta dvasia, ypač vakarais, kai dar eini per scenarijų, rytdienos scenas, o jau girdi kaip *brunkšt!*, gitaros akordai užgroja, jaunimas pradeda dainuoti, tokią gyvybę skleisti, o ežere baublys baubia. kažkas nerealaus.

Be to, ne tik miegi, prabundi, bet ta aplinka dar į tave skverbiasi. Nes buvo, pavyzdžiui, viena scena, kai naktį galvojom, kad viskas sužlugo, nebenufilmuosim. Tai scena, kur Andrius grįžta paveiktas Snapo. Planavome, kad grįžta į namus, Gabija kraunasi lagaminus, ruošiasi jų atostogoms ir scena vyksta kambaryje, buitinė ir su buitine kinematografija. Iš vakaro jaučiam, kad blogai, iškrenta iš filmo konteksto, kad nepasiteisins. Ir tada nuėjau prie laiptelių, atsisėdau prie tos lokacijos, kur ilgas kadras filme, kur eina Gabija su Andriumi.

Galvoju, va čia, kada žmogus sudaužytas, kuomet nebežino ką daryt, jis išeina truputį pabūti vienas, pagalvot, atsisėst. Ir man ta erdvė kažką davė. Buvimas joje mane išgelbėjo, ji man padovanojo idealią sceną. Žinoma, tu smarkiai būni pasiruošęs filmui iki tol, bet kai kiekvieną dieną eini, žinai tas scenas ir aplinką, tau kyla naujų minčių.

A. R.: *Esi minėjęs, kad „Širdyse“ labai daug tavęs. Šiame filme aptariamos labai įvairios ir skaudžios temos: santykių krizė, sąlytis su mirtimi, patyčios, auklėtojo vaidmuo.*

J. K.: Taip, daugelyje jų yra manęs ar mano aplinkos. Paauglių personažų linijose beveik visur yra manęs, Stepulyje yra daug manęs. Visos patyčios irgi išgyventos, juo lab kad su jaunimu esu dirbęs, jų istorijas matau ir girdžiu. Kažkaip viskas artima, laikmetis – taip pat. Visa, kas rodoma filme, matyta ir patirta. Pavyzdžiui, naktimis iš radijo darai įrašus, kad diskotekoje galėtum paleisti, ir koks *kaifas*, kai įrašai gerą dainą ir lauki to savait-

galio, kuomet tu ją paleisi. Iš tiesų tie dalykai – kažkas magiško ir tai rodydamas norėjau supurtyti. Nesakau, kad dabar visi blogai gyvena, be vertybių, tačiau visi skuba ir bėga, ir tas atradimo jausmas, ką anksčiau pajausdavom ryškiau, dabar yra dingęs. Mažesni dalykai suteikdavo daugiau emocijų, tas pats laukimo jausmas stiprus buvo. O dabar viskas lengvai pasiekama, net ir santykiai dabar vystomi greitai: įsijungi „Tinder“ programėlę, nueini į pasimatymą, nepatiko, viskas baigta, eini į kitą. Tokio subrandinto laukimo tema „Širdyse“ yra šalia plaukianti linija, ji buvo labai svarbi, kad jauni žmonės atrastų laukimą, nespirgėjimą, pagalvojimą, ar to reikia.

A. R.: *Manai, šias žinutes žiūrovas perskaitė?*

J. K.: Manau, kad perskaito, bet savaip. Jaučiu, kad juos veikia, po filmo nebėga namo, nečiumpa palto ir nelekia, o dar pasikalba. Vadinasi, filmas savo padaro. Misija, kurią turėjo padaryt, jis padarė.

A. R.: *Dėkoju už pokalbį.*

Filmo „Širdys“ kūrybinė komanda po dar vienos sėkmingos filmavimo pamainos

Žaliojoj girioj gimęs lyrikas

INDRA DREVINSKAITĖ-ŽILINSKIENĖ

Biržų Jurgio Bielinio viešosios bibliotekos

vyr. bibliotekininkė viešiesiems ryšiams

Ankstyvą pavasarį, kovo mėnesį, poetui, vertėjui ir publicistui Jonui Strielkūnui būtų sukakę 80. Poetas gyvas eilėraščiuose ir dainose – visa tai dažnai girdime, skaitome, klausome.

J. Strielkūnas gimė 1939 m. prie Žaliosios girios, Panevėžio rajone, Putauskų kaime, tačiau save tapatino su Vabalninku, kur lankė ir baigė mokyklą, dirbo laikraščio redakcijoje, Biržais – čia taip pat dirbo laikraščio redakcijoje.

Poetas širdimi ir mintimis liko ištikimas Šiaurės Lietuvai, nors didžiąją gyvenimo dalį praleido Vilniuje. Jis – ilgametis ir vienas gerbiamiausių „Literatūros ir meno“ redaktorių, daugelio premijų laureatas, viena jų – Nacionalinė kultūros ir meno premija (1996).

„Raudoni šermukšniai“, pirmasis jo eilėraščių rinkinys, išleistas 1966 metais. Poeto eilėraščiai spausdinti nuo 1958-ųjų. Iš viso išleista 13 knygų, kuriose nemažai spausdintų eilėraščių virto dainomis. Literatūrologė V. Daujotytė jį vadina vienu didžiausių lietuvių lyrikų. Mirė J. Strielkūnas 2010 m. gegužę.

Kovo pradžioje, Biržų bibliotekoje ruošiantis minėti J. Strielkūno jubiliejų, kalbinau poeto žmoną

Janina ir Jonas per Jonines. Visos nuotraukos iš Strielkūnų archyvo

Janiną Strielkūnienę (kilusią iš Rokiškio krašto) ir sūnų Rimvydą Strielkūną.

Jonas Strielkūnas literatūros kritikų vadinamas poetu, itin daug dėmesio kūryboje skyrusiu gimtinei, jos žmogui, gamtai. Kokia gimtinė, tėviškė buvo gerbiamo poeto kasdienybėje – kalboje, prisiminimuose, pasakojimuose?

Janina: Žmogaus moralines, etines, poetines nuostatas formuoja laikmetis, mokymasis iš tėvų meilės tėvynei, gimtam kraštui, jo žmonėms. Jonui niekas negalėjo atstoti senos gimtos pirkios, klėties, senų ąžuolų, liepų, ošiančių apie jų sodybą. Tie vaikystės, jaunystės metai išliko visą jo kūrybos laiko-

tarpi. Niekada nepamiršo gimtinės, kol leido sveikata noriai lankėsi renginiuose visoje Lietuvoje ir gimtuosiuose kraštuose. Žemiečiai jam visada buvo savi ir mylimi...

Rimvydas: ...o Vilniaus asfaltas ir betonai – svetimi. Jis to neslėpė. Nuolat juto tėviškes ilgesį. Pakilios nuotikos pasakodavo net ir nelinksmas vaikystės istorijas apie karo, pokario ir kitus baisumus – apie namuose apsilankančius ir šaudančius vokiečius, rusus, stribus,

apie žiemą iš mokyklos grįžtantį lydinčius vilkus.

Rimvydai, jūs, kaip ir tėtis, esate rašto, literatūros žmogus, vertėjas – ar tai tėvo įtaka, ar tarsi prigimtinė duotybė, gauta augant šalia kuriančio žmogaus?

Prosenelis iš tėčio pusės buvo kaimo raštininkas, o senelis – taip pat šviesus žmogus, tad, matyt, yra kažkas iš prigimties. Nors skaityti pradėjau labai vėlai. Vaikystėje nerūpėjo nei knygos, nei mokslai. Galva buvo pramušta futbolu. Galbūt prie to prisidėjo ir pats tėtis, kuris labai domėjosi įvairiais sportais. Gyvenome Vilniuje, prie „Žalgirio“ stadiono, tad, paėmęs iš darželio, jei vykdavo rungtynės, į jas mane nusivesdavo. Be to, namuose

Vabalninko B. Sruogos vidurinės mokyklos abiturientai, 1957 m.

nevalia buvo triukšmauti, trukdyti jam dirbti, tai per dienas lakstydavau su kamuoliu kieme. O paskui kažkas galvoje persijungė, pradėjau skaityti knygas. Dar vėliau ir rašyti išmokau. Tėtis sakydavo: „Parašyk kokį apsakymą“, matyt, jautė, kad galiu. Bet taip nieko rimto ir nesukūriau. Šioje srityje mane gali aplenksti sūnus Kostas, kuris skaito, kaip ir mano sesuo Aistė, nuo trejų metų. O ant jaunėlio Kasparo negaliu pykti, kad nedraugauja su knygomis, nes pats toks buvau.

Jūs, kaip ir tėvas, dirbate „Literatūroje ir mene“...

Taip, dirbu jau 20 metų. Tai tikriausiai išduoda, kad nesu abejingas šiam leidiniui. Redakcijoje atsiradau tėčio dėka – mane pasiūlė, kai reikėjo žmogaus. Gana ilgai dirbome kartu. Paskui tėtis išėjo į pensiją. Perėmiau jo kėdę (fizinį daiktą, ne pareigas), vėliau persėdau į patogesnę ir dar daug kas „Literatūroje ir mene“ pasikeitė, o pagarba Jonui Strielkūnui, žinoma, liko. Ji

Janina

liko ir už redakcijos ribų. Matyt, dėl to, kad jis gerbė kitus, sakydavo, jog svarbiausia – žmogus.

Gerbiama Janina, literatūros tyrinėtojai poetui kartais priekaištaudavo dėl niūraus fatalizmo kūryboje, dėl tragizmo jo posmuose. Koks Jonas buvo gyvenime?

Manau, kad kūrybai, gyvenimui uždėjo ženklą pokaris, žmonių tremtys, partizanų kovos. Būdamas jautrus, Jonas sunkiai visa tai išgyveno. Dar vyresniojo broliuko mirtis... Jo gyvenimo ašis buvo poezija, o kadangi gamta apdovanojo ypatingu talentu – kūrė. Bet dėl visų išgyvenimų jo poezija nėra trykštanti džiaugsmu ir optimizmu. Džiaugiuosi, kad Jonas išliko švelnus, doras, mylintis savo vaikus, šeimą. Jis nebuvo niūrus, turėjo ypatingą humoro jausmą.

O koks buvo gyvenimas su juo?

Likimas mus suvedė. Meilė mus surišo. Kartu pragyvenome 41 metus, o gyvenimas nėra kaip piešiamas rojus. Taip jis ir plaukė: džiaugėmės vaikais, anūkais, jų pasiekimais, jaudinomės dėl nesėkmių, iškentėme visas krizes. Ir išlikome.

Paskutiniaisiais metais Jonas dažnai manęs klausdavo: „Jančiuk, kaip mes pragyvenome gyvenimą?“ Ir pats atsakydavo: „Gerai, gerai.“ Ačiū jam.

Janina, o kaip jūs susipažinote su būsimo vyru? Koks buvo pirmasis susitikimas?

*Jonas, Janina, Kasparas, Kostas, Rimvydas,
ir brolis Vytautas, 2008 m.*

Praėjus daugiau nei 50 metų, labai sunku pakelti įvykių kلودus. Sunku, nes daug kas kardinaliai pasikeičia. Visiems, ne man vienai.

Baigusi Juodupės vidurinę mokyklą ir atidirbusi dvejus metus vilnionių audinių fabrike „Nemunas“ audėja, atvykau į Vilnių ir įstojau į medicinos mokyklą, akušerių skyrių. Bendrabutyje gyventi nenorėjau, tad apsigyvenau pas seserį. Čia trys butai buvo su bendrais patogumais. Vienai gyventojai pakeitus butą, mūsų kaimynų tapo Paulius Širvys. O Jonas, 1967 m. atvykęs į Vilnių, apsigyveno pas P. Širvį, taigi tapome kaimynais. Daug literatų ir jiems prijauciančių lankėsi pas Paulių. Laisvo laiko turėjau mažai, nes dienomis mokiausi, o naktimis dirbdavau medicinos seserimi Vilniaus klinikinės ligoninės Kraujagyslių skyriuje, tad Jonas manęs nedomino. Drovus, kuklus, pasibeldavo į mūsų duris ir nieko nepasakydavo. Tai tęsėsi ilgokai, bet paskui susidraugavome. Jonas atsijungė nuo savo kompanijos, daugiau laiko praleisdavome kartu. Puikaus charakterio, niekada nemeluojantis ir neapgaudinėjantis 1968 m. pirmu man skirtu eilėraščiu pavergė mane. 1969 m. susituokėme. Šiomet švęstume auksines vestuves...

Rimvydas

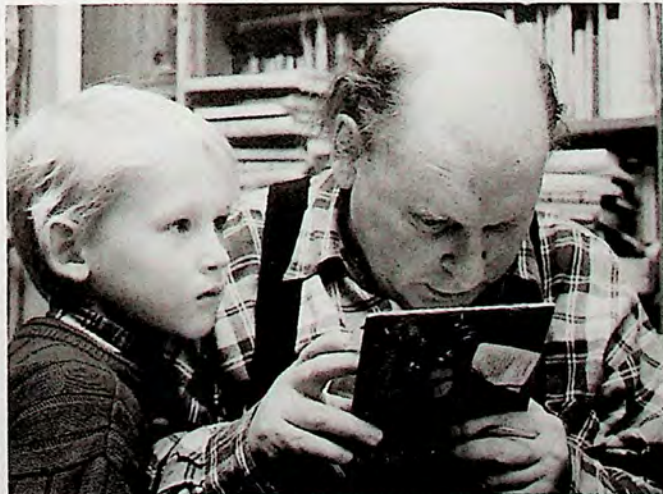
1971-aisiais išėjusiame J. Strielkūno rinkiny „Vėjas rugiuos“ yra eilėraštis „Lietuva“: „Lietuva – akmuo prie slenkščio seno / Ir lietaus lašelės debesy. / Lietuva – ugnis, kurią kūrenam, / Ir kurioj sudegsime visi.“

Viktorijos Daujotytės apie J. Strielkūną monografijoje „Gyvenimas prie turgaus“ poetas pasakoja, kad šis eilėraštis, iškirptas iš žurnalo „Nemunas“, buvo rastas susideginusio Romo Kalantos švarko kišenėje. Kol kas tai nėra iki galo patvirtintas faktas, nes to patvirtinti niekas negali. Beje, kaip ir paneigti. Janina, išeitų taip – J. Strielkūnas buvo itin drąsus poetas. Ar yra kilę kokių nors nepatogumų anais, nelaisvės, laikais dėl tokios vyro drąsos rašyti daug ir pakankamai atvirai apie Lietuvą?

Nežinau, ar tai drąsa, bet tikrai iki šiol jaučiu jo patriotizmą. O gal viskas kartu. Jo papirkti, pakeisti jo nuomonę niekam nepavyko. Dėl nepatogumų poezijoje nepamenu, bet puikiai prisimenu, kaip Jonas buvo raginamas stoti į tą vienintelę

Aistė, Kostas, Janina ir Jonas

Kostas su seneliu

Jonas, Rimvydas ir Janina, 1979 m.

partiją. Menu ir viešą jo pareiškimą, kad niekada į jokią partiją nestos.

Rimvydai, kadaise jūsų tėtis pasakė, kad jam skaniausias vanduo yra Vabalninke. Kur skaniausias vanduo jums? Ką laikote savo gimtine?

Esu visiškai vilnietis. Bet šiek tiek geriau nei likusią Lietuvą pažįstu šiaurinę Aukštaitiją, kur praleista daug vasarų, nes šiame krašte yra ir abiejų tėvų gimtinės, ir gyvena dėdė, tėčio brolis.

Prieš kelerius metus užsikrėčiau bėgimu, pradėjau važinėti į varžybas, taip apkeliavau nemažai Lietuvos, pamačiau daug nuostabių vietų, apie kurias net nebuvau girdėjęs. Galbūt nepatikėsite, bet įveikus distanciją skaniausias vanduo Biržuose. Po varžybų nesinori iš karto išvažiuoti, kažkas čia sulaiko. Gal veikia koks mistinis magnetizmas, o gal tai tik „Biržų kilometrų“ organizatorių nuopelnas.

Gerbiama Janina, o jūs pati iš kokio krašto esate?

Gimiau ir užaugau Šiaurės Lietuvoje, Rokiškio rajone, prie Juodupės gyvenvietės, netoli dabar jau garsaus Ilzenbergo dvaro. Ten praleistos šviesiausios vaikystės vasaros, ten gražiausia gamta ir, be abejo, tyriausias ir skaniausias vanduo.

Tas Lietuvos lopinėlis, kuriame gimiau, augau, praleidau saulėtą ir

Jonas

laimingą vaikystę, dalį jaunystės, liko brangus. Čia atvažiuoju, nes mama palaidota Juodupės kapinėse, o Rokiškyje gyvena 90-metis brolis. Mudu telikome iš 7 vaikų. Labai liūdna, kad nebėra artimų kaimynų, sodybos tuščios, upė Vyzūna, kurioje gaudėme vėžius ir kurioje taškiausi nuo ketverių metų, apaugusi krūmokšniais, neprieinama. Paupio pievos nepjaunamos, o kadaise jas šienaudavo broliai karvutei Dvylei. Mūsų sodyba atiteko žmonėms, kuriems ji nerūpi, palikta griūvanti ir apšepusi. Viskas buvo kitaip.

Rimvydai, Janina, su kokiomis mintimis lankote J. Strielkūno gimtas vietas?

Janina: Su tom pačiom mintim visą kelią, visą gyvenimą – nuo Žaliosios girios iki Stumbriškio ir Putauskų pamatyti savo mylimo žmogaus tėviškę, sodybą. Malonu sutikti Jono pažįstamus, artimus kraštiečius, kurių daugumą pažįstu ir aš. Smagu, kad jie neužmiršo Jono ir jo poezijos, garbina ją skaitydami ir dainuodami. Džiaugiuosi galėdama pabūti ir pasidžiaugti su jais, pajusti jų artumą ir šilumą.

Rimvydas: Džiugu, kad šiame krašte – Biržuose, Vabalninke, Panevėžyje – nuolat rengiami tėčio atminimo vakarai, kad dar yra jam ir jo poezijai neabejingų žmonių. Noriu jiems nuoširdžiai padėkoti.

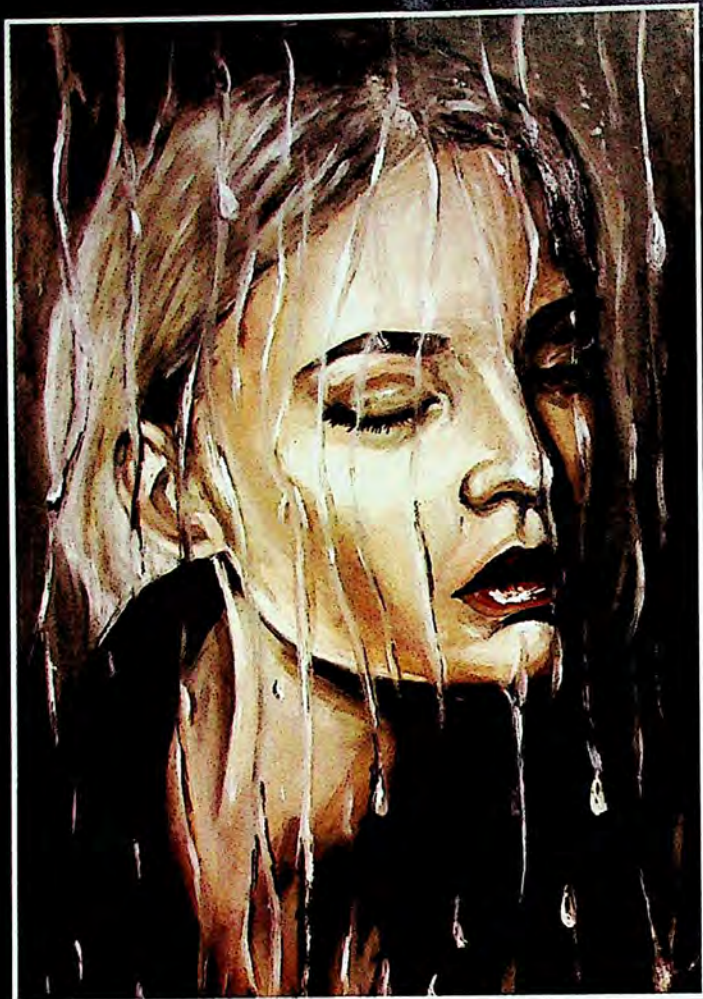
Ačiū už pokalbį.

Lietuva – kaip šūvis į krūtinę, / Lietuva – kaip skrydis lig dangaus, / Kaip diena pirma ir paskutinė, / Už kurios lyg skęstantis laikas. / Lietuva – akmuo prie slenksčio seno / Ir lietaus lašelis debesy. / Lietuva – ugnis, kurią kūrenam, / Ir kurioj sudegsime visi. Lietuva su pagonybės mitais, / Lietuva su šimtmečių lažu. / Lietuva – grėsmingas dinamitas Tūkstančius sukilėlių laužų. / Visos pievos, upės apraudotos / Graudžiose lietuvis raudose. / Švietė širdys protėvių raudonos – / Požemiuos įkalinta dvasia. / Mes visi tenai – gelmėj – užgimę / Po lenktu sukilėlio dalgiu. / Ir visus mus Lietuva augino / Tarsi lauką želiančių rugių. / Ak, rugiai, iškentę gruodžio vėją, / Ir keliai, nubėgantys kalvom... / Kažkada iš Lietuvos atėję, / Mes ir vėl sugrįšim Lietuvon. / Ir tenai, kur po visų klajonių / Žemėn atsiguls mana galva, / Nerašykite mano vardo, žmonės, / Parašykite, žmonės: L i e t u v a.

Jonas Strielkūnas

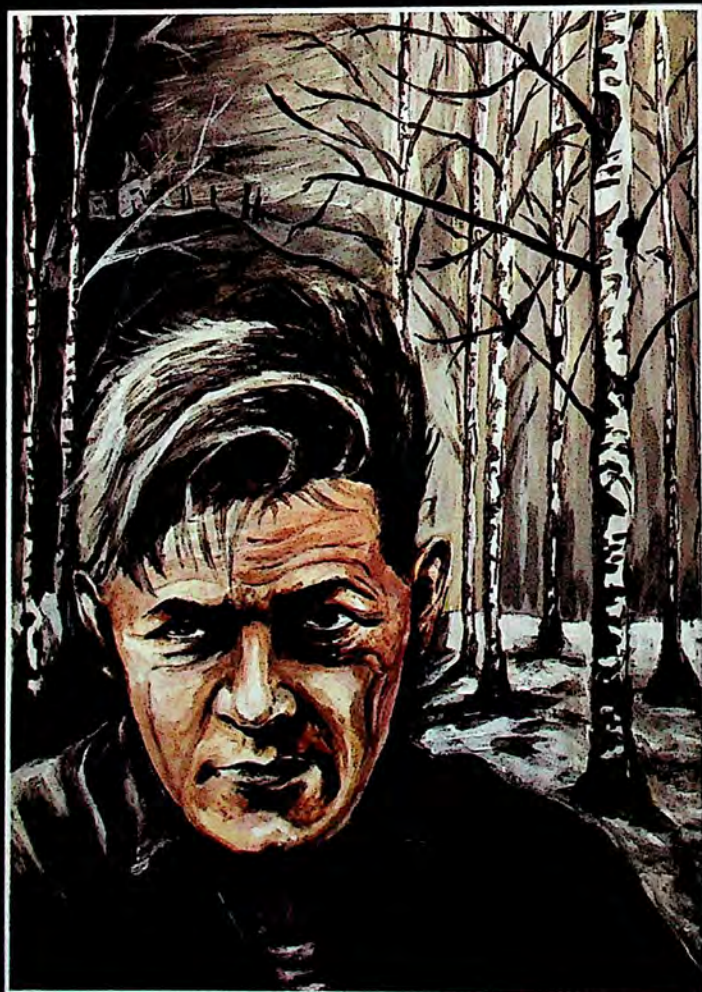
Domilė KIRSTUKAITĖ. *Klajojantys išėiviai (fragmentas)*. 42x60 cm, kartonas, aliejus

Domilė Kirstukaitė.

Mergina.

2018 m., 30x42 cm, kartonas, aliejus

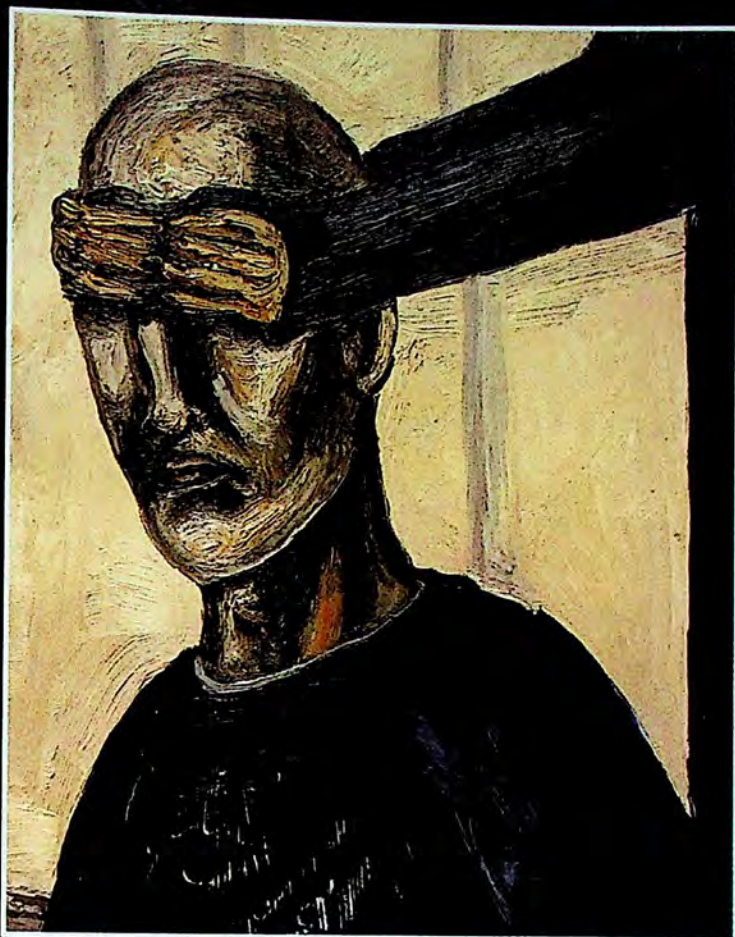

Domilė Kirstukaitė.

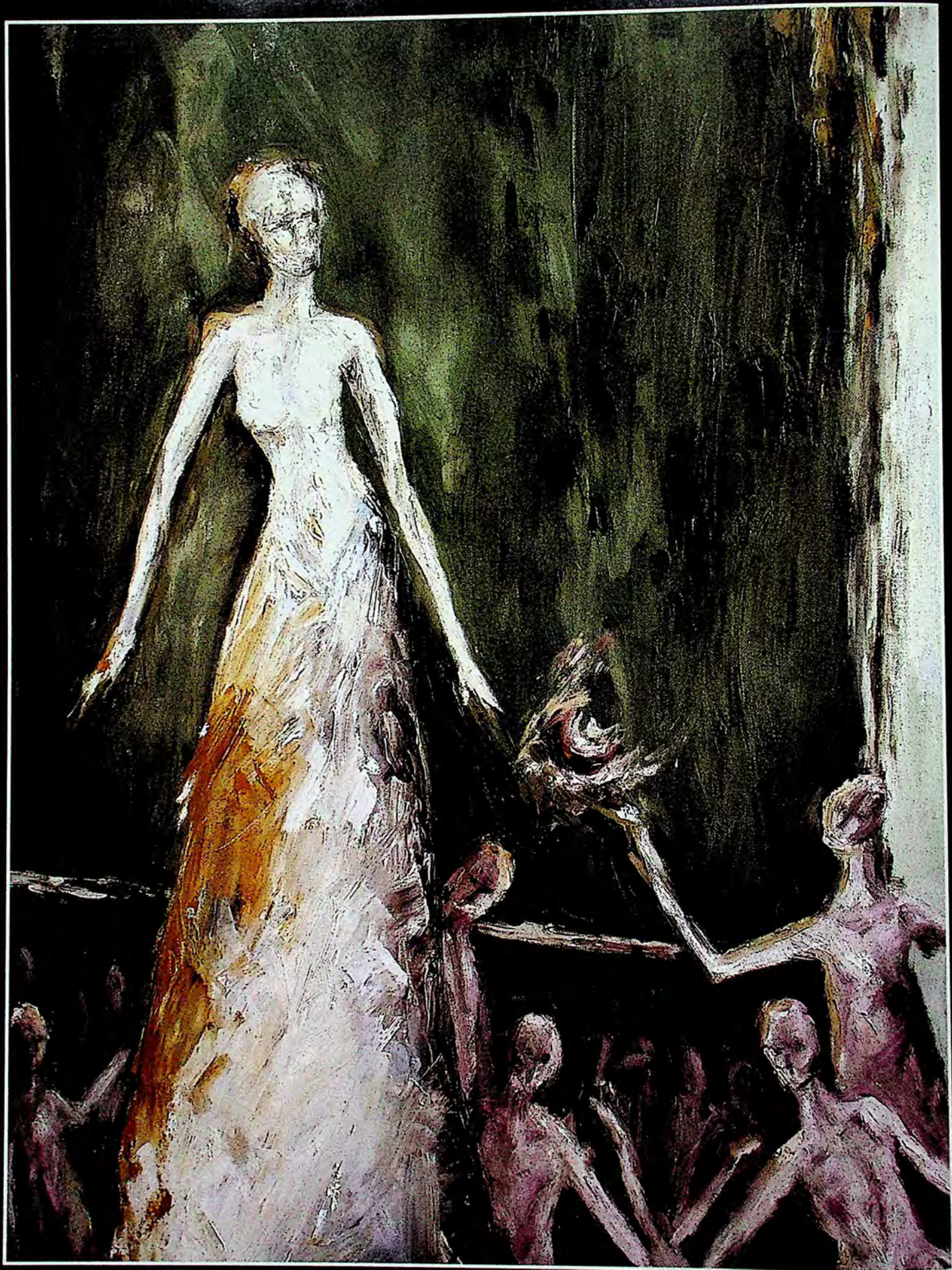
P. Široys – Aš beržas.

2019 m., 30x42 cm, kartonas, akrilas

Domilė Kirstukaitė.
*A. Nykos-Niliūno Berlyno
improvizacijos (fragmentas).*
2019 m., 42x60 cm, kartonas, aliejus

Domilė Kirstukaitė.
Minčių pasiplaukiojimai.
2018 m., 60x80 cm, drobė, aliejus

Domilė Kirstukaitė, *Be pavadinimo*, 2017 m., 60x80 cm, aliejus

Domilė Kirstukaitė

Kūryba

Kūryba – tikri *monai*, kuriuos nuolat bandome išsiaiškinti, bet juk galų gale ir pats gyvenimas yra tik vienas didelis *monas*. Mėgindami jį išnarplioti, kartais paklystame savo rutinoje, pamirštame įsileisti šviesą į savąjį kūną, uždengdami jį paviršutiniškumu. Jausdami apsivalymo poreikį, bandome išvelgti kasdienybėje daugiau šiltų spalvų, gėrio, ieškome įvairių atramų, o viena didžiausia jų tampa pati kūryba. Apskritai, ji atlieka tarpininko vaidmenį, tarp tavo vidurinio pasaulio išgyvenimų ir tarp žmonių, kuriems nori perduoti savąją šilumą. Tai ir man kūryba – gyvybiškai svarbus procesas kelionėje į save, džiaugsmą bei pilnatvę.

Mokydamasi trijose dailės mokyklose (Rokiškio, Vilniaus neakivaizdinėje ir Vilniaus dailės akademijos paruošiamojoje), išmokau nebijoti ilgo darbo, atkakliai ir kantriai siekti norimų rezultatų. Amato įvaldymui reikia ne tik laiko, bet ir stipraus pašaukimo iš vidaus. Taip pat turi suvokti, kad iki galo niekada neįmanoma visko padaryti *tobulai*. Tik tokiu atveju, nebijant klysti, galėsi iš tiesų pasišvęsti kūrybai. Juk tobulybė neegzistuoja, bet egzistuoja laikas, kuriame esi dabar ir turi gebėti juo džiaugtis. Negalėčiau savęs vadinti dailininke, nes šiuo metu teptuką į rankas savo malonumui paėmu vis rečiau, tačiau

Domilė Kirstukaitė

galiau tik padėkoti dailei, kad ji manyje išugdė stiprią pajautą menui, jo vertybėms bei gebėjimą nuolat žvelgti į gylį.

Tenka pripažinti, kad visgi svarbiausią vietą manojėje kasdienybėje užima dainuojamoji poezija. Apie ją būtų galima kalbėti be galo daug ir kartu visai nieko – juk perskaitytas eilėraštis ar išgirsta daina kalba pati už save. Kai pradedi rašyti, įgauni savotišką priklausomybę nuo žodžio ir pasaulio santykio. Poezija leidžia žvelgti į kasdienybę dar kitomis akimis – ji moko pasiimti nepasiekiamą, priartėti prie dangaus, kojoms smingant į gimtąją žemę, pajauti trapumą, laikinumą ir nemirtingumą tuo pačiu metu, mažas smulkmenas, įprasminančias būtį bei apskritai nusimesti neregio kaukę. Kai prasmingos eilės įgauna dainos formą, tuomet įvyksta nenupasakojamas stebuklas. Įsileidęs muziką į širdį, ir pats tampa laimingas, ir savo laime, potyriais gali dalintis su kitais. Nors šioje srityje esu pakeleivė, tačiau stipriai mėgaujuosi einamu keliu, mokausi iš įvaldžiusiųjų šį meną bei drįstu svajoti daug ir tikėti kiekvieno žingsnio prasmingumu.

Visiems, kurie ieško laimės ar savojo pašaukimo, palinkėsiu prasmingo, šviesaus kelio į save, nepamirštant aplinkinių ir paprasto gyvenimo džiaugsmo... Juk dažniausiai tai, ko ieškome, būna taip arti mūsų...

Tegu bangos nuplauna
Purvu apdengtas sielas,
Išblizgina akis,
Numazgoja kojas
Ir žydėt vėl paruošia
Nenustojančius laukti
Švento ryto
Žodžių tiesos.

Su savim.
Lyg mažas taškas
Baltoj migloj,
Su minčių lagaminu
Virš žemės,
Namų šilumos,
Su pinančiu debesims
Kasas angelu,
Bures iškėlusiu,
Praplaukusi nerimu,
Džiugesiu,
Kartu su apglėbusia
Ramuma
Pro nesibaigiančią kelionę,
Per pasaulį ir į save,
Su savim,
Savo svajingais
Sapnais
Ir atvira širdim.

Sukrautą, ant pečių neštą
Tuštybės svorį,
Laikinumo baimės sudėliotą,
Vėjas į pasaulį išpusto,
Kol dabarties mirksniai,
Į kūną tekėdami,
Savo gyliu gydo,
Nūdienę saulę gražindami...

Minčių pasiplaukiojimai

Susitikusi su aukso žiburiu vilties,
Savo laimės kalvį apglėbusi,
Sūrioj pakrantėj upės
Savo kasas žemyn įmerkusi,

Neramių sapnų ir vėjų blaškoma,
Dūsaudama plaukia mintis
Per vandeniu akmenis taškomus
Per kelionę jausmų ir širdies...

Paglosčiusi delnu svyrantį beržą,
Vaitojančias pėdas priglaudusi,
Neišmatuotam sielos grožy
Plačias akis panardinusi,

Žavios dienos bėgy klajodama,
Vingiuodama plaukia mintis
Per šaltinį paukštei modama
Per kelionę jausmų ir širdies...

Tik snaigei į širdį kristi
Viena po kitos ramybę nešant,
Tik snaigei į širdį belsti,
Nerimą nuo sielos nuvalant.

Tik snaigei, tik jai širdį atverti
Beribiame džiaugsmo paklystant,
Tik širdimi žvelgiant iš naujo atgimti
Snaige į artimo širdį nugulus...

1634 m. Rokiškio dvaro inventoriūs.

Dvaras, miestas, žmonės

GIEDRIUS KUJELIS

Rokiškio krašto muziejaus Istorijos skyriaus vedėjas

Dvaras – neatsiejama LDK valstybės dalis. Dvaras – administracinis, ūkinis, ekonominis vienetas, kultūrinis ir politinis centras, LDK bajorijos laisvių ir teisių bei bajoriškos tapatybės garantas.

Rokiškio dvaras istoriniuose šaltiniuose paminėtas tik 1499 m. rugsėjo 21 d. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro privilegijoje, pasirašytoje Varėnoje, dėl girios kirtimo Grigui Stankaičiui Astikui.¹ Grigui Astikui dovanojama tik giria į šiaurę nuo Rokiškio.

Nuo 1503 m. Rokiškio dvaras atiteko Aleksandro žmonai kunigaikštieni Elenai kaip vienas iš pajamų šaltinių jos dvarui išlaikyti.²

1514 m., po kunigaikštienės Elenos mirties 1513 m., Rokiškio dvaras perduodamas valdyti Timofejui Filipovičiui Krošinskiui.³ Nuo 1547 m. leno teise Rokiškio dvaras perduotas Krošinskių giminės nuosavybėn.

Rokiškį valdant Breslaujos pakamariui Karoliui Jurgiui Krošinskiui, 1634 m. buvo sudarytas Rokiškio dvaro inventoriūs, kuriame, be detalios dvaro pastatų aprašymo, aprašytos miesto gatvės, pateiktos miestiečių ir valstiečių prievolės, pamokymai dvaro pareigūnams. Deja, iki šių dienų išlikęs tik ne visas

XIX a. inventoriaus nuorašas (visuomeninės organizacijos „Tyzenhauzų paveldas“ užsakymu tekstą išvertė dr. Tamara Baraišauskaitė).⁴

Koklis su Vyčiu, rastas Rokiškio senosios dvarvietės teritorijoje. Iš Rokiškio krašto muziejaus fondų. RKM 54785,54809

Šis unikalus XVII a. pirmos pusės dokumentas suteikia istorinių žinių apie Rokiškio dvarą, miestą ir jo gyventojus. Miestų ir miestelių istorijos tyrimai leidžia sudaryti bendrą istorinį tyrinėjamos epochos vaizdą ir pasitarnauja kuriant platesnį istorinį pasakojimą. Palyginus inventorių su kitais analogiškais šaltiniais, galima nustatyti bendras ypatybes ar skirtumus, būdingus LDK dvarų ir dvarams

priklausančių miestų/miestelių raidai.

Pagrindinis tyrimo objektas – minėtas 1634 m. inventoriaus nuorašas, saugomas Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyriuje. Nuorašą sudaro 11 (su titulinu) puslapių. Tekstas nurašytas vieno autoriaus lenkų kalba. Tačiau iš nuorašo galima spręsti, kad autorius nurašė ne visą inventorių, kai kur yra tik turinio atpasakojimas, kai kur citatos išskirtos kabutėmis. Tad visas inventoriaus turinys kol kas nėra žinomas.

Šis dokumentas įdomus tuo, kad jame ne tik išsamiai aprašyta dvaro sodybos situacija, pagrindiniai dvaro rūmai, miesto gatvės, bet ir pateikiamos miestiečių bei valstiečių prievolės, teisinės nuobaudos už nusižengimus, pamokymai dvaro pareigūnams ir bendrosios gyvenimo dvaro priklausomybėje taisyklės.

Rokiškio dvaras

Rokiškio dvaras pirmą kartą istoriniuose šaltiniuose paminėtas 1499 m. Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Aleksandro Jogailaičio privilegijoje⁵ LDK maršalkai Trakų

Koklis su Žygimanto Senojo herbu, rastas Rokiškio senosios dvarvietės teritorijoje.
Iš Rokiškio krašto muziejaus fondų. RKM 58951-5

vaivada Grigui Stankaičiui Astikui dėl girios kirtimo prie Livonijos sienos, pasirašytoje Varėnoje rugsėjo 21 dieną.

„Privilegija ponui Grigaliui Astikaičiui kirsti giriai prie Susėjos upės palei vokiečių sieną, gauti dirvų ir žmonių prie tos girios visiems laikams. Pats Aleksandras iš Dievo malonės, didysis Lietuvos kunigaikštis. Tebūnie Dievo vardu. Pranešame visų žiniai šiuo raštu, kas jį pamatys arba skaitomą išgirs, kam reikės tai žinoti arba girdėti. Kadangi esame apžvelgę ištikimą ir niekad neuždelsiamą mūsų ištikimo tarno pono Grigaliaus Stankaičio Astikaičio, mūsų rūmų maršalkos ir Merkinės bei Anykščių vietininko, tarnavimą mums, duodame ir apdovanojame jį mūsų dykra, kuri yra prie vokiečių sienos Susėjos paupyje, prie Vaišvilto sienos, kurią Vaišvilts nustatė Susėjos upe tarp mūsų tėvonijos – Didžiosios Kunigaikštystės ir Livoni-

jos žemės valdant mūsų pirmtakams. Ir ta giria esame nubrėžę sieną su mūsų Rokiškio ir Penionių žemėmis, kur Olsintos upė, kuri prasideda nuo Olsintos ežero, įteka į Susėjos upę, ir Prūdupio upe, kur yra Prūdupė, o nuo Prūdupės į Serbintos upę, o Serbintos upeliu iki įtekėjimo į Juodupės upę, o iš Juodupės upės į Vyžuonos upę, o iš Vyžuonos Gintenio upeliu į Čedasų ežerą, o iš Čedasų – Minevėlės upeliu, o iš Minevėlės į Balčios upę, o iš Balčios upės pro mūsų lauką slėniu į Neretos pelkę, o iš Neretos pelkės Neretos upe į mažą Neretėlės upelį, o mažą Neretėlę į Skardupio upelį, o iš Skardupio upelio tuojau į Susėjos upelį ir Vaišvilto sieną, taip pat prie tos girios ir aukščiau nurodytos sienos gyvena mūsų Anykščių pavieto Rokiškio dvaro žmonės ir Penionių pavieto Čedasų dvaro žmonės, kurie tarnavo mūsų Rokiškio ir Čedasų dvarams ir mokėjo duoklę pinigais, medumi

ir dėkla. (Dėkla – tam tikra javų duoklės norma senojoje Lietuvoje. Dėklą sudarė viena statinė rugių ir viena ar dvi statinės avių. Su rugių ir avių dėklomis Lietuvoje iš seno buvo duodama ir šieno duoklė.) <...>⁶

Privilegijoje minimas Rokiškio dvaras kaip didžiojo kunigaikščio valda. „Prie mūsų žemių Rokiškio“, „žmonės, kurie tarnavo dvare mūsų Rokiškio“...⁷ Rokiškis buvo valstybinis dvaras.

Vėliau Rokiškio dvaras buvo suteiktas Aleksandro Jogailaičio žmonai Maskvos didžiojo kunigaikščio Ivano III dukrai Elenai jos dvarui išlaikyti. Kada tai buvo padaryta, neaišku. DK Aleksandro ir kunigaikštystės Elenos vestuvės įvyko dukart: 1495 m. sausio mėn. vyko simbolinės vestuvės Maskvoje. Tuoktuvėse Maskvoje didįjį kunigaikštį Aleksandrą atstovavo Stanislovas Kęsgailaitis.⁸ Prieš tai Ivanas Krošinskis pasirodo kaip didžiojo kunigaikščio Aleksandro patikėtinis derybose su Maskva dėl Aleksandro ir Elenos tuoktuvių. Tas pats Ivanas Krošinskis 1495 m. vasarį atlydėjo Eleną su visu jos dvaru į Vilnių, kur įvyko jau antroji vestuvių ceremonija.

Praėjus metams po Elenos mirties 1514 m. Rokiškio dvaras perduodamas valdyti Elenos dvaro rūmininkui Timofejui Filipovičiui Krošinskiui „<...> Tegul jis (Timofejus Krošinskis – aut.) jį (Rokiškio dvarą – aut.) valdo su visu tuo taip, kaip jį valdė ir turėjo mūsų nuotaka (невеста) karalienė Elena <...>.⁹ Tai siejama su ketvirtojo karo su Maskva metu prarastu Smolensku, kur valdas turėjo kunigaikščiai Krošinskiai. Dar 1496 m. į Aleksandrą kreipėsi kunigaikštis Filipas Krošinskis su sūnumis ir pranešė, kad Maskva užėmė jų tėvoninius dvarus Moškova, Volstą ir Tešinovą. Jie prašė tai apžiūrėti ir vietoj jų duoti Smolensko paviete

žmonių. Valdovas suteikė jiems tuos žemes su visom duoklėm iki tol, kol Krošinskiai atgaus savo tėvonią.¹⁰ Kunigaikščiai Smolensko žemėse turėjo Bolvaničių dvarą ant Sožos upės, Belicos ir Kremianos valsčius, taip pat Buigorodo valsčiaus kaimus ir žemes.¹¹

Kunigaikščiai Krošinskiai

Taigi nuo 1514 m. Rokiškyje pradedamas skaičiuoti Krošinskių giminės laikotarpis, kuris tęsiasi iki

1715 m., kai paskutinis iš Krošinskių giminės Juzefas Krošinskis testamentu paliko Rokiškio dvarą savo patėviui Jonui Tyzenhauzui. Krošinskiai save kildino iš Gediminaičių. Albertas Vijūkas-Kojelavičius Krošinskius kildina iš didžiojo kunigaikščio Kęstučio sūnaus Vykundo. Tačiau Kęstutis tokio sūnaus neturėjo. 1498 m. Aleksandro Chodkevičiaus funduoto Supraslio vienuolyno atmintinėje (pamietnik), rašytoje ant pergamento, kurioje surašytos didikų giminės, yra įrašas.

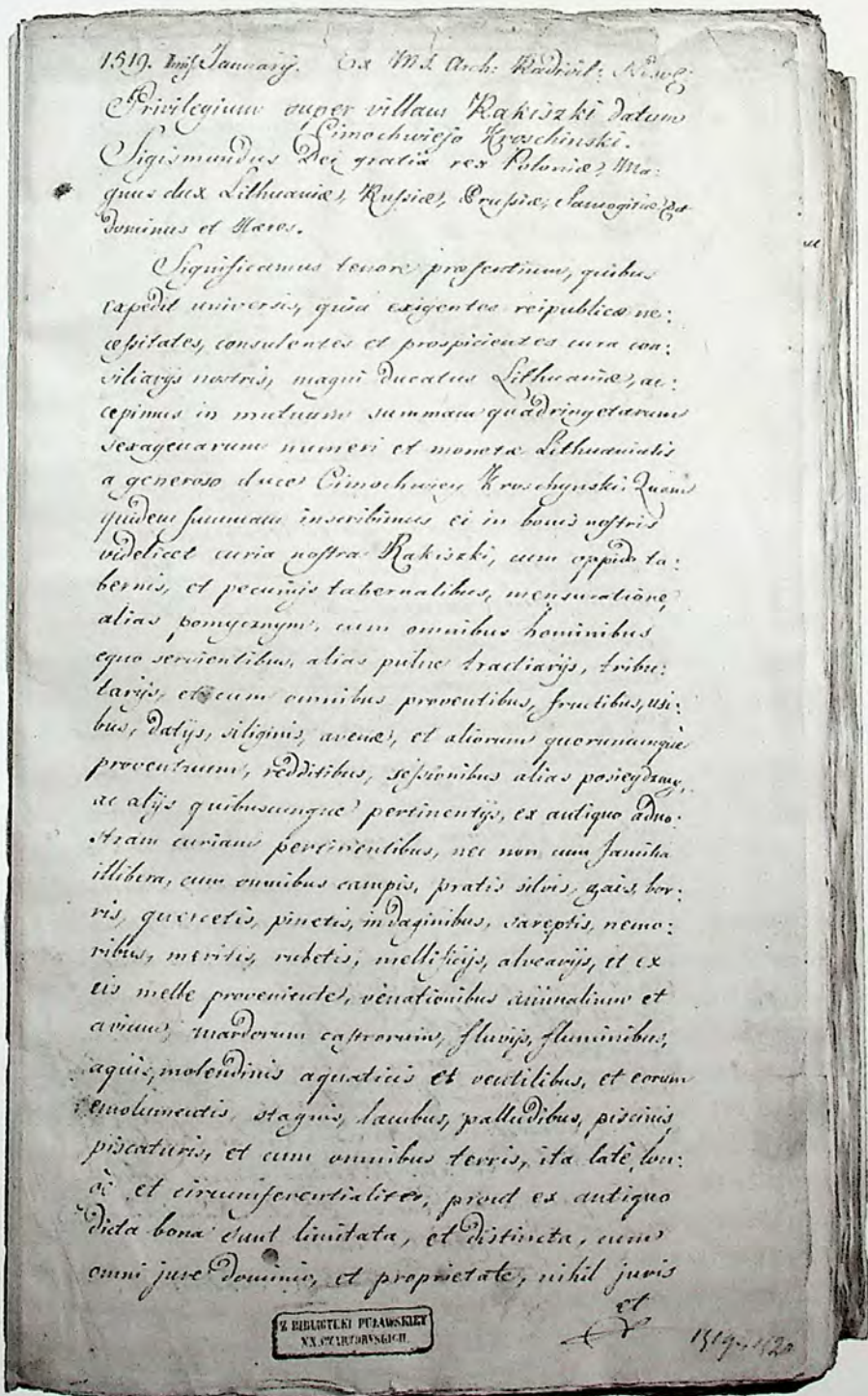

Kunigaikščių Krošinskių herbas iš Alberto Vijūko-Kojelavičiaus herbyno

Ten nurodoma Konstantino Krošinskio (apie 1450–1513 m.) giminė – <...> **Родъ кн. Костантина Крошинского: Князя Романа. Кн. Ивана. Инокыню княгыню Евпраксыю. Князя Федора. Инокыню княгыню Ефросинию. Улиану. Князя Коньстаньтина...** [...] ¹². Kunigaikštis Krošinskis kaip savo giminės pirmtaką nurodo kunigaikštį Romaną. Kunigaikštis Romanas Michailovičius buvo Vingauda Andriaus (Kuprotojo) Algirdaičio anūkas. Taigi kunigaikščių Krošinskių giminės medį reikia pradėti nuo didžiojo kunigaikščio Algirdo. Yra versija, kad kunigaikščiai Krošinskiai kilo iš Kęstučio sūnaus Vaidoto.¹³

Rokiškio dvaras Timofejui Krošinskiui nešė nemažą pelną. 1519 m. jis paskolino Žygimantui valstybės reikalams 460 tūkstančių grašių, o valdovas užstatė jam Rokiškio dvarą su miesteliu, visomis karčemomis ir pajamomis (1519 m. sausio 2 d. privilegija). Karalius taip pat pažadėjo atkovoti iš Maskvos valdovo Krošinskio paliktus dvarus prie Smolensko. Negalėdamas grąžinti skolos, Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas 1547 m. lapkričio 9 d. privilegija atidavė Rokiškio dvarą leno teise¹⁴ Ivanui Timofejevičiui Krošinskiui ir jo palikuonims visiems laikams.¹⁵

1519 m. privilegija Ivanui Krošinskiui, saugoma Krokuvos nacionaliniame muziejuje

P. Gudyno restauravimo centre atkurtas Karolio Jurgio Krošinskio herbinis koklis. Koklio fragmentai rasti Rokiškio senojo dvaro teritorijoje. Iš Rokiškio krašto muziejaus fondų. RKM54198

1634 m. Rokiškį valdant Breslaujos pakamariui Karoliui Jurgiui Krošinskiui, išnuomojus dvarą Vilhelmui Tyzenhauzui buvo sudarytas Rokiškio dvaro inventorių, žinomas kaip *Wędragowskio inventorių*, kuriame, be detalaus dvaro pastatų aprašymo, aprašytos miesto gatvės, pateiktos miestiečių ir valstiečių prievolės, pamokymai dvaro pareigūnams. Deja, iki šių dienų išlikęs tik ne visas XIX a. inventorių nuorašas.¹⁶

2012, 2013–2017 m. per archeologinius tyrimus senosios Rokiškio dvarvietės teritorijoje rasta daugybė žaliai glazūruotų plokštinių heraldinių koklių fragmentų. P. Gudyno restauravimo centre iš šių fragmentų buvo atkurtas visas heraldinis koklis, kuriame gotikinio skydo fone

vaizduojami keturi herbai ir įrašyta legenda: KG, KK, PB, HT, KK, PB. Pagal tai pavyko nustatyti, kad šis herbas priklauso kunigaikščio Karolio Jurgio Krošinskio šeimai. Kairiajame viršutiniame kampe (heraldinė dešinė) vaizduojamas kunigaikščių Krošinskių herbas „Žvakidė“ (*Lichtarz*), dešiniajame viršutiniame kampe (heraldinė kairė) – Karolio Jurgio žmonos Elžbietos (Halszka) Tyzenhauzaitės herbas „Buivolas“ (*Bawol*), kairiajame apatiniame kampe – Karolio Jurgio Krošinskio motinos Elžbietos Veselovskytės herbas „Uodega“ (*Ogonczyk*), dešiniajame apatiniame kampe – Elžbietos Tyzenhauzaitės motinos Kotrynos Ciechovskos herbas „Žaltys“ (*Wiąz*). Legenda: KG – Karol Grzegory (Karolis Jurgis),

KK – Kniaž Kroszynski (kunigaikštis Krošinskis) PB – Podkomorzy Braslawski (Breslaujos pakamorė), HT – Halszka Tyzenhaus (Elžbieta Tyzenhauzaitė), KK – Kniażowa Kroszynska (kunigaikštienė Krošinskienė), PB – Podkomorżowa Braslawska (Breslaujos pakamorienė). Anot heraldikos specialisto kraštiečio dr. Edmundo Rimšos, šio koklio datavimą galima sieti su 1652–1668 m. (Karolio Jurgio Krošinskio vedybų ir mirties datos) laikotarpiu.¹⁷

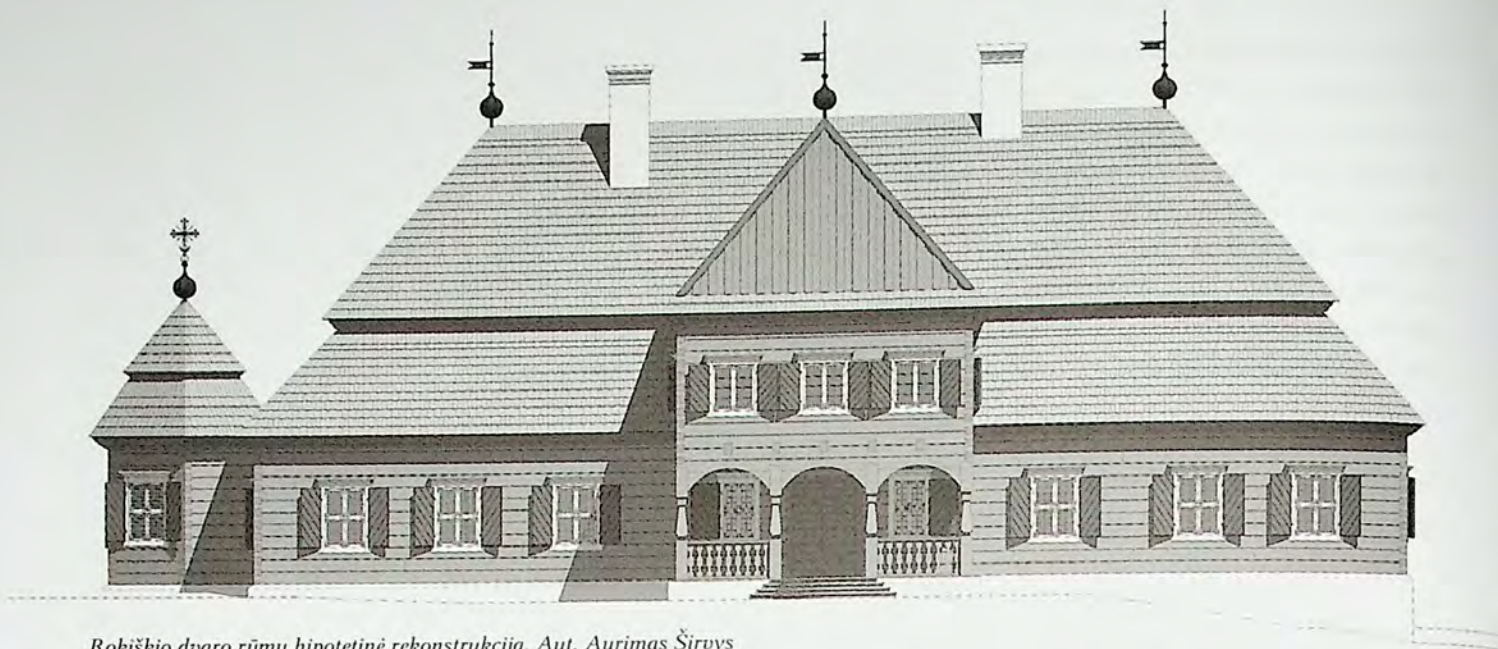
Wędragowskio inventorių

Dvaro sodyba ir dvaro rūmai

Grįžtant prie 1634 m. inventorių, šio dokumento tituliniam lape parašyta, kad tai yra išrašas iš Wędragowskio inventorių, sudaryto 1634 m. Rokiškyje.¹⁸ Kas toks buvo Wędragowkis, deja, nėra žinoma.

Dokumento pirmojoje dalyje statiniai aprašomi eilės tvarka pradedant nuo pagrindinių dvaro rūmų, kurie aprašomi taip: „<...> Nuo įvažiavimo iš miesto pusės yra dvivėriai vartai. Virš jų salikė, apkalta strolentėmis ir dengta gontais. Į ją veda seni nedengti laiptai. Pro šiuos vartus įvažiavus į dvarą, dešinėje pusėje ant kalvos yra pastatas arba didelis kryžiaus pavidalo namas, dengtas <...> iš kiemo pusės ąžuolinėmis čerpėmis, iš laukų pusės pušiniiais gontais, ant jo keturios vėtrungės su briaunuotais rutulėliais, iškeltos ant kraigo. Šis namas turi du plytinius dūmtraukius ant pamūrijimo ir du dviejų dalių rūsius su stoginėmis, dengtomis skiedromis, <...> septyni stikliniai langai su langinėmis.“¹⁹

Toliau inventoriuje detalai aprašomas pastato išplanavimas, jame esantys baldai, koklinės krosnys, langai, įvairios detalės (sklęščiai,

Rokiškio dvaro rūmų hipotetinė rekonstrukcija. Aut. Aurimas Širvys

Toliau inventoriuje aprašoma dvaro sodyba su pastatais, esančiais sodybos teritorijoje ir už jos. „<...> Parko gale stovėjo lobynas, pastatytas iš tašyto medžio, su žemutine ir viršutine slėptuvėmis, dengtas gontais. Netoliese už lobyno buvo ratinė, dengta šiaudais pagal prūsų būdą.

Už ratinės buvo dvi arklidės po vienu stogu, dengtu sausu apdangalu; toliau buvo statinių tvora, taip pat tarnautojų namas, tuo pačiu ir virtuvė, dengtas skiedra, jį sudarė: priebutis, priemenė, virtuvė, trys kambariai, miegamasis, kamara, kamaraitė ir maisto sandėliukas. Šalia šio namo buvo vyšnių sodas, aptvertas statinių tvora, o prie sodo du svirnai; už jo daržas, aptvertas atskira tvora, toliau senas dvaro pareigūnų namas, dengtas skiedromis, jame buvo priemenė su pertvara, moterų kambarys, kamara, išvietė, pareigūnų kambarys ir kamaraitė. Visi šie pastatai buvo dvaro teritorijoje <...>.²³

Iš viso dvaro sodybos teritorijoje buvo 7 statiniai ir dar 16 įvairių paskirčių pastatų buvo už tvoros. „Dvaro sklypų parodyta virš septynių valakų (apie 147 ha – aut. pastaba). Rokiškio dvare buvo trys nedideli tvenkiniai, vandens prite-

kėjimas buvo iš Laukupės. Prie paskutinio nuo dvaro tvenkinio stovėjo malūnas.“²⁴ Vandens malūnas minimas ir vėlesniuose inventoriuose (1744, 1825) ir yra nupieštas apie 1810 m. pieštame Konstantino Tyzenhauzo (1786–1853) piešinyje.²⁵

Rokiškio miestelis

Trečiojoje inventoriaus dalyje aprašomas Rokiškio miestas (miestelis). 1516 m. konfirmacinėje donacijoje Rokiškio parapijai Rokiškis vadinamas *oppido*.²⁶ 1634 m. Rokiškio dvaro inventoriaus nuoraše Rokiškis minimas kaip *Miasteczko*. Miestelyje minimos gatvės buvo: Dvaro (dešinėje pusėje einant iš dvaro); Rygos (dešinėje ir kairėje einant nuo bažnyčios turgaus link), Turgaus aikštė ir Vilniaus gatvė (kairėje pusėje einant iš turgaus). Taip pat Zarasų skersgatvis (einant iš miesto kairėje pusėje). Kitas skersgatvis buvo einant Aukštuolių link.²⁷ Miesteliui priklausė 2 000 karčių.²⁸ Visa miestelio teritorija užėmė 43 valakus (903 ha – aut. pastaba). Tarp miesto gyventojų nenurodyta nė vieno žydo.²⁹

Dvaro gatvė ėjo nuo miestelio dvaro link į rytų pusę ir maždaug sutampa su dabartinės Nepriklausomybės aikštės dešinės pusės ke-

liu. Rygos gatvė ėjo į šiaurę, link Onušio, dabartine Kęstučio gatve, o Vilniaus – į pietus, per Parokiškio kaimą. Zarasų skersgatvį turbūt galima susieti su Daugpilio kryptimi, o skersgatvį Aukštuolių link – su Biržų kryptimi.

Tame pačiame Konstantino Tyzenhauzo piešinyje matyti, kad senoji bažnyčia (funduota 1708 m. Elenos Vainaitės–Jesinievskytės pirmoje santuokoje – Krošinskienės (vyras Adomas Krošinskis), antroje Tyzenhauzienės (vyras Jonas Tyzenhauzas) stovėjo fasadu į vakarus (dabar – į rytus), tad ir miestelis turėjo būti išsidėstęs vakarinėje pusėje. O dvaras buvo rytinėje pusėje prie užtvenktos Laukupės upės. XVIII a. antroje pusėje miestelis pradėtas formuoti rytinėje pusėje (žiūrint nuo bažnyčios) ir taip pat plėtėsi į pietus. Kaip to priežastis istoriografijoje dažnai įvardijamas tuo metu įvykęs gaisras mieste. Tačiau konkrečių šaltinių minint vykusį gaisrą kol kas rasti nepavyko. Pertvarkant miestelį, savaime susidaręs radialinis planas keičiamas stačiakampiu, klasicistiniu planu, būdingu to meto klasicistinės architektūros principams.³⁰

Taigi mūsų aptariamam laikotarpiu miesto išplanavimas buvo visiš-

kai kitoks nei XIX a. pr. (ir vėliau), turgaus aikštė buvo pietvakarinėje miesto pusėje (žiūrint iš dabartinės perspektyvos), o bažnyčia buvo šiaurinėje miesto turgaus aikštės pusėje. Bažnyčios vieta mieste žymiai nekito. Dabartinė bažnyčia pastatyta ant 1864 m. sudegusios 1708 m. statytos bažnyčios pamatų. Šiai miesto lokalizacijos teorijai pagrįsti reiktų minimoje teritorijoje atlikti žvalgomouosius archeologinius tyrimus. Dabartinio Rokiškio senamiesčio teritorijoje vykdyti archeologiniai tyrimai atvėrė tik XVIII–XIX a. kultūrinius sluoksnius. Iš XVII a. rasta tik keletas Kazimiero Vazos varinių šilingų (boratinkų).³¹

Miestelėnų prievolės

Ketvirtoji inventoriaus dalis pavadinta „Miestelio prievolės“. Joje išvardintos miestelio gyventojų mokesstinės prievolės: „Nuo žemės karties miestelyje po 1 lietuvišką grašių, iš viso 31 kopa grašių. Nuo vieno eilinio valako po 6 lietuviškus grašius ir po 1 kaplūną³² (iš viso 171 *aut. past.*). Nuo 1 margo po 5 grašius (iš viso 21 *aut. past.*). Nuo 1 užsienio³³ (*zascianek*, *aut. past.*) margo po 3 grašius (dėl prastesnės žemės) (iš viso 9 *aut. past.*).

Pagal pateiktus duomenis miestelyje buvo 1860 karčių apmokestintos žemės. Už valaką žemės, kaip matome, mokėta ne tik pinigais, bet ir natūra. Iš viso apmokestinta 28,5 valako ir 105 margai žemės (iš viso 657,27 ha). Palyginus su visa miesteliui priklausančia žeme, matyti, kad nemaža dalis žemės neapmokestinta. Klausimas, ar ji buvo nenaudojama, ar buvo paskirta jurzdikai, ar kilmingiesiems dvaro tarnautojams, kurie nemokėjo mokesčių. Taip pat iš šių duomenų matyti, kad Rokiškio miestui priklausė 3 margai užsienio žemės. Kadangi Rokiškio miestelis neturėjo Magdeburgo teisių, tai jis

priklausė dvarui. Ir visi surinkti mokesčiai ėjo į dvaro iždą. Tačiau šiame inventoriaus nuoraše pateikti duomenys nesuteikia informacijos apie apmokestintų sklypų kiekį ir mokesčių mokėtojus.

Toliau Wędragowskio inventoriuje pateiktos miestiečių prievolės. Miestiečių ir miestelėnų luomą LDK sudarė laisvieji gyventojai, tačiau šiam luomui nepriklausė privilegijuoti bajorai. Šias dvi socialines grupes skyrė ne tik turtinė, bet ir teisinė padėtis. Miestiečių luomo vidinė sandara buvo laba paini ir priklausė nuo daugelio aspektų. Šios skirtingos miesto gyventojų kategorijos skyrėsi turtine padėtimi ir teisiniu statusu. Miestiečiai ir miestelėnai nepriklausė ir politinei tautai, nes iki pat XVIII a. antros pusės neturėjo jokių politinių teisių, miestiečiams nebuvo atstovaujama Respublikos seime, išskyrus Krokuvą ir Vilnių.³⁴ Tačiau vargu ar tai taktoma miestelių gyventojams, kurie dažniausiai rūpinosi savo miestelio reikalais ir kažin ar suvokė save kaip atskirą bendruomenę. Kitas klausimas, ar dvarui priklausančių miestelių gyventojai buvo laisvi žmonės? Pagal LDK teisę miestelių gyventojų statusas buvo žemesnis nei privilegijuotų Magdeburgo teisę turinčių miestų gyventojų. Pagal LDK III statutą už privilegijuoto miesto pareigūno nužudymą buvo skiriama 50 kapų grašių galvapinigių ir 10 kapų grašių bauda, už miestelio pareigūną – tik 30 galvapinigių ir 5 kapos grašių bauda.³⁵

Miesteliuose daugiausia gyveno įvairūs amatininkai, prekeiviai ir kitų dvarui reikalingų profesijų atstovai.

Kaip matyti iš inventoriaus teksto, Rokiškio miestelio gyventojai buvo saistomi tam tikrų prievolių miesteliui ir dvarui: „Skubos darbų pavarymų (gvolų) derliui nuimti – po 12 dienų per metus nuo vieno dūmo;

pėsčios ir raitos pastotys su laikais ar daiktai ne toliau kaip dešimt mylių, paeiliui, tačiau kai tik dvarui prireiks;

visos miestiečių žmonos du kartus pavasarį ir tiek pat rudenį privalėjo prisistatyti sėti grūdus, sodinti daržoves, taip pat ravėti;

visi miestiečiai privalėjo užpilti pratrūkusių tvenkinio užtvanką, neatvykęs turėjo sumokėti baudą 12 lietuviškų grašių;

miestiečiai kartu su tarnybiniais bajorais ir valstiečiais privalėjo tuoj pat, kai bus pašaukti, atvykti ginti dvaro žemės, taip pat į sueigą su tuo, su kuo bus liepta, neatvykęs turėjo sumokėti baudą 12 lietuviškų grašių;

jeigu kas pradingtų ar būtų padaryta kokia žala, miestiečiai taip pat privalėjo susirinkti į sueigą, kuriai vadovavo vaitas, ir išsiaiškinti kaltininką;

mokėdami činšą, miestiečiai turėjo sumokėti ir vadinamuosius „užrašinius“, t. y. nuo sklypo po 4 pinigus, nuo valako po 4 lietuviškus grašius, o nuo margo po 2 pinigus. Atrodo, kad ši rinkliava buvo skirta dvaro pareigūnams.³⁶

Taigi iš pateikto teksto matyti, kad miestiečiai privalėjo eiti į žemės ūkio darbus, atlikti pastočių bei remonto prievolę. Atskiras prievolės turėjo ir miestiečių žmonos. Tekste minint karo prievolę miestiečiai išskiriami iš kitų luomų (bajorų ir valstiečių). Taip pat minimas miesto teismo sušaukimas ir činčo mokestis. Už prievolių nevykdymą numatytos piniginės baudos.

Ši inventoriaus dalis kelia abejonių, nes inventoriuose dažniausiai pateikiama tik statistinė informacija apie surinktus mokesčius, naudojamus žemės plotus ir kt. Tad kyla klausimas, ar nurašinėtojas neįpynė į inventorių kito dokumento informacijos, nes tolesnė informacija visiškai nesusijusi su dažniausiai inventoriuose pateikiamu turiniu.

Teisės nuostatos

Toliau nuoraše pateikiama teisminė rinkliava ir teisminės nuobaudos už nusižengimus: „Skundo įrašymas į teismo knygas – 2 lietuviški grašiai. Už kaltinamojo iškvietimą vaiskio³⁷ pavaduotojui 12 lietuviškų pinigų. Už dekreto surašymą popieriaus lakšte 12 lietuviškų grašių, pusėje lakšto – 6 lietuviški grašiai. Už priesaikos išrašymą ir išdavimą – 6 lietuviški grašiai. Atmintinė – 4 lietuviški grašiai. Priteisimo nuokapos po 6 grašius (pagal karališkųjų valsčių paprotį). Vaitui už mėlynių ir kruvinų žaizdų apžiūrėjimą – 2 lietuviški grašiai. Padėkos dovana pareigūnui – 10 lietuviškų grašių. Rakinimo grandinėmis ir kalinimo mokestis – 6 lietuviški grašiai. Už pardavimo rašto patvirtinimą – 12 lietuviškų grašių.“³⁸

Rokiškis priklausė Ukmergės pavietui, tad skundai turėjo būti įrašomi į Ukmergės pavieto pilies ir žemės teismo knygas. Taip pat šioje dalyje minimas ir kalinimo mokestis, tačiau nenurodyta, kur buvo kalinami nusikaltėliai ar prasižengusieji.

Toliau pateikiamos teisminės nuobaudos bei kitos rinkliavos, taip pat prekybos reguliavimo nuostatos: „O už piktadarystes, savo vyro nužudymą, burtus ir įvairius nusižengimus tiek miestiečiai, tiek valstiečiai turi būti teisiami ir baudžiami pagal Statuto teisę;

už pasiklydusį ar pavogtą gyvulį, kuris buvo grąžinamas dvarui, savininkas privalėjo duoti pareigūnui už grąžintą gyvulį 50 lietuviškų grašių, už smulkesnius gyvulius – po 4 grašius nuo galvos;

pakviestas apžiūrėti ištryptus pasėlius pareigūnas iš kaltinamojo arba to, kuris pakvietė atlikti apžiūrą, gaudavo: nuo telyčios po 50 lietuviškų grašių, nuo senos avies po 30 grašių ir nuo avino po 24 grašius;

vaitas, dešimtininkai ir dvaro pareigūnas kasmet pavasarį turėjo tikrinti, kad nebūtų pažeidžiamos gatvių, valakų, sklypų ir margų ribos. <...> Už ribų pažeidimą kaltininkas mokėjo tris rublius lietuviškų grašių ir gaudavo dešimt kirčių per nugarą;

už neužtaisytą skylę tvoroje buvo skiriama 12 lietuviškų grašių bauda vaito arba dvaro pareigūno naudai.“³⁹

Inventoriaus nuoraše randame ir duomenų apie archainius vestuvių papročius – paprotinės teisės reliktus: „Už Rokiškio dvaro mergą, nutekančią svetur, jos būsimasis sutuoktinis turėjo sumokėti pareigūnui 12 grašių kiauninės⁴⁰ (pagal senąjį paprotį). Svetima merga, tekanti už vietinio valstiečio, kiauninės nemokėjo, ji tik pirmą kartą išėjusi į javapjūtę turėjo duoti vaitui „iš savo saujos“ tris uolektis drobės. Už svetur nutekančią našlę mokėjo 30 lietuviškų grašių.“⁴¹

Į kitą dvarą nutekančios jauniosios mokestis siejamas su darbo jėgos netekimu ir jos kompensacija. Našlė buvo apmokestinama daugiau, nes ji jau turi sukaupusi savo vyro turto, taip pat turėjo ir vaikų, kurie išvykdavo kartu su ja.

Prekyba

Toliau eina miestelio ekonominę veiklą reglamentuojančios nuostatos: „Kad palaikytų miestelio prekybą, buvo uždrausta kaimo ir slapta prekyba. Smuklėje pas žydą nuomininką buvo lentelė, kurioje buvo nurodytos prekių kainos. Buvo draudžiama prekiauti degtine šventadieniais prieš mišias, mažų mažiausiai – prieš pamokslą, už prekybą grėsė 25 grašių bauda pranešusio apie pažeidimą naudai ir dar 25 grašių mokėta bažnyčiai. Išimtis buvo daroma tik ligoniams. Žydas mokėjo nuomos mokesį nuo degtinės pardavimo ir katilų mokesčio tūkstantį kėpų.“⁴²

Deja, čia nerandame konkrečių paminėjimų, kuo ir kur buvo prekiaujama, taip pat nepateiktos reglamentuotos kainos. Įdomi detalė, kad draudimas prekiauti degtine negaliojo ligoniams.

Rokiškio karčemos jau minimos 1516 m. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo fundacinėje konfirmacinėje privilegijoje Rokiškio bažnyčiai.⁴³ Privilegijos tekste nurodyta, kad bažnyčia įsteigta dar broliui Aleksandrui valdant, tai yra 1492–1506 metais. Tuo metu Aleksandras įpareigojo valdovo dvarų laikytoją Jurgį Astikaitį aprūpinti Rokiškio parapiją ir kleboną. Amžiams skirti Rokiškio valdoje penkis kumečius su jų žemėmis, vieną palivarką klebono maistui (prasimaitinimui) ir tris Rokiškyje stovinčias karčemas (pajamas nuo jų).⁴⁴ 1563 m. Rokiškyje jau rinkosi turgūs ir turėtas savas turgaus saikas.⁴⁵

XVII a. Rokiškis minimas kaip vienas iš prekybinių centrų su Ryga. Per Rygos uostą Vakarų Europos prekybos centrus pasiekdavo Rokiškio linai (*rokisker flachs*), tai buvo pagrindinė Rokiškio dvaro prekybos prekė.⁴⁶

Taip pat šiame dokumente paminėtas karčemos nuomininkas žydas yra pirmasis Rokiškio žydas paminėtas istoriniame šaltinyje. Be to, matyti, kad nuoma dvarui už karčemą buvo 60 000 grašių. Tad galima daryti prielaidą, kad alkoholinių gėrimų monopolis nešė didžiulį pelną.

Valstiečių prievolės

XVII a. didžiausią LDK gyventojų dalį sudarė valstiečiai. Dauguma jų buvo asmeniškai nelaisvi, neturėjo teisės išsikelti iš savo gyvenamosios vietovės. Valakų reforma ir LDK III statutus panaikino skirtingas valstiečių kategorijas ir suvienodino jų teisinį statusą. Valstiečiai neturėjo

Konstantino Tyzenhauzo Rokiškio piešinys. Saugomas Nacionaliniame M. K. Čiurlionio muziejuje

teisės į žemės nuosavybę ir dirbo bajorams, bažnyčiai ar valstybei priklausančią žemę. Valstiečiams buvo taikomos įvairios prievolės. Činčininkai mokėjo piniginę ir natūrinę rentą, o lažininkai turėjo eiti atodirbinių dienų. Tačiau dažnai buvo taikomos ir mišrios prievolės, tai dažniausiai priklausė nuo valstiečio dirbamos žemės.⁴⁷

„Nuo valkinio valako 1 kopa grašių, Vilniaus statinė⁴⁸ rugių ir statinė avižų, dešimtinė šukuotų linų, 4 vištos, 1 žąsis ir 20 kiaušinių. O už priimtinių valaką – 2 kapos grašių, 10 svarų apynių ir dešimtinė linų. Darbo dienų, arba pavarymų, nuo Šv. Jurgio iki Šv. Martyno (nuo balandžio 23 d. iki lapkričio 11 d. – *aut. pastaba*) po tris dienas per savaitę nuo saulėtekio iki saulėlydžio. O nuo Šv. Martyno iki Šv. Jurgio po dvi dienas per savaitę nuo pirmųjų

gaidžių iki sutemų. Tyčia pavėlavęs gaudavo 5 rykštes. Į mėšlavežio, šienapjūtės ir rugiapjūtės talką iš kiekvienos trobos po 12 dienų pėstiesiems darbams imta du žmones, o su jaučiais – vieną žmogų. Valstietis, kurio eilė buvo eiti sargybos prievolę, buvo laisvas nuo pavarymo darbų. Be to, visi ūkininkai kartą per metus buvo siunčiami svarbiais reikalais už 26 mylių. Žiemos metu ūkininkų žmonos turėjo po 4 dienas verpti dvare. Ravėti ir rinkti daržoves jos buvo kviečiamos tiek kartų, kiek prireikdavo. Dvaras paimdavo pusę medaus, sunėšto valstiečių bičių. Tas, kuris slėpė savo bites, jų netekdavo ir mokėjo 2 rublių baudą. Kaimo pareigūnų valakai buvo laisvi nuo visų prievolių: vaito (1 valakas), tijūno (pusė valako), vaiskio pavaduotojo (ketvirtis valako). <...> kilus gaisrui visi, dideli ir

maži, turėjo rinktis gesinti ugnį su ilgomis šluotomis ir kibirais, o jei kas per neapsižiūrėjimą neatvyktų, mokėdavo 12 grašių baudą ir gaudavo penkis kirčius rimbu.“⁴⁹

Valstiečiai už savo dirbamą žemę mokėjo natūrinius ir piniginius mokesčius bei dirbdavo dvare. Valstiečiai, kurie turėjo eiti sargybos prievolę, buvo laisvi nuo lažo darbų. Skirtingai nuo miestiečių prievolių, matyti, kad už prievolių nevykdymą yra skiriamos fizinės bausmės. Tačiau iš pateiktų duomenų neaišku, ar visi valstiečiai, išskyrus kaimo pareigūnus, turėjo eiti darbadienius.

Valstiečiai kartą per metus vyko į Vilnių arba į Rygą ir buvo laisvi nuo prievolių. Matyt, ši kelionė buvo skirta ūkyje užaugintai produkcijai parduoti.

Toliau tame pačiame dokumente minima prievolė valstiečiams

Rokiškio dvaro malūnas. Aut. B. Tomaszewicz, 1913 m. Paveikslas iš Rokiškio krašto muziejaus fondų. RKM 1621

Šv. Mykolo dieną (rugsėjo 29 d.) atvykti į karinį patikrinimą, taip pat valstiečiai privalėjo formuoti dvaro karinius dalinius respublikai prireikus su nuosavu ar dvaro ginklu. Įvykus dvaro užpuolimui, valstiečiai taip pat privalėjo jį ginti atvykę su ilgavamzdžiais šautuvais, paimtais iš dvaro arsenalo, ant gerų arklių su tvarkinga apranga. Neatvykęs turėjo mokėti rublį lietuviškų grašių. Taip pat minimi kasmetiniai kariniai patikrinimai vykę per Sekmines, kuriuose dalyvaudavo pats ponas.⁵⁰ Tačiau kyla neaiškumų, kada reikėjo rinktis į patikrinimus: ar per Sekmines, ar per šv. Mykolą.

Pamokymai pareigūnams

Toliau nuoraše pateikiami pamokymai pareigūnams – dvaro valdytojui ir vaitui.

Tekstas parašytas patarimų forma. Dvaro valdytojas turi būti dievobaimingas, teisingas, rūpestingai saugoti pono turtą, apdairiai bausti valstiečius. Vietoj piniginių baudų dvaro valdytojui patariama geriau varginėti valstiečiams taikyti saikingas fizines bausmes. „<...> neskubėti, išsamiai išsiaiškinti nusižengimą; teigdamas, kad pareigūnas, savo

naudai išieškojęs iš valstiečio baudą, gali pono kapšeliui padaryti 100 lenkiškųjų auksinų dydžio žalą“. Patariamai dažnai apvažinėti miškus, girias, šienaujamas pievas, ne itin pasitikėti girininkais. Nurašinėtojas pateikia konkrečių pamokančių citatų: „Valstiečio prigimtis labiausiai už viską yra linkusi vagystei“. Arba kalbėdamas apie miško tausojimą: „sušerti grūdai ataugės per metus, o medį nukirtęs lyg žmogų nužudytum.“⁵¹

Toliau pasakojama apie ūkinius darbus: mėšlo saugojimą, gyvulių maitinimą, avilių apsaugojimą, medžių tręšimą ir jų paruošimą apsaugant nuo žiemos šalčių. Wędragowskis teigia, kad gerai prižiūrėta vietinė karvė verta pusės olandiškos karvės.⁵² Pagal LDK III statutą (1588 m.) karvė kainavo 100 grašių.

„Vaito pareiga buvo: rūpintis pono pelnu, stebėti tvarką laukuose, arimuose, miškuose, šienaujamose pievose, žemės ribose; žiūrėti, kad valstiečių niekas neskriaustų, prižiūrėti žemės ūkio darbus, rūpintis aptvarų, tiltų, girių, kelių gera būkle, stebėti, kad būtų atsargiai elgiamasi su ugnimi; asistuoti pareigūnui, renkančiam činšą ir mokesčius, taip pat

dalyvauti nagrinėjant valstiečių bylas; žiūrėti, kad valstiečiai tvarkingai ir teisingai atliktų visas prievoles.“⁵³

Bendri nuostatai

Paskutinė šio dokumento dalis vadinasi „Bendri nuostatai“. Pirmoji nuostata skirta žemės savininkams (bajorams), kurie privalėjo lankytis bažnyčioje.

„Iš kiekvienos trobos vienas ar du žemionys privalėjo kas savaitę eiti į bažnyčią, išklausti visų mišių ir bent kartą per metus prieš Velykas atlikti išpažintį, o apie paskutinę atliktą išpažintį kunigui pateikti kortelę.“⁵⁴

Antroji nuostata draudžianti pagoniškus papročius. Už draudimo nesilaikymą grėsė didelės baudos arba kalinimas prie gėdos stulpo. Dėl šios nuostatos manoma, kad šį inventorių sudaręs Wędragowskis buvo kunigas.

„Tie patys nuostatai draudė bet kokius pagoniškus prietarus, pavyzdžiui, per Šv. Joną kūrenti laužus ir per juos šokinėti; įvairius žaidimus, paprastai praktikuotus per Kalėdas; dengti stalus mirusiesiems ir pan. Pažeidėjai privalėjo mokėti rublį (30 grašių – *aut. pastaba*) baudos arba at-

sėdėti prie bažnyčios prirakintas prie stulpo geležiniu lanku už kaklo.⁵⁵

Trečioji nuostata susijusi su raganavimo draudimu ir doroviniu ugdyimu. Įdomus faktas susijęs su 1634 m. Rokiškio dvarą išsinomojusiu Kupiškio seniūnu Vilhelmu Tyzenhauzu. Jam valdant, Kupiškio seniūnijoje vyko raganų teismai. 1641 ir 1646 m. buvo sušaukti teismai, kuriuose kankinant moteris, įtartas raganavimu, buvo priimti sprendimai jas sudeginti. Buvo sudeginta ir valsietė – Tyzenhauzo vaikų maitintoja, įtarta nunuodijusi šiuos vaikus.⁵⁶ Tad ir šie draudimai galėjo būti susiję su Vilhelmo Tyzenhauzo pamaldumu ir

nepakantumu pagoniškiems lietuvių reliktais, nes Vilhelmas von Tiesenhauzenas buvo Dorpato seniūno Benedikto von Tiesenhauzeno sūnus, kilęs iš Livonijos, ir Lietuva jam galėjo atrodyti kaip pagoniškas kraštas.

„Valstiečiams buvo draudžiama savo tarpe laikyti pranašautojus, kerėtojus, užkalbėtojus, burtininkus ir burtininkes, taip pat patariama nesitaikstyti su įvairiais nusikaltimais, vagystėmis, svetimavimu, nesantuokiniais ryšiais ir paleistuvyste. Kad pažabotų paleistuvystę, Wędragowski pataria prie kelio ar turgaus aikštės kampe ant aukštos svirties virš balos ar purvo pakabinti

pintinę su paleistuve, kad keltų baimę kitiems, tai stebintiems.“⁵⁷

Mūsų nagrinėjamas dokumentas užbaigiamas leidimais virti alų ir degtinę tik vestuvėms ir krikšty-noms, o norintys parduoti turėjo sumokėti mokesį karčemos nuomininkui bei mokesčius dvarui už sumedžiotus žvėris. „Sumedžiotus žvėris privalėjo atiduoti dvarui už šį mokesį: už lapę 24 grašiai, už ūdrą ir bebrą – 30 grašių; už šerną – 40 grašių, už vilką – 30 grašių, už lokį – 50 grašių ir gražinama mėsa; už stirną – 45 grašiai; už briedį 90 grašių, už šermuonėlį – vienas grašius ir 6 pinigai (denarai – *aut. pastaba*).“

Nuorodos

¹ Леонтович, О. Н. *Акты*

Литовской метрику 1499–1507 г., Т. 1. Варшава, 1897, p. 36–38.

² Lietuvos Metrika. 10 knyga (1440–1523). *Užrašymų knyga 10*, par.

Egidijus Banionis, Algirdas Baliulis. Vilnius, 1997, p. 45.

³ Edmundo Rimšos surinkta medžiaga apie kunigaikščius Krošinskius.

Rokiškio krašto muziejaus mokslinis archyvas, b. 70(1)c. *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 4: *Ziemia Smoleńska i województwo Smoleńskie, XIV–XVIII wiek*. Oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, P. P. Romaniuk; pod red. A. Rachuby. Warszawa, 2003, p. 370.

⁴ VUB RS, f. 5, b. 28–2334, l.

239–243v. *Senoji Rokiškio dvarvietė XVI–XVIII amžiais*. Rokiškis, 2017, p. 44–65.

⁵ Леонтович О. Н. *Акты Литовской метрику 1499–1507 г.*

p. 36–38. Lietuvos Metrika. *Knyga nr. 6 (1494–1506) Užrašymų knyga 6*. Par. Baliulis A. Vilnius, 2007, p. 218–219. Dokumentą į lietuvių kalbą išvertė Deksnys Bronius. Vertimas publikuotas: *Lietuvos valsčiai*, T. 24. *Juodupė. Onuškis*. 1 priedas. Vilnius, 2012, p. 184–186.

⁶ Леонтович О. Н. *Акты Литовской метрику 1499–1507 г.*

p. 36–38. Lietuvos Metrika. *Knyga nr. 6 (1494–1506) Užrašymų knyga 6*.

Par. Baliulis A. Vilnius, 2007, p. 218–219. Dokumentą į lietuvių kalbą išvertė Deksnys Bronius. Vertimas publikuotas: *Lietuvos valsčiai*, T. 24. *Juodupė. Onuškis*. 1 priedas. Vilnius, 2012, p. 184–186.

⁷ „[...] от наших земель

Ракишских <...> люди наши седять Оликъштенского повета Ракишъского дворуа <...> коториу ж служили къ дворуу нашому Ракишъском <...> in: Леонтович О. Н. *Акты Литовской метрику 1499–1507 г.*, p. 36–38.

⁸ Petrauskas Rimvydas. *Galia ir tradicija*. Vilnius, 2016, p. 62.

⁹ Banionis E. ir Baliulis A. Lietuvos Metrika. *Knyga Nr. 10 (1440–1523). Užrašymų knyga 10*. Vilnius, 1997, p. 45.

¹⁰ Edmundo Rimšos surinkta medžiaga apie kunigaikščius Krošinskius. Rokiškio krašto muziejaus mokslinis archyvas b. 70(1)c. Lietuvos Metrika. *Knyga Nr. 6 (1494–1506). Užrašymų knyga 6*, parengė A. Baliulis, Vilnius, 2007, p. 123, nr. 143. Taip pat žr.: *Акты Литовской Метрику. 1413–1507 гг.* Т. 1, вып. 1, с. 95, № 245.

¹¹ Edmundo Rimšos surinkta medžiaga apie kunigaikščius Krošinskius.

Rokiškio krašto muziejaus mokslinis archyvas, b. 70(1)c. Tomaszewicz J. *Katalog dokumentów pergaminowych Muzeum Narodowego w Krakowie*, p. 19, nr. 45.

¹² Edmundo Rimšos surinkta medžiaga apie kunigaikščius Krošinskius. Rokiškio krašto muziejaus mokslinis archyvas b. 70(1)c. *Археографический сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси, издаваемые при управлении виленскаго учебнаго округа*, т. 9, Вильна. 1870, p. 457.

¹³ Jencius-Butautas V. *Maras, arba komunistų ištrinta atmintis: užmirštieji kunigaikščiai Krošinskiai Rokiškyje*. <http://www.aidas.lt/lt/istorija/article/7639-03-26-maras-arba-komunistu-pasekejai-ir-uzmirstikestucio-sunaus-vaidoto-palikuonys-kunigaiksciai-krosinskiai-rokiskyje>

¹⁴ Lenas – žemės valda, senjoro padovanota vasalui už tarnybą.

¹⁵ VUB RS, f. 5, b. 28–2334, l. 229.

¹⁶ Ibid., l. 239–243v.

¹⁷ Laurentius Kollosowicz, *Gratulatione nuptiarum inter perill. ac mm. d[omi]nu[m] d. Carolum Georgium a Kroszyno Kroszynscium et perill. ac m[agnifi]ca[m] d[omi]nam d. Elizabetham per[i]ll. ac m[agnifi]c[i] d[omi]ni d. Wilhelmi a Tizenhauzen,*

capitanei Kupiscensis filiam, die 21 Ianuarii anno 1652. Vilnae feliciter celebratarum per Laurentium Kollo-sowicz exhibita, w Vilnie: w drukarni Oycow Bazilianow s. Troycy, 1652.

¹⁸ Wypisy z inwentarza Wędragowskiego z r. 1634. V Rakiskach.

¹⁹ Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 5-B28-2334, l. 239–243v. *Senoji Rokiškio dvarvietė XVI–XVIII amžiais*. Rokiškis, 2017, p. 49–53.

²⁰ Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 5-B28-2334, l. 239–243v. *Senoji Rokiškio dvarvietė XVI–XVIII amžiais*, p. 49–53.

²¹ Širvys Aurimas. *Dvarų sodybų raida XVI a. antrojoje pusėje, XVII a. pirmojoje pusėje*. Medžiaga muziejaus terminalui.

²² Songailaitė Roma. *Papilio įtvirtintos dvarvietės (A522) Biržų r. 2006 m.* Archeologinių tyrimų ataskaita.

http://lad.lt/data/com_ladreports/5002/1-58.pdf Misius K. „Iš Papilio dvaro ir miestelio praeities iki 1945 metų“, in: *Papilio mokyklai 400 metų*. Biržai, 2000, p. 6–48.

²³ Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 5-B28-2334, l. 239–243v. *Senoji Rokiškio dvarvietė XVI–XVIII amžiais*, p. 53–55.

²⁴ Ibid., p. 55.

²⁵ M. K. Čiurlionio dailės muziejus. Mg 2358, BI 3634.

²⁶ Dokumento nuorašas, padarytas XIX a., saugomas Rokiškio Šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčios archyve.

²⁷ Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 5-B28-2334, l. 239–243v. *Senoji Rokiškio dvarvietė XVI–XVIII amžiais*, p. 57.

²⁸ Kartis – žemės matavimo vienetas, naudotas LDK. 13 karčių sudarė 1 margą (1 margas po Liublino unijos LDK buvo 0,5598 ha).

²⁹ Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 5-B28-2334, l. 239–243v. *Senoji Rokiškio dvarvietė XVI–XVIII amžiais*, p. 57.

³⁰ Miškinis Algimantas. „Rokiškio miesto istorinė urbanistinė raida“, in: *Rokiškis. Miestas, kraštas, žmonės*. Vilnius, 1999, p. 90.

³¹ Duderis Karolis. *Rokiškio miesto istorinės dalies (u.k. 17102) Nepriklausomybės a. 16. 2017 m. žvalgomųjų tyrimų ataskaita*. Biržai, 2017. RKM 356Š1. Sprindys Simonas. *Rokiškio miesto istorinės dalies (u.k. 17102) Nepriklausomybės a. 16. 2017 m. detaliųjų tyrimų ataskaita*. Biržai, 2017. RKM 356Š.

³² Kaplūnas – kastruotas gaidys.

³³ Užusienis – žemės plotas su sodyba (vienkiemis), valakų reformos metu neįtrauktas į kaimo ribas.

³⁴ Sliesoriūnas Gintautas. „Lietuvos Didžioji kunigaikštystė XVI a. pabaigoje–XVIII a. pradžioje“, in: *Lietuvos istorija*. T. VI. Vilnius, 2015, p. 222.

³⁵ Ibid., p. 225.

³⁶ Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 5-B28-2334, l. 239–243 v. *Senoji Rokiškio dvarvietė XVI–XVIII amžiais*, p. 57.

³⁷ Sritinis tvarkininkas, turėjęs pareigas rūpintis pavieto ar žemės saugumu tuo metu, kai bajorija išvykdavo į karą.

³⁸ Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 5-B28-2334, l. 239–243v. *Senoji Rokiškio dvarvietė XVI–XVIII amžiais*, p. 57.

³⁹ Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 5-B28-2334, l. 239–243v. *Senoji Rokiškio dvarvietė XVI–XVIII amžiais*, p. 59.

⁴⁰ Kiauninė, kitaip krienà – baltų, vėliau lietuvių nevalstybinis, tačiau įteisintas vedybų mokestis, susijęs su senoviniu papročiu pirkti žmonas. Iš pradžių kriena buvo kiaunės kailiukas arba 30 grašių. XIV a.–XV a. kriena virto valstietės jaunosios mokesčiu savo ponui. Lietuvoje XVI a.–XVIII a. šį mokestį (5–20 grašių) jaunosios ponui mokėjo jos tėvai. Išleisdami dukterį į kito dvarininko valdą, ponui kaip atlyginimą už prarandamą darbo

jėgą jie mokėjo dar vieną 12–60 grašių mokestį, už kurią jaunasis turėjo atsilyginti jaunosios tėvams. Edvardas Gudavičius. Kriena, in: *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. XI (Kremacija–Lenzo taisyklė). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007, p. 34.

⁴¹ Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 5-B28-2334, l. 239–243v. *Senoji Rokiškio dvarvietė XVI–XVIII amžiais*, p. 59.

⁴² Ibid.

⁴³ Fundacijos nuorašas, sudarytas XIX a., saugomas Rokiškio Šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčios archyve.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Miškinis Algimantas. „Rokiškio miesto istorinė urbanistinė raida“, in: *Rokiškis. Miestas, kraštas, žmonės*, p. 85.

⁴⁶ Deksnys Bronius. *Kraštuose prie Livonijos sienos: iš Rokiškio praeities*. Vilnius, 2010.

⁴⁷ Sliesoriūnas Gintautas. „Lietuvos Didžioji kunigaikštystė XVI a. pabaigoje–XVIII a. pradžioje“, in: *Lietuvos istorija*. T. VI, p. 240.

⁴⁸ Vilniaus statinė = 407 litrų talpa.

⁴⁹ Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 5-B28-2334, l. 239–243v. *Senoji Rokiškio dvarvietė XVI–XVIII amžiais*, p. 59–61.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 5-B28-2334, l. 239–243v. *Senoji Rokiškio dvarvietė XVI–XVIII amžiais*, p. 63.

⁵² Ibid.

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Ibid., p. 65.

⁵⁶ Jablonskis K., Jasas. R. *Raganų teismai Lietuvoje*. Vilnius. 1987. p. 207, 225.

⁵⁷ Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 5-B28-2334, l. 239–243v. *Senoji Rokiškio dvarvietė XVI–XVIII amžiais*, p. 65.

Margumynai

(1905–1927 m. atsiminimai)

JURGIS BUČIUS

Jurgis Bučius gimė 1898 m. Krylių kaime (dab. Kamajų sen., Rokiškio r.). 1915 m., per Pirmąjį pasaulinį karą, pasitraukė į Petrogradą. 1919 m., baigęs Rokiškio gimnazijos penktą klasę, buvo priimtas į Žemės ūkio ir valstybės turtų ministerijos matininkų kursą. 1921 m. gavo matininko teises ir kaip Žemės tvarkymo departamento matininkas dalyvavo vykdamas žemės reformas. Važinėjo po visą Lietuvą, skirstė kaimus į vienkiemius ir parceliavo dvarus, o žiemą Kaune braižydavo vasarą išmatuotų kaimų ir parceliuotų dvarų planus. Sovietiniais metais dirbo įvairiose su žemės tvarkymu susijusiose tarnybose, o nuo 1951 m. iki pensijos – Vilniuje, Žemės ūkio ministerijoje. Mirė 1991 metais. Prisiminimai, atrodo, rašyti jau antroje gyvenimo pusėje, po kelis kartus perrašinėti, bet liko nebaigti, fragmentiški. Siekiant išlaikyti pasakojimo autentiškumą, kalba taisyta minimaliai.

Dėdės kalvė

Mano dėdė Pranciškus buvo kalvis. Jo kalvė stovėjo sodo gale. Kalvėje ir vasarą, ir žiemą prisirinkdavo žmonių. Dėdė kaustydavo arklius, apkaldavo geležimi ratus, rogių pavažas, dirbdavo įvairius kitus darbus. Aš labai mėgau būti

Jurgis Bučius, 1925 m. Visos nuotraukos iš Dianos Bučiūtės asmeninio archyvo

kalvėje, nes girdėdavau įvairiausių pasakojimų apie vaiduoklius, velnius, raganius ir t. t.

1905 m. buvo daug kalbama apie neramumus miestuose – darbininkų streikus ir susirėmimus su policija. Miesteliuose socialistai rengė mitingus. Kalbėjo prieš caro valdžią, ragino valstiečius nemokėti valdžiai žemės mokesčių ir nedaryti kitokių patarnavimų. Kamajų miestelyje

socialistams vadovavo vietinio ūkininko sūnus, studentas Jurgis Smalstys, vėliau pasivadinęs Smolskiu.

1905 m. socialistai Kunigiškiuose užėmė valsčiaus būstinę, numetė nuo sienos caro portretą ir skelbė savi-valdą. Bažnyčiose uždraudė kunigams mišių pabaigoje melstis už carą. Kamajuose vieną sekmadienį mišių pabaigoje, kunigui pradėjus maldą už carą, socialistai ėmė švilpti ir, sugriebę kunigą už rankų, nuvedė nuo altoriaus.

Vieną kartą atvažiavo iš Rokiškio pristavas demonstracijos išsklaidyti. Demonstrantai įdavė jam į rankas raudoną vėliavą, liepė nusiimti kepurę ir žygiuoti priešakyje minios. Norom nenorom pristavui teko paklusti. Socialistai ragino žmones ginkluotis lazdomis, dalgėmis, kultuvais ir t. t., nes jautė, kad caro valdžia atsiųs malšintojus, vadinamus juodašimčiais. Ateidavo gandų, kad kai kur jau pasirodė juodašimčiai ir žudė neapsiginklavusius žmones.

Kartą, pamenu, ant balto arklio per kaimą jojo Kunigiškių kaimo valstietis Zovė pranešdamas, kad juodašimčiai jau esą prie Svėdasų miestelio. Ant jo kaklo ant virvės buvo pakabintas geležinis šerdešnikas,

Jurgio Bučiaus šeima: sėdi tėvai Antanas ir Juozapota, stovi (iš dešinės) vaikai Marytė, Jurgis, Veronika, Antanas, Paulina, XX a. 3-iasis dešimtmetis

koku vežėčios sujungiamos su dviračiais. Toks originalus apsiginklavimas kėlė juoką.

Mūsų, t. y. Krylių, kaimas priklausė Ukmergės apskrīčiai, Aluotų valsčiui, bet valsčiaus būstinė buvo ne Aluotų, o Kunigiškių kaime.

Prie valsčiaus buvo pradžios mokykla. Ši mokykla suteikė pradžios mokslą daugeliui žymių žmonių. Joje mokėsi Juozas Tumas-Vaižgantas, dailininkas Kajetonas Sklėrius ir jo brolis, tapęs kariškiu, Bronė Mėginaitė, kuri 1916 m. Petrograde buvo mano mokytoja (ji ištekėjo už diplomato Klimo) ir nemažai kitų šios apylinkės žmonių.

Baudžiamieji būriai

Pasklido gandai, kad atvyks baudžiamieji būriai (juodašimčiai), kurie baisiai kankins ir žudys žmones. Visi su didele baime laukė tos dienos, ir pagaliau ji atėjo. Į mūsų kaimą atėjo kuopa raitelių, vadovaujama karo valdininko. Buvo įsa-

kyta visiems ūkininkams per vieną valandą sunešti nesumokėtus žemės mokesčius. Įsakymas buvo tuojaus išpildytas. Tik vienas ūkininkas, Adomas Žilinskas, kuris buvo ne visai normalaus proto, pasislėpė ir mokesčių neatnešė. Karo valdininkas pasiūlė Žilinsko žemę išnuomoti tam, kas sumokės žemės mokesčius. Nuomoti pasiūlė Marcelinas Zovė, bet kitų ūkininkų baramas savo pasiūlymą atšaukė. Tuomet baudžiamasis būrys bizūnais smarkiai sumušė Zovę. Vienas raitelių arklys ištrūko ir bėgo per kaimą. Ties mūsų kiemu stovėjo pulkas vyrų. Raiteliai šaukė, kad sulaukytų arklį, bet vyrai bijojo prie jo prisarti, nes arklys buvo nepaprastai didelis. Mano tėvas buvo tarnavęs kariuomenėje ir gerai žinojo, kaip elgtis tokiu atveju. Rami priėjo prie arklio, paglostė jo kaklą ir snukį, arklys nespriešino. Paskui paėmė už pavadžių ir nuvedė arklį kareiviams.

Karo valdininkas priėjo prie

tėvo, pasisveikino ir atspėjo, kad tėvas tarnavęs kariuomenėje. Tėvui padėkojo už arklio sugavimą. Baudžiamasis būrys, surinkęs žemės mokesčius, kaimiečių pavaišintas, patenkintas išvyko iš kaimo.

Armos

1905 m. vieną žiemos vakarą (koks buvo mėnuo, nebepamenu) pasklido gandai, kad į Kamajų miestelį atvyko kariuomenės būrys su artilerijos pabūklais. Sekmadienio rytą žmonės, kurie važiuo į Kamajus, į pamaldas, grįžo, nes prie Žydų kapinių buvo išstатыtos armos ir šaudė į Jurgio Smalsčio tėvų namą. Namas buvo apgriautas. Jurgio Smalsčio nesugavo, nes jis buvo pabėgęs.

Pirmadienį raitelių būrys, vadovaujamas karo valdininko, atvyko ir į mūsų, Krylių, kaimą rinkti žemės mokesčių, nes socialistų raginami valstiečiai žemės mokesčių nebe mokėjo. Po to baudžiamasis būrys

atvyko į Kunigiškių kaimą, valsčiaus būstinę, sušaukė valsčiaus tarybos narius, tarp kurių buvo ir mano dėdė Petras (mano tėvo brolis), pakabino naują caro portretą, suklypdė tarybos narius, liepė giedoti himną „Bože, caria chrani“ („Dieve, saugok karalių“). Taip buvo atstatyta rusų valdžios galia. Smalstys ir kiti socialistai pabėgo, o caro policija dar griežčiau pradėjo savivaliauti.

Kamarninkas

Praėjus baudžiamiesiems būriams, dėdės Pranciškaus kalvėje susirinkę valstiečiai kalbėdavo, kad bus nuverstas caras ir kad dvarai bus dalijami valstiečiams ir bežemiams. Man patikdavo užlipti arti prie žaizdro ugnies ir klausytis tų kalbų. Kartą dėdė Pranciškus sako: „Jurgi, užaugęs išsimokink matininku ir išmatuosi Urbonišchio dvaro žemę, išdalysi ją mums.“

Šitie žodžiai man įsimušė į galvą. Vieną kartą paklausiau tėvą, kaip reikia išsimokyti matininku. Tėvas liūdnei atsakė: „Jurgiuk, išsimokyti reikia turėti pinigų, o pas mus jų nėra.“ Man ši mintis nedavė ramybės. Taip būtų gerai būti matininku, bet nebuvo jokios vilties, nes tėvai mano mokymui lešų neturėjo.

Kartą per gryčios langą pamatčiau, kaip kaimo valstiečių būrys, kurio priešakyje žygiavo Rokiškio grafo matininkas, ėjo matuoti miško, kuris vadinosi Skynimu. Šis miškas anksčiau buvęs kaimo nuosavybė, bet grafas atėmęs, o dabar kaimas šį mišką nuomodavo iš grafo ganykloms. Grafas pasiūlė, kad valstiečiai šį mišką pirktų, todėl ėjo jo matuoti.

Po šio įvykio man dar labiau įstrigo mintis būti matininku. Gandydamas gyvulius, matuodavau žingsniais žemės ruoželius ir skaičiuodavau jų plotus. Dėdėdavau baltą kepurę. Taigi už baltą kepurę ir už matavimus kerdžius Kavoliūnas

Kryliai Nepriklausomoje Lietuvoje

praminė mane kamarninku – seniau taip vadino matininkus. Kamarninkas – titulas istorinis. Žygimanto Augusto laikais žemės ginčams spręsti buvo įsteigti pakamario teismai, kurių nuosprendžių vykdytojas buvo kamarninkas.

Kamarninko pravardė labai greit prigijo tarp piemenų, ir aš labai pykau ant kerdžiaus. Tuomet nežinojau, kad tas titulas mano gyvenime įsikūnys.

Vėliau, kai tapau matininku, buvusiam kerdžiui padėkojau už „krikštą“.

Pirmasis pasaulinis karas

1915 m. vasarą rusų kavalerija traukėsi į rytus. Per mūsų kaimą kelias paras be pertraukos jojo raiteliai. Daug buvo ir kazokų. Greit po jų užplūdo pėstininkų būriai ir kariški įvairios paskirties vežimai. Iš vakarų su kiekviena diena stiprėjo armotų griaudimas.

Kaimo sodybose ir lauke prie sodybų vykdavo naujai mobilizuotų kareivių mokymas rikiuotės ir šaudymo. Čia šaudydavo į taikinius iš šautuvų ir kulkosvaidžių. Raiteliai darydavo įvairius jojimo pratimus.

Ypač nuostabius pratimus ant arklių darydavo kazokai.

Visi žemės ūkio darbai kaime buvo nutraukti. Dažnai ūkininkus išvarydavo su arkliais ir vežimais vežti įvairių karo reikmenų arba kasti apkasų.

Arti fronto

Išaušo labai gražus 1915 m. vasaros rytas. Ežero paviršiumi šliaužė pilkšvas skystas rūkas, o dangumi plaukė mažyčiai balti debesėliai. Šiandieną susirinko viso kaimo vyrai šienauti Samaninės – taip buvo vadinama gale kaimo esanti pelkė. Pelkėje nužymėtų ribų nebūdavo, todėl kiekvienais metais susirinkę šienauti ją matuodavo. Matuodavo ne sieksniais, ne metrais, o dalgiakočiais ir dalgėmis. Buvo manoma, kad valakiniam kaimui priklauso rėžis, kurio plotumas 20 dalgiakočių ir dvi dalgės, o kiemams, kurie turėjo trečią ar ketvirtą valako dalį, atitinkamas skaičius. Žolė čia buvo menka, viksvos, asiūkliai. Pelkė buvo klampi, ja tekėjo į ežerą Antupio upelis, kurio vaga per pelkę buvo užakusi. Tiesa, vyrai susirinkę kiekvienais metais šnekėdavo, kad reiktų per pelkę iškasti gerą griovį,

Matininkas Jurgis Bučius (centre) su vietos gyventojais, XX a. 3-iasis dešimtmetis

bet tuo ir pasibaigdavo. Griovio niekas nekasė.

Prasidėjo pelkės šienavimas. Skambėjo pustomų dalgų muzika, čežėjo šienaujama žolė. Staiga nuo Urbonišio dvaro pasigirdo bildesys. Greit iš už kalnelio išnirio arklių galvos. Aštuoni arkliai, pakinkyti pratėgai, traukė armotą. Paskui antrą, trečią, ketvirtą, penktą ir šeštą. Nusileidę nuo kalniuko, pasuko iš kelio į kairę ir, pavažiavę kokius 50 metrų, sustojo. Vyrų liovėsi šienavę ir visų akys nukrypo į armotas. Greit jos buvo išrikiuotos, įtvirtintos ir užmaskuotos nukirstais žagarais. Netrukus supliskėjo ugnis ir ją palydėjo smarkus trenksmas, nuo kurio išbyrėjo daug kaimo langų stiklų. Tai buvo vienas šūvis iš visų šešių armotų. Armos buvo didžiulės, jų juodi dideli vamzdžiai grėsmingai

žiūrėjo į tolį. Kaip vėliau paaiškėjo, tos armos buvo vadinamos „antromis sunkiosiomis“. Prie jų dar buvo pastatytas vienas pabūklas ant paaukštinto tiltelio, o vamzdis nukreiptas į dangų, – zenitinis pabūklas baterijai apsaugoti nuo priešų lėktuvų. Armos šaudė su pertraukomis. Kai budintysis prie lauko telefono pamodavo ranka, prasidėdavo šaudymas. Dabar šaudė jau nebe visos iš karto, bet iš eilės po vieną.

Kaimą užplūdo kariuomenė: pėstininkai, kulkosvaidininkai, raiteliai, daliniai su prožektoriais ir kitokiais įrengimais. Ne tik sodybos, bet ir daržinės, klojimai buvo pilni kariuomenės. Pirmoji mūšio linija ėjo prie Šetekšnos upės už Taraldžių kaimo. Punkiškių kaimas buvo jau užimtas vokiečių. Pirmoji apkasų

linija ėjo maždaug už trijų kilometrų nuo mūsų kaimo. Kita apkasų linija buvo iškasta mūsų kaimo laukuose, ant Skardžiaus kalno.

Pas mus girdėdavosi ne tik armotų, bet ir kulkosvaidžių, šautuvų šūviai. Dažnai nuo fronto atveždavo rėkiančių sužeistų kareivių, jie būdavo paguldyti plikose ūkininkų vežėčiose. Jų kojos nuo pakinklių kabalduodavo vežėčių gale. Mūsų kaime juos greitomis perrišdavo ir išveždavo į Kamajus, o iš ten toliau. Kaimo tvoros buvo nuraizgytos lauko telefonų laidais, o už kaimo laukais, tiesiog ant žemės raizgėsi telefono laidai, kurie ėjo nuo pirmosios fronto linijos į kariuomenės štabus. Kaimyno Jurkšto namuose įsikūrė kažkokio dalinio štabas. Čia buvo įvesti telefonai. Be pertraukos tratėjo rašomosios mašinelės.

Parceliuojant Dundišio (Rokiškio apskr.) palivarką, 1923 m.

Vakarais iš mūsų kaimo kareivius išvesdavo į pirmąją apkasų liniją, o iš apkasų, kurie likdavo gyvi, ateidavo į kaimą pailsėti ir kitą vakarą vėl į pirmąją liniją. Kartais atveddavo kareivių visai basų, be šautuvų, tik su lazdomis. Juos apginkluodavo užmuštų kareivių šautuvais ir apaudavo jų batais. Dažnai kareiviai jiems išduotų šovinių apkabas viršininkams nematant mėtydavo į sodželkas. Prie armotų šaudymo jau pripratome. Mes, kaimo berniokai, nueidavome prie armotų, tik prieš šaudant mums liepdavo prasižioti, kad netrūktų ausų būgneliai.

Šienas stovėjo lauke kupetose, rugiai gubose. Dauguma vasarojaus tebebuvo nenupjauta. Daržinės ir klijimai buvo pilni kareivių, arklių ir kitokio inventoriaus, todėl nei šieno, nei rugių nebuvo kur vežti.

Laukų arti taipgi nebuvo galima, nes visur lyg voratinkliai draikėsi ant žemės telefonų laidai.

Kareiviams maitinti jų vadovybė pirkdavo iš ūkininkų karves, kiaules, avis ir čia pat vietoje skersdavo. Paskerstų gyvulių vidurius, galvas ir kojas mesdavo į duobes arba kaimo moterų prašymu atiduodavo joms. Dažnai kareiviams virdavo ryžių košę, į kurią pridėdavo labai daug pipirų ir lapelių. Ji būdavo per karti. Čia išvirtą košę veždavo ir į apkasus, bet kadangi daug kareivių žūdavo mūšiuose, o sužeistieji būdavo išvežami gydyti, tai daug košės atlikdavo. Tą košę virėjas arba atveždavo kokiai šeimininkei, kuri jį pavaišindavo, arba versdavo kur nors į patvorį. Ją valgydavo žmonės arba penėdavo kiaules. Taip pat darydavo ir su

sriubomis. Ūkininkai stebėdavosi tokiu neūkiškumu.

Dažnai atvykdavo naujai mobilizuoti atsarginiai. Juos čia apmokydavo rikiuotės, šaudymo į taikinius ir išsiųsdavo į pirmosios linijos apkasus, kur vyko karas.

Rytai, sugrįžę iš apkasų, kareiviai miegodavo. Dieną vieni skalbdavosi baltinius, kiti ežere maudydavosi, dar kiti utėliaudavosi arba šiaip ką darydavo. Kartais ateidavo gydytojas, tikrindavo sveikatą. Jaunas virėjas, kuris vežiodavo valgi į apkasus, buvo labai linksmas ir nuolatos dainuodavo. Prisimenu jo vienos dainos posmą:

*Byvalo, vspაšėš pašenku,
Lošadok pribereš
I sam tropoj znakomoju
Za vienikom poidėš.*

Antanašės dvaro (Rokiškio apskr.) parceliavimas, XX a. 3-iasis dešimtmetis

Vieną vakarą jis išvežė į apkasus vakarienę kareiviams ir jau nebegrižo. Sviedinys sprogo tiesiai ant virtuvės.

Dar buvo jaunas praporščikas. Kareiviai sakydavo, kad jis generolo sūnus.

Prievakariais susirinkdavo prie ežero kareiviai, ateidavo karininkai. Praporščikas jiems grodavo smuiku arba dainuodavo. Kareiviai vadindavo jį artistu. Dažnai labai gražiai dainuodavo apie jauną verpėją – „molodaja priacha“. Vieną vakarą jisai išvedė dainuojančius kareivius į pirmąją apkasų liniją. Anksti rytą praporščiko arklys atbėgo žvengdamas, o jo nebebuvo. Vėliau atėjęs pulkininkas barė kapitoną, kad jis praporščiką leido į apkasus. Kareiviai pasakojo, kad praporščikui kulka pataikė į nugarą, kai jis sėdo ant arklio.

Kartais siųsdavo kareivius žvalgybos į vokiečių kariuomenės užimtas vietas. Juos aprengdavo ubagais arba kaip kitaip. Vieną apvilko ūki-

ninko rūbais ir į kašelę įdėjo keletą naujai padirbtų medinių šaukštų. Jis ėjo neva jų parduoti. Kai grįždavo atgal, karininkai juos nusivesdavo pas save. Kartais jie nebegriždavo.

Baterija pristigo sviedinių

Baterijos vadui skambina telefonu, kad šaudytų, nes vokiečiai veržiasi į puolimą, o prie baterijos nebėra sviedinių. Telefonistas rėkia telefonan, kad greičiau vežtų sviedinius, o sviedinių vis nėra. Pagaliau pamatė jau atvažiuojant. Baterijos vadas davė įsakymą paruošti pabūklus. Armotų vamzdžius nuleido truputį žemiau. Privažiuoja su sviediniais, skubiai atidaro dėžę, bet, pasirodo, sviediniai mažesnio kalibro. Baterijos vadas atima iš telefonisto telefoną ir šaukia visu smarkumu, kad kaltininkus atiduotų karo lauko teismui. Po kokios valandos atveža jau tinkamo kalibro sviedinius. Dabar baterija šaudė be jokios pertraukos. Vokiečių puolimą

pavyksta laikinai sustabdyti. O mus visus nuo armotų nuvarė. Karininkas paaikšino, kad gali pradėti kristi vokiečių sviediniai, ir patarė visiems būti prie savo namų, kad kilus pavojui spėtumėm su tėvais pasislėpti apkasuose.

1915 m. rugpjūčio antroje pusėje iš Vaitkūnų kaimo atvyko caro valdžios uriadnikas ir liepė gyventojams išsikasti apkasus, kad galima būtų pasislėpti nuo kulų. Kad per gaisrus nežūtų visas turtas, patarė užkasti žemėje. Visus javus laukuose įsakė sudeginti, kad neliktų vokiečiams. Taipgi patarė daugumai trauktis į Rusiją.

Visos šeimos kasėsi sau bunkerius, mes su tėvu kasėme savo kluone aukštesnėje vietoje, o rūbus kuparuose užkasėme klojime.

Čia atsirado ir vagių, kurie nužiūrėję, kur kas užkasa daiktus, nakties metu išvogdavo.

Laukuose javų niekas nedegino. Bet visi buvo susirūpinę, kaip reikės gyventi. Nors rugiai ir buvo nupjau-

ti, žmonės neturėjo kur jų vežti, nes klijimai buvo užimti kariuomenės, o vasarą liko nepjautas. Naktimis švytėjo gaisrai.

Pabėgėliai

Paskutinėmis rugpjūčio dienomis rusų kariuomenė jau ruošėsi trauktis. Rusų karininkai tėveliui patarė mane ir seserį Pauliną išsiųsti į Rusiją, į Petrogradą. Mat Petrograde jau gyveno sesuo Marytė, išvažiavusi 1914 metais. Susiruošėme į kelionę. Su mumis važiavo dar mūsų pusseserė Karolina ir Teresė Čipaitė iš Verksnionių kaimo. Pasų neturėjome ir nebebuvo kur jų gauti, nes valsčius jau išvežtas į Rusiją. Pabėgėliams evakuoti valdininkas mums visiems išrašė bendrą pažymėjimą. Važiavome į Rokiškio geležinkelio stotį, nes buvo abejojama, ar frontui pajudėjus į Panemunėlį begalės ateiti traukinys. Iš mūsų kaimo rusų kariuomenė jau kraustėsi. Rusų karininkas tėveliui pasakė, kad ryt čia jau bus vokiečiai. Rokiškio geležinkelio stotyje buvo pilna kariuomenės ir pabėgėlių civilių. Tėvelio prašomas stoties viršininkas mums leido sėsti į vieną priekinį vagoną kariškame traukinyje. Tai buvo rugpjūčio 28 dieną. Vakare atvažiavome į Kalkūnus (dabar vadinamus Gryva) ir čia laukėme traukinio persėdimui į Petrogradą. Rytą laikraštiniukas nešiojo ekstra telegramą, kad vokiečių kariuomenė jau Obeliuose, taigi paaiškėjo, kad mes išvykome paskutiniu traukiniu.

Iš Kalkūnų į Petrogradą jau važiavo keleivinis traukinys. Čia daugiausia buvo karininkai su šeimomis. Keleiviai mus gąsdino, kad pabėgėlių į Petrogradą nebeleidžia, bet mūsų evakuacijos pažymėjime buvo parašyta, kad mes siunčiami į Petrogradą, todėl raminomės.

Traukinys atvyko į Varšuvos geležinkelio stotį, pavažiavo po stiklo stogu. Lipant iš vagono, jau-

Jurgis Bučius matininkų kursuose, 1921 m.

ni vyrai su raiščiais ant rankovių klausinėja atvykėlius rusų, latvių, estų ir lietuvių kalbomis, ar čia nėra pabėgėlių.

Prieina ir prie mūsų. Klausia, ar ne pabėgėliai. Kadangi traukinyje mus prigąsdino, kad pabėgėlių į Petrogradą neįsileis, tai aš, bijodamas, kad mūsų neišvežtų iš Petrogrado, atsakau – ne. Paskui paaiškėjo, kad vyrukai buvo siųsti iš komiteto, kuris pasirūpindavo pabėgėlių apgy-

vendimu, įdarbinimu ir prireikus duodavo pašalpas. Taigi mes per savo nežinojimą tuo nepasinaudojome.

Pirmas įspūdis

Išėję iš geležinkelio stoties, pamatėme šviesose skendintį miestą. Elektros šviesomis žėrėdami skriejo tramvajai, važinėjo automobiliai ir vežikai. Labai didelis kontrastas buvo tarp palikto mūsų kaimo ir

miesto, kuriame dabar atsidūrėme. Bet mus kankino mintis, kas darosi mūsų kaime ir apskrityje Lietuvoje. Juk išvažiuojame iš Rokiškio jau paskutiniu traukiniu. Mums dar tebesant Kalkūnų geležinkelio stotyje (nuo Obelių antra stotis), vokiečių kariuomenė jau buvo Obeliuose. Su tėvais liko Antanas ir Kazys, mūsų jaunesni broliai, ir sesuo Verutė. Rugiai tebebuvo laukuose, vasarojus ir šienas taipgi. Kaip jie maitinsis, kuo šers gyvulius? Man ir Paulinai tėvas įdėjo po aštuonis rublius. Kapitalas nedidelis, bet ieškosime darbo, nepražūsime, o likusiems namuose gali būti blogiau.

Prie savęs turėjome adresus: sesers Marytės, kaimyno Prano Zovės ir Čiurlio iš Rimšionių kaimo, kurie jau gyveno Petrograde. Aš jau pusėtinai kalbėjau rusiškai, todėl man teko vadovauti visai grupei. Nusamdžiau vežikus ir pirmiausia nuvažiuojame pas Čiurlį, nes jisai gyveno arčiausiai geležinkelio stoties. Jisai mus visus tuojaus nuvežė pas seserį Marytę, kuri gyveno Vasilijaus saloje. Dirbo siuivykloje ir ten pat turėjo kambarį. Siuivyklos šeimininkei sutikus, mus apnakvino siuivykloje.

Pirmoji tarnyba

Marytė rado mums darbą savo tarnyboje – sukti katilą. Cilindro formos skardinis volas skylėtomis sienomis, į kurio vidų pridėda baltinių, sukasi ant ašių panertas į didelį, apie kubinio metro talpos, vandens baką. Bako apačioje pakura, kurioje be pertraukos kūrenama ugnis. Taigi sukant tą cilindrą verdantis vanduo per skylės patenka į cilindrą ir vėl išteka iš jo.

Katilinės patalpa – vos keturi kvadratai grindų ploto. Langų nėra. Vandens garai kondensuojasi ant lubų ir varva man ant sprando. Kambarėje trūksta oro. Dunsu.

Supratau, kad šis darbas man netinka. Padirbęs dvi dienas, vakare nieko šeimininkams nesakęs išvažiuoju iš Vasilijaus salos į kitą miesto pusę, vadinamą Peski, į Roždesvenskają gatvę Nr. 47, kur gyveno Pranciškus Zovė. Šeimininkai manęs pasigedo ir susirūpino, kad dingau. Apie tai pranešė Marytei. Supratęs, kad manęs ieškos, rytojaus dieną nuvažiuoju pas Marytę paaiškinti, kur esu, ir vėl grįžau pas Zovę.

Zovė mane nuvedė į greta esantį fabriką, kur buvo gaminami įvairūs daiktai iš popieriaus ir kartono. Fabrikas buvo privatus, jo savininkas A. N. Kulimanovas vykdė karinius užsakymus: gamino kartoninius viršelius armotų vamzdžiams uždaryti ir maišelius šoviniams sudėti. Pirmiausia mane priskyrė prie tos grupės, kur buvo poliruojami armotų viršeliai. Darbas lengvas: sėdi ir teptuku aptepi politūra kartoninius viršelius. Atlyginimas vienas rublis per dieną. Maistui per dieną reikdavo apie 30 kapeikų ir už kambarį parai 17 kapeikų (per mėnesį 5 rubliai). Tai 53 kapeikos nuo dienos uždarbio dar atlikdavo. Be to, greit pradėjau dirbti viršvalandžius. Dirbdavau po 3 valandas viršvalandžių, už kuriuos priskaičiuodavo dar 90 kapeikų. Darbo diena fabrike tęsdavo nuo 6 val. ryto iki 6 val. vakaro, o dar 3 viršvalandžiai, tai susidarydavo 15 valandų darbo diena.

Iš matininko užrašų

1923 m. birželio 13 d. Rokiškyje prie apskrities žemės tvarkytojo įstaigos jau nuo ankstyvo ryto rinkosi žmonės. Tą dieną turėjo vykti apskrities žemės reformos komisijos posėdis parceliuojamų dvarų žemei paskirstyti. Žemės tvarkytojo įstaiga buvo mažame vieno aukšto mediniame namelyje, kuris buvo grafo Pšezdzieckio nuosavybė.

Aštuntai valandai baigiantis pradėjo rinktis įstaigos tarnautojai. Pirmasis atėjo sargas Juozas, dirbantis ir žemės tvarkytojo vežiku, antroji – mašininkė, paskui likvidatorius, sekretorius, žemės tvarkytojo padėjėjos ir pagaliau pats žemės tvarkytojas. Žodžiu, į tarnybą rinkosi taip, kaip buvo surašyta algalapyje. Tik pirmiausia atėdavo tie, kurie algalapyje būdavo įrašyti paskutiniai. Įstaiga šiandien atrodė šventadieniškai.

Žemės tvarkytojas buvo apie 40 metų kavalierius, nors jau visai nuplikęs, bet dar nevedęs, nes nesusirasdavo panos su tinkamu jo titului kraičiu. Jis atidžiai perėjo per visus kambarius, apžiūrėjo, ar visur tvarka, ir tik tuomet nuėjo į savo kabinetą.

Rokiškio apskrities žemės reformos komisijos sudėtis buvo tokia: pirmininkas – apskrities žemės tvarkytojas, nariai – du apskrities valdybos atstovai ir du valsčiaus valdybos, kurios teritorijoje žemė skirstoma, atstovai. Komisijos nariai – prelatas Labanauskas ir Ragelių parapijos klebonas Stakelė. Parceliacijos bylos vykdytojas matininkas komisijoje dalyvaudavo kaip specialistas, bet neturėjo sprendžiamojo balso.

Visa komisija jau buvo susirinkusi, tik dar trūko paties svarbiausio – prelado Labanausko.

Įstaigos sekretorius, žemo ūgio storulis, taip pat plikas, nors vos perkopęs trisdešimt, anksčiau buvo vargonininku, bet krikščionims demokratams laimėjus rinkimus paskirtas žemės tvarkytojo sekretoriumi. Dabar jis rūpestingai laukė atvykstant prelado, per kurio malonę tapo valdininku, ir skirstė prie durų susirinkusius, norinčius gauti žemės, žmones, kad neužstotų tako. Būsimieji naujakuriai klusniai traukėsi į šalis, nes kiekvienas bijojo užrūstinti valdininką, kad tai nepakenktų jo reikalui.

Pagaliau pasirodė ir laukiamasis prelatas. Jis buvo dar jaunas, kokių 35–40 metų, aukštas, skaištaus veido. Jo pečius gaubė pelerina, o ant sutanos krūtinės saulėje žėrėjo prelato kryžiaus brangakmeniai. Jam artėjant prie įstaigos, sekretorius atidarė duris, nusilenkė ir pabučiavo atkištą delną. Jo pavyzdžiu pasekė ir žmonės, laukiantys gauti žemės, išskyrus tris, kurie nudavė nieko nepastebėję ir skaitė ant sienos iškabintus skelbimus. Prelatas stabtelėjęs į juos pažiūrėjo ir akimis parodė sekretoriui, o pats, ant raštinės slenksčio sutiktas žemės tvarkytojo, nuėjo į šio kabinetą. Sekretorius, pasiteiravęs apie asmenis, kurie nebučiavo prelatui rankos, ir užsirašęs jų pavardes, nuėjo raportuoti prelatui. Tie trys buvo broliai Žukliai: Antanas, Pranas ir Balys.

Tą dieną buvo paskirtas Degučių dvaro ir Degučių palivarko žemės išskirstymas gretimiems mažžemiams ir naujakuriams. Šis dvaras priklausė rusui Malčanovui, kuris po Spalio revoliucijos emigravo į Prancūziją.

Matininko įkurdinimas

1927 m. balandžio 20 d. atvažiauvau į Makaučyznos dvarą. Dideliame gražiame parke stovėjo balti mūriniai dvaro rūmai – vienaukščiai, bet pastatyti ant aukštų pamatų atrodė lyg dviejų aukštų. Apačioje buvo dideli rūšiai, į kuriuos įėjimas buvo per didelę arką po veranda. Arkos viršus, išgrįstas akmenimis, buvo viename lygyje su verandos grindimis. Svečių karios ar fajetonai smarkiai paraginusi arklius su triukšmu užlėkdavo ant arkos viršaus. Liokajus, išgirdęs triukšmą, išbėgdavo svečių pasitikti. Svečiai tiesiai iš karios įžengdavo į verandą.

Aš atvažiauvau su žygine pastote¹ paprastu valstiečio vežimu. Sustojome kieme netoli arklidžių. Nusidulkinęs savo lietpaltį ir kepurę, nužygiavau į dvaro rūmus, o mane atvežęs valstietis su matavimo instrumentais liko manęs laukti.

Verandoje mane pasitiko kokių 60 metų liokajus su didelėmis žandenomis ir ilgais, jau žilais, bet gražiai susuktais ūsais, apsilkęs

uniformą. Padaviau savo vizitinę kortelę (Jurgis Bučius, Žemės tvarkymo departamento matininkas).

Liokajus tuojaus dingo ir greit atidaręs duris paprašė į vidų. Tarpdury mane pasitiko su mandagia šypsena pats dvaro ponas.

– Aš jau pono matininko laukiau, žinojau, kad greit atvažiuosit.

– Bonifacas, – parodė į liokajų, – parodys jums kambarį ir sunėš jūsų daiktus. Kai susitvarkysite, ateikite čia.

Kambarys buvo tuose pačiuose rūmuose iš galo namo, su atskiru įėjimu. Reikėjo užlipti keletą laiptelių. Kambarys buvo nemažas, kokių 20 m² grindų ploto, trys langai, du į parką, o vienas į kiemą. Kambaryje stovėjo didelis, žalia gelumbe aptrauktas senas rašomasis stalas. Graži žibalinė lempa ir didelė gintarinė rašalinė. Taipgi didelis braižymo stalas, toliau žaliu aksomu aptraukta sofa, o prie sienos – lova. Rūbams spinta ir kampe židinytis su gražiomis varinėmis grotelėmis. Tokiu kambaryu buvau labai patenkintas.

Paaiškinimas

¹ Tarp senelio Jurgio Bučiaus dokumentų yra likę Vidaus reikalų ministerijos Savivaldybių departamento išduotų 1927–1929 m. „Žyginų arklių reikalavimo pareiškimų (liudymų)“, kuriuose pagal žyginų arklių ir pastočių įstatymą pažymima, kad Žemės tvarkymo departamento antros eilės matininkas Jurgis Bučius, vykdamas tarnybos reikalais, turi teisę naudotis žyginiais arkliais visose žyginų arklių stotyse.

Suprasti ir nesuprasti

ELIGIJUS DAUGNORA

Rokiškio liaudies teatro režisierius

Intensyviai kurdamas ir gyvendamas menu, dažnai savotiškai izoliuojiesi nuo pasaulio ir vis gromuliuoji tolimus nuo kasdienybės dalykus – abstrakčias sąvokas, savo paties ir kitų kūrybos akimirkas, jų keliamus įspūdžius ir panašiai. O realus gyvenimas su žadintuvais, sumuštiniais, vietiniais rinkimais, tirpstančiu sniegu ir plyštančiais batais slenka pro šalį bemaž tavęs nekliudydamas. Šiųmetį kovą buvo ypač gausu vidinių potyrių ir

virsmy, juos dar sustiprino ir profesionalių teatrų festivalis, ir tuoj pat po jo įvykusi mūsų Liaudies teatro premjera. Tad dažną vakarą iki vėlumos tekdavo nardyti teatro išgyvenimuose. Kada čia pastebėsi, kokius pokštus krečia gyvenimas.

Geras buvo šiųmetis festivalis. Stiprus. Bet, nepaisant šito, ir šiemet, kaip jau kelintus metus iš eilės, žmones teko raginti eiti į teatrą. Kad ir kaip keista, tokios agitacijos labiausiai reikėjo kviečiant

žiūrovus į stiprius, gerus spektaklius. Į paprastesnius bilietai buvo bemaž išgraibstyti. Na, gerai, ne tik į paprastesnius, bet vis dėlto... Pagrindinis argumentas teisinantis, kodėl vengia stiprių spektaklių – NESUPRASIU.

Už to NESUPRASIU ir užsikabinau. Daug apie tai galvojau, ypač eidamas žiūrėti Eimunto Nekrošiaus „Cinko“ ir paskui grįždamas namo. Be galo gražus ir stiprus spektaklis, dar kartą priminęs, kokio didumo

PONIA. Karališkos malonės prašydama...

KARALIUS. Aš galiu jums duot mėnulį.

talentą pernai praradome, kad netekome išties pasaulinio lygio režisieriaus. Vis prisimenu viename interviu Nekrošiaus išsakytą mintį, jog užsienio koprodukcijos gimsta iš to, kad Lietuvoje spektaklį gali parodyti vos dešimt kartų – paskui žiūrovai nebesusirenka. Kodėl? Greičiausiai vis dėl to paties – NESUPRASIU. Tokia mano išvada. Tuo gražesnis man Eimunto Nekrošiaus paskutiniųjų gyvenimo metų sumanymas rodyti savo spektaklius gimtinėje – Šiluvoje. Gražus tas kūrėjo atvirumas gimtinei, nebijojimas, kad kas nors nesupras. Ne drąsa, o pasitikėjimas žiūrovu. Bet juk šiais laikais pasitikėjimas prilygsta drąsai.

Vis prisimenu save ir savo draugus, jaunus teatro entuziastus ir fanatikus. Prieš trisdešimt su viršum metų Nekrošiaus spektaklius žiūrėdavome po penkis ar septynis kartus, atmintinai mokėdavom kiekvieną judesį ir mizansceną. „Kvadratas“, „Pirosmani, Pirosmani“, „Dėdė

Vania“, „Meilė ir mirtis Veronoje“, „Ilga kaip šimtmečiai diena“... Mums ir į galvą neateidavo, kad ko nors galima nesuprasti. Taip, viskas ten buvo nevienareikšmiška, metaforas galėjai aiškinti vienaip ar kitaip, bet tai buvo poezija, žmogaus vidinis kosmosas. Ar gali geras kūrinys būti vienareikšmis? Ar poeziją galima suprasti tik vienu lygmeniu? Net tą patį „Mano batai buvo du“ galima perskaityti ir kaip vaikišką skaičiuotę, ir kaip meilės eilėraščių, ir dar šimtais kitų būdų.

Tai iš kur atsirado tas NESUPRASIU? Juk giedrą naktį išėjęs į lauką ir pakėlęs akis aukšty, į žvaigždžių begalybę, nesiskundi, kad nesupranti žvaigždžių sandaros ir žvaigždynų judėjimo – žiūri ir grožiesi. Ar negalėtume ir į meno kūrinį žvelgti susižavėjusiomis akimis, neieškodami kokių nors supratimų? Vienas įtarus balsas šalia kužda, kad nereikėtų painioti Viešpaties kūrinijos ir gamtos su

žmogaus rankų ir minčių darbais. O kodėl nereiktų? Išprusęs žinovas jums tuoj išaiškintų, kad net garsiosios Monos Lizos mes nematom ir nesuprantam – nežinom, ko ir kaip ji šypsosi, kas ir kodėl nutapyta fone, kiek dar paslapčių slypi tame paveiksle. Bet ji, seniai nebeatitinkanti šiuolaikinio grožio standartų, savo šypsena vis dar varo mus iš proto. Arba, tarkim, Jano Mateikos paveikslas „Žalgirio mūšis“. Tik specialistai ir atidūs tyrinėtojai gali paaiškinti, kurioje vietoje kuri mūšio scena nutapyta, kas pozavo vienam ar kitam personažui, kodėl centre Vytautas, o ne Jogaila, kodėl kai kurie drabužiai kitokie, negu turėtų būti ir t. t. O žmonės, kai jis buvo eksponuojamas Vilniuje, plūdo pulkais, net po kelis kartus eidavo pažiūrėti garsiojo lenkų dailininko kūrinio. Ir žavėjosi jo didybe. Lygiai taip dabar juo grožisi lenkai, dažnas net nežinodamas ir nenumanydamas visų jo paslapčių.

Puota pilyje

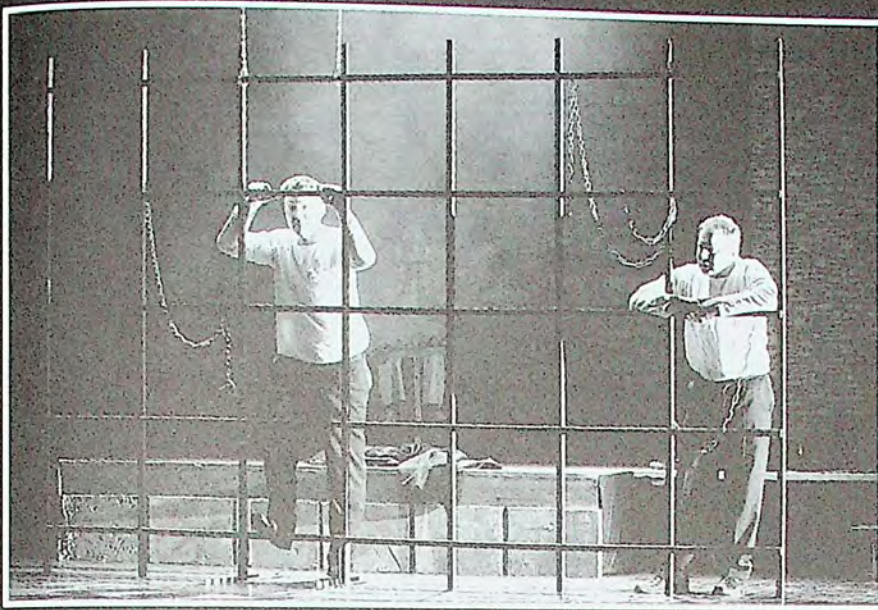
*KAREIVIS. Girtas triukšmadarys.
Alidarinėja narvelius ir išleidinėja paukščius.
I PONAS. Pranešimai rusams!*

Anądien klausiausi reportažo apie Nacionalinio diktanto finalą. Dalyviai skundžiasi, kad pateiktas Vaižganto tekstas iš „Pragiedrulių“ per sunkus, nes pilnas nesuprantamų žodžių. Tik pamanykit – VAIŽGANTO tekstas NESUPRANTAMAS! Tekstas iš valstiečių kilusio autoriaus rašytas tokių pat valstiečių vaikams, tų valstiečių vaikaičiams ir provaikaičiams – PER SUNKUS! O juk ir Vaižgantas, ir kiti tautinio atgimimo veikėjai kūrė ne tik grožinius tekstus, jie rašė mokslo populiarinimo straipsnius ir brošiūras. Ir daugybė žmonių tai skaitė, nes norėjo suprasti daugiau. Tuos valstiečių vaikus į priekį varė žinių troškimas, daugiau žinoti ir suprasti jiems buvo tolygu geriau gyventi.

Kada viskas pasikeitė? Gal tada, kai gyvenimo kokybė nustojo sietis su išsilavinimu, su žiniomis ir pasaulio suvokimu, kai nesuprasti tapo norma? Kartais net didžiuojamasi: aš paprastas žmogus, aš nesuprasiu. Deja, gerbiamieji, čia jau ne paprastumas, o prastumas. Nes nesuprasti – ne gėda, kaip ir klausti, bandyti aiškintis. Prasta ir gėda turėtų būti nesistengti suprasti, nebandyti aiškintis. Juk net tokį sudėtingą mechanizmą kaip kompiuteris dabar nesunkiai perpranta ir juo naudojami bemaž kiekvienas. Padejuodavo anksčiau, neva, kam man čia, neišmoksiu, bet juk išmoko. Bent tiek, kiek būtina, kad galėtų susižinoti su artimaisiais, spaudą ir naujienas paskaityti. Ir niekas nebedejuoja, kad pernelyg sudėtinga.

*ANGELAS. Aš nežinojau, kad karaliai
tokie jautrūs žemės žodžiams.
KARALIUS. Karaliai ypač lengvai
pažeidžiami priešaušryje.*

Apie supratimą ir nesupratimą daug šnekėjome ir Rokiškio liaudies teatre statydami Algirdo Landsbergio „Gluosnius vėjyje“. Jau pirmose repeticijose, dar tik skaitant ir analizuojant tekstą, iškilo klausimas: „O kas tai supras?“

Režisieriui, žinoma, lengviausia. Prisipažinsiu, ši pjesė mano akiraty atsidūrė beveik prieš trisdešimt metų. Dažnokai grįždavau prie jos, paskaitydavau, savo monografijoje „XX a. lietuvių religinė drama“ net gana plačiai ją analizavau. Prieš penketą metų buvau prisizadėjęs statyti Rokiškyje, bet paskui atsirado kitų darbų, kitų rūpesčių. Režisieriai dažnai turi tokių pjesių, kurios savo eilės laukia ne vieną dešimtmetį. Per tą laiką vaizduotėje, mintyse viskas būna ne kartą pastatoma, sustatoma ir perstatoma, išnarstoma po žodelį, tad mintis, kad kas nors gali ko nors nesuprasti, tiesiog netelpa galvoje.

Ir štai atėjo jubiliejų laikas – šimtoji liaudies teatro premjera, paties teatro 60–metis. Ieškojom rimto, reikšmingo, nekasdienio veikalo.

*KAZIMIERAS. Aš negaliu laukt!
Mano stebuklas auštant!*

Tada ir prisiminiau „Gluosnius vėjyje“ – pjesę apie šv. Kazimierą ir Lietuvą, apie ilgesį ir šventumą, apie meilę ir begalinį neišsipildymą. Pasirodė, jog ši pjesė ne tik apie XVI amžiaus stebuklus, o labiau apie mus – šventus ir nuodėmingus lietuvius.

Stop. Čia jau reikia pradėti aiškinti, kas, kodėl ir kaip. Iš tikrųjų Algirdas Landsbergis parašė dvi pjeses tuo pačiu siužetu – apie tai, kaip XVI a. šv. Kazimieras, pasirodęs Vyčio pavidalu debesyse, įkvėpė Lietuvos kariuomenę pergalei prieš rusus ties Smolensku. Pirmoji pjesė buvo parašyta 1956 m. ir vadinosi

*KAZIMIERAS. Ar man lemta sulaikyti
karalijos kritimą? Kaip?*

*ANGELAS. Karalija? Ją reikia pakeist.
Ar gali būt kas aiškiau?*

Šv. Kazimiero stebuklas

„Vėjas gluosniuose“. Po penkiolikos metų (1972) rašytojas grįžo prie šios temos ir parašė dar vieną pjesę tuo pačiu siužetu – „Gluosniai vėjyje“. Pavadinimuose ir užkoduotas didysis skirtumas. Pirmuoju atveju centre – vėjas, nemateriali substancija, oro judėjimas. Panašia į vėją gluosniuose Kazimieras čia vadina lietuvių kalbą, jos skambesį. Todėl pirmojoje pjesėje daug meilės, pasiilgimo (ir tėvynės ilgesio, ir dvasinio bei kūniško artumo ilgesio). Antrosios pjesės centre atsидuria labiau apčiuopiami dalykai – gluosniai. Čia gluosniai – taip pat metafora. Metafora žmogaus, paprasto kareivio Petrelio, antra savaitė stovinčio sargyboj vėjuje, lietuje ir pamažu virstančio medžiu. Pabrėždamas tą herojaus „mediškumą“, Landsbergis nesuteikia jam nė vieno žodžio, iš esmės neparodo jo scenoje, nors visi pjesės veikėjai jį mini. Taip ir į mirtį Petrelis išeina neprabilęs.

Du ilgesiai, kuriuos skiria 15 metų – abstraktus gimtosios kalbos skambesio ir konkretesnis – žmogaus. Žmogaus turbūt pasiilgti sunkiau negu tiesiog skambesio – žmogus ne toks tobulas, ant jo lengviau supykti, jį lengviau suniekinti. Kai skaičiau šį pjesių diptiką pirmą kartą, artimesnė ir svarbesnė pasirodė pirmoji drama (ak, tas jaunatviškas idealizmas). Bet pastaruosius dešimtį metų vis labiau linkau prie antrosios. Dar ir dėl Lietuvos, kuri abiejose pjesėse tokia skirtinga. Pirmoje regima pro švelnią egzilio idealizacijos miglą, antroje vaizduojama negailestingai – ji rūpi tik šventiesiems, visų kitų pamiršta, net neminama. Net Karaliaus. Ką galvoja Petrelis, taip ir nesužinome. O ir kam tai svarbu? Juk visiems rūpi turtai, šlovė, meilė ir jos malonumai, linksmybės, ir t. t. Ne tėvynė ir jos žmogus. Būtent tai pasirodė aktualu ir reikšminga.

Ir dar vienas svarbus momentas. Literatūrologas Rimvydas Šilbajoris Landsbergio pjesių diptiko recenzijoje rašė, kad stebuklinėse dramose įdomiausias ir svarbiausias būna ne stebuklus darantis šventasis, o tie, kam tie stebuklai skirti – kiek jie verti ar neverti stebuklo. Tad ir šioje pjesėje atidžiau įsižiūrėta ne tik ir ne tiek į šventojo Kazimiero paveikslą (jis kaip tik labiausiai poetizuotas ir praradęs realaus žmogaus bruožus), o į Karalių, į didikus ir „mažutėlius“. O labiausiai į Angelą, kuris, pamilęs moterį ir žemę, lieka karalaičio Kazimiero įpėdiniu, išsaugo jo meilę tautai, valstybei ir žmonijai.

Tai ko čia galima nesuprasti? Taip, tekstas vietomis sunkokas, kiek per daug barokinių įmantrybių, ilgų, puošniais įvaizdžiais išmargintų sakinių – bet tai juk bandymas imituoti puošnią kalbą. O ir kas dabar žino, kokiais žodžiais kalba karaliai, juolab šventieji? Taip, pjesė (ir spektaklis)

kupini įvairių ženklų, tinkančių ne tik XVI amžiui, bet ir šiems laikams, bet tai privalumas, o ne trūkumas. Žinoma, ta ženklų gausybė reikalauja atidaus įsiklausymo ir įsižiūrėjimo. Čia kaip ta „Gluosnių“ afiša, kurioje ne gluosniai, o lelija. Tai gali intriguoti arba net erzinti, bet juk paaškinimas toks paprastas – lelija yra šv. Kazimiero ženklas. Ir XVI amžiuje, ir dabar. O andainyškėiai gluosniai – kur jie dabar? Petrelius bent pjesėj prisimena...

Su tokiomis mintimis leidomės į kelionę link „Gluosnių vėjuje“. Sun-ki buvo kelionė, bet maloni, galima sakyti – lydima kasdienių stebuklų. Aš nekalbu apie repeticijas, kurios ir šiaip visada žingsnis po žingsnio veda išsipildymo link, tobulumo, savęs link. Kas žino, gal tai mažytis žingsnelis link šventumo ir meilės stebuklų pajautimo, supratimo.

Net būtiniai dalykai, kurie neišvengiamai sudaro nemažą dalį spektaklio statymo rūpesčių, kartais sprendėsi neįprastai lengvai, o sprendimus lydėjo kasdieniški stebuklai. Paprašėm žmonių senų puodų, virtuvės rakandų – ir ta žinia socialiniame tinkle per porą dienų buvo pasidalinta beveik šimtą kartų, o puodus mums vežė net iš Svėdasų. Prireikė šokėjų, dainininkų pagalbos – nė vienas neatsisakė, neburbėjo. Paskutinę savaitę, kai, pasibaigus festivaliui „Vaidiname žemdirbiams“, jau galėjom patekti į sceną, kantriai sėdėdavo ilgose repeticijose – juk prieš premjerą reikėjo viską sustyguoti, nudailinti. Geru žodžiu visa spektaklio komanda mini folkloro ansamblio „Saulala“ vyrus (vad. Dalia ir Eugenijus Deksniai), istorinių šokių kolektyvo moteris (vad. Kristiana Kemundrytė). Ką jau kalbėti apie pagrindinių vaidmenų atlikėjus: Valerijų Rancevą, Tomą Kundelį, Ramūną Traškiną, Nijolę Čirūniene, Justę Gasparavičiūtę ir kitus. Net ir praėjus kuriam laikui po premjeros,

kai spektaklį teatro jubiliejui norima dar labiau išpuošti, paversti masiniu vaidinimu pasitelkiant kitus Kultūros centro kolektyvus, nė vienas neatsisakė, visi geranoriškai siūlo savo pagalbą, negaili nei laiko, nei energijos. Ar ne stebuklas? Gal ir ne. Gal tokia yra vienijanti ir telkianti meno galia. O vis dėlto...

Tiesa. Kai kas nesuprato, iš kur atsirado vaizdo įrašas su dviem besiginčijančiais vyrais. Bet juk prieš tai karalius bent du kartus kviečia klausytis jėzuito ir kalvinisto debatų. Tik spektaklyje kunigai virsta šiuolaikiniais politikais. O kodėl ne?

*Paulytė (J. Gasparavičiūtė) ir
Plikbajoris (S. Daščioras)*

Juk kiekvienas stebuklas, net įvykęs prieš 600 metų, tikrina ir mus, šiuolaikinius žmones – ar mes verti jo, ar jam pasiruošę, ar pasirengę jį suprasti ir priimti?

Gal ir kiekvienas spektaklis yra mažas stebuklas, vykstantis čia ir dabar. Visada čia ir dabar. Kaip neatmenamoje senovėje, taip ir po šimto metų. Tik įsižiūrėkite atidžiai, gal pamatysit daugiau šios dienos ženklų. Tik pabandykit suprasti. Juk visi nori būti suprasti, nors suprasti ne visi trokšta.

Išnykę Duokiškio parapijos kaimai

MARGARITA KAIRYTĖ-JANKAUSKIENĖ

Lapieniai

Lapienių kaimas yra Rokiškio rajono Kamajų seniūnijos teritorijoje. Jį supa Paunksnių, Viktoriško, Nečiūnų ir Trunčiškių kaimai.

Prieš kiek metų čia apsigyveno žmonės, pasakotojos nežino. Pagal jų senelių pasakojimą kaimas jau buvęs XVIII–XIX amžiais. Iš kur kilęs pavadinimas, nežinoma. Makuškie-nė Stefanija ir Dulkienė Konstancija aiškino, kad kaimo vakarinėje dalyje buvo lapuočių medžių plotai¹.

Kaimą supo kalneliai, kloniai, maži miškeliai. Per kaimą tekėjo Vazojaus upelis. Pastarasis išteko iš Vazajaus ežero, kuris dabar vadinamas Paškonių ežeru. Upelis tekėjo per Paunksnių, Nečionių kaimus ir įtekėjo į Uošvijos upelį, o Uošvija – į Šetekšnos upę. Dabar Vazojaus upelis numelioruotas, tapęs grioviu.

Apie 1932 m. Lapienių kaime gyveno Adolfo Butkio 8, Adomo Dulkės 6, Antano Dulkės 3, Jono Dulkės 4, Karolio Dulkės 4, Jono Paunksnio 3, Igno Rakūno 5, Kazio Stasiškio 6, Boleslovo Vygėlio nežinoma, Kazio Vygėlio 7 ir Juozo Žinkos 3 šeimos nariai.

Kaime gyveno lietuvių tautybės žmonės, tik viena moteris buvo baltarusė, atklydusi į šią vietovę Pirmojo pasaulinio karo metais ir ištekėjusi už Karolio Dulkės.

Iki skirstymo į vienkiemius kaime buvo valakininkai. Tai: Rapolas

Dulkė, Adomas Dulkė, Adolfas, Pranas ir Jonas Butkiai, Jonas Stasiškis, Ignas Rakūnas, Kazys ir Boleslovas Vygėliai. Ariamoji buvo skirstoma į tris laukus. Kiekvienam valstiečių kiemui skirtuose laukuose buvo paskirta po rėžį. Viename lauke sėdavo žiemkenčius, kitame vasarą, o trečią lauką laikydavo pūdymu. 1922 m. Lietuvoje priėmus žemės reformos įstatymą, gatviniai kaimai suskirstyti į vienkiemius. Ši reforma Lapienių kaimą palietė tik 1930 metais. Gyventojai kėlėsi į vienkiemius. Kaime liko gyventi tik Butkių ir Adomo Dulkės šeimos.

Vardas, pavardė	Turėjo žemės, ha
Adolfas ir Pranas Butkiai	17
Antanas Dulkė	19
Barbora Dulkienė (Adomo žmona)	9
Jonas Dulkė	12
Karolis Dulkė	9
Antanina Rakūnaitė-Paunksnienė	0,44
Elena Rakūnienė	11
Kazys Stasiškis	33
Albinas Vaičius (Rakūnaitės vyras)	11
Boleslovas Vygėlis	14,5
Kazys Vygėlis	19
Juozas Žinka. Vedęs Adolfo Butkio seserį gavo pasagos	3

Kaimas išsiskirstė į vienkiemius, kai kurios jo vietovės turėjo pavadinimus, juos žinojo visi kaimo gyventojai (tai papasakojo Kostas Butkus ir Stefanija Makuškie-nė):

Lunka – viena iš didesniųjų pievų, esančių šalia Paunksnių kaimo;

Lunkelis – pievokšniai Elenos Rakūnienės žemėje;

Paprūdė – pievokšniai Elenos Rakūnienės žemėje;

Lygamiškis – žemės plotelis Jono Dulkės žemėje. Matyt, seniau ten buvo miškas;

Gojelis – pievelė, du joje augantys medžiai netoli akmeninio kryžiaus K. Stasiškio lauke;

Kojavietė – prie kelio upeliukas Kazio Stasiškio lauke;

Margavonė – pievos prie Trunčiškių kaimo;

Išdagas – prūdelis ir versmė Eleonoros Rakūnienės žemėje;

Plintauka – vieta, kur tariamai vaidendavosi. Toje vietoje kaimo žmonės pastatė kryžių;

Galūmiškis – lapuočių medžių miškelis Boleslovo Vygėlio lauke.

Keldamiesi į vienkiemius žmonės gyvenamuosius namus, klėtis, tvartus statė iš apipjautų ir apvalių rastų, dengė šiaudais, lentelėmis. Dūminė pirkia buvo tik viena – Jono Paunksnio.

Pagrindinis verslas buvo žemės dirbimas, gyvulių auginimas. Kiekvienas ūkininkas stengėsi plėsti dir-

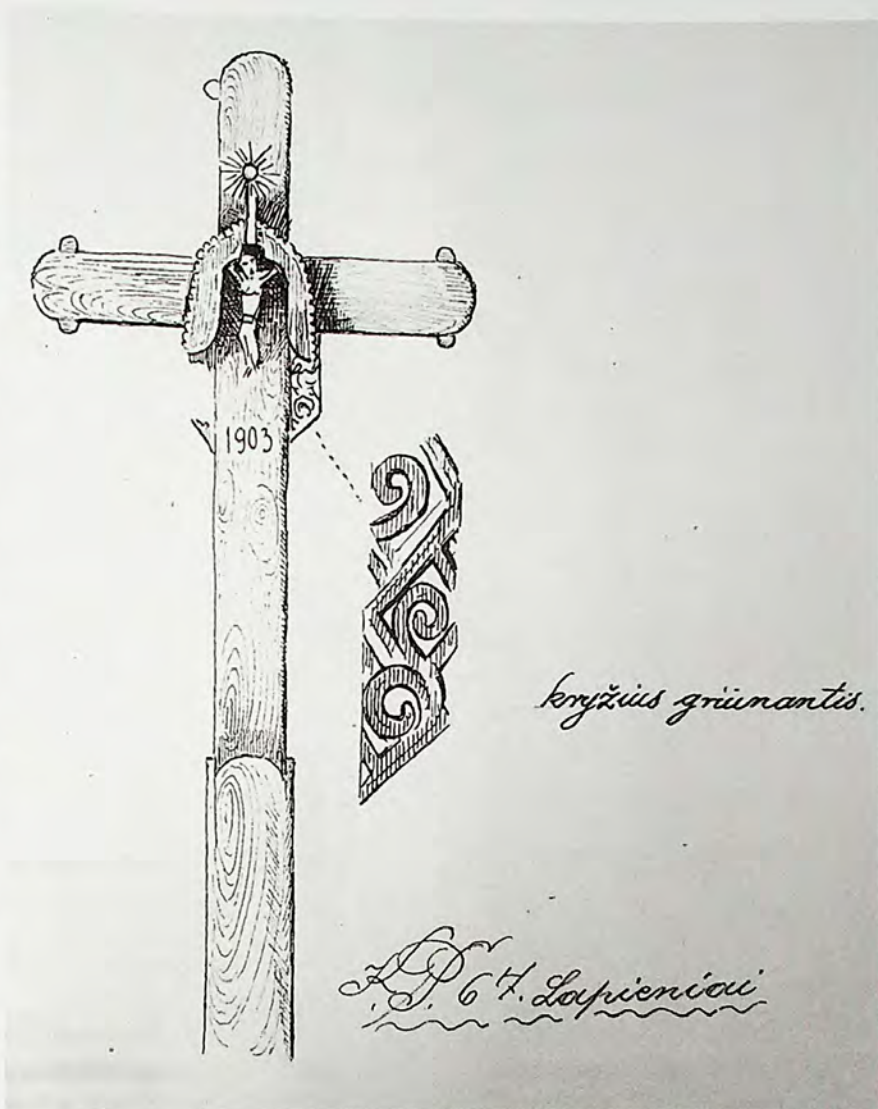
bamos žemės plotą, kirto krūmus, rovė kelmus. Žemę arė plūgais. Javus pjovė nedidelėmis dalgėmis su grėbliais. Pjaudavo vyrai ir moterys. Geriausia kaimo pjovėja buvo Cicilija Vygėlienė. Vėliau pradėjo javus pjauti dalgiais, kūlė kultuvais. Kaime nė vienas ūkininkas neturėjo javų kertamųjų, šienapjovių, kuliarmųjų. Arklinę kuliarmąją turėjo tik Vygėlis Boleslovas. Ja kuldavo savo ir kaimynų javus.

Kaime buvo ir amatininkų. Jonas Stasiškis, Kazio tėvas, buvo stalius, mėgo drožinėti. Langines papuošdavo įvairiais ornamentais. Karolis Dulkė buvo geras siuvėjas, daugiau siūdavo vyriškus drabužius. Boleslovas Vygėlis – kaimo muzikantas, Grojo harmonika ir smuiku vestuvėse, kaime organizuojamuose vakaruškose, šis žmogus stengėsi, kad ir jo sūnūs, kurių augo net šeši, mokėtų kokį nors amatą. Vytautas buvo batsiuvys, Balys – siuvėjas, Liucijus – kalvis.²

Kaimas išnyko tarybiniais metais. Dabar Lapienius mena išlikusios kaimo kapinaitės, ulyčia ir paženklinti kaip archeologinis paminklas Lapienių kaimo senkapiai.

Mažeikiškis

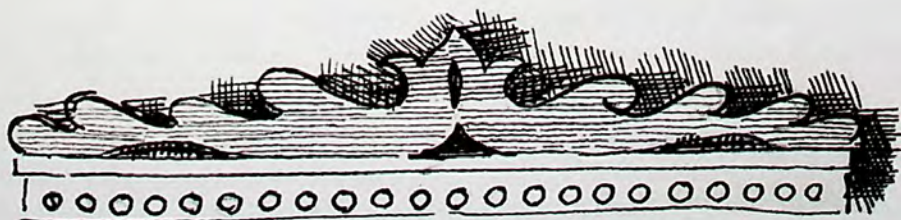
Mažeikiškis nuo Rokiškio nutolęs 30, o nuo Duokiškio 5 kilometrus. Mažeikiškio kaimas ribojosi su Trunciškių, Paškonėlių, Šarkių, Teresdvario ir Pročkių kaimais. Kaimui priklausė 148,30 ha žemės.³ Mažeikiškio k., 1930 m. duomenimis, gyveno: A. Balčiūnas (40,02 ha), M. Balčiūnas

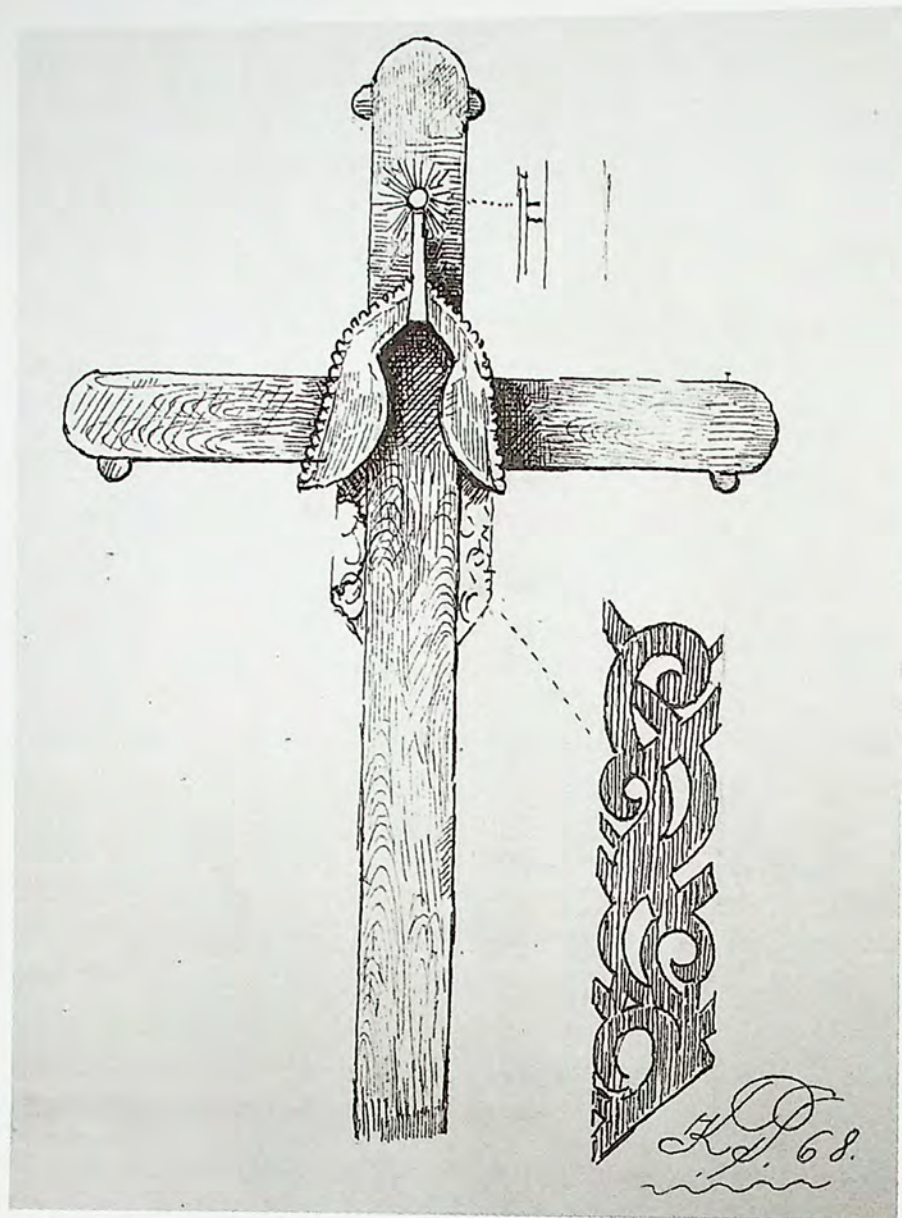
Rokiškio r. Lapienių k. buvusioje Rakūnų sodyboje 1903 m. Dulkės Napalio dirbtas medinis kryžius

(40,08 ha), J. Gražys (32,37 ha), P. Klebonas (33,84 ha). Mykolas Balčiūnas šeimos nesukūrė, todėl jo žemė atiteko Antanui Balčiūnui. A. Balčiūnas prie turėtos dar nupirko žemės iš Viktorišio Daukų šeimos apie 60 ha ir buvo laikomas turtingiausiu apylinkės ūkininku. A. Balčiūno šeima išaugino keturis vaikus: Adelę, Akvilę ir Stasę bei

sūnų Igną. A. Balčiūnas buvo labai taupus žmogus ir visas santaupas skyrė žemei pirkti aiškindamas, kad namai gali sudegti, pinigus ir kitas vertybes gali pavogti, „o žemė nei sudegs, nei pavogs“. Vėliau kaimynai sakdavo, kad Balčiūnas buvo neteisis, sovietai jo žemę „pavogė“. Taupydamas vilkėdavo prastais drabužiais, dažniausiai sermėgą susijusęs pančiu. Kai į Gudiškio dvarininką kreipdavosi „Pone“, tai dvarininkas J. Masiulis atsakydavęs „apsivilk padoriai ir būsi didesnis ponas už mane“. A. Balčiūnas mirė prieš Antrąjį pasaulinį karą, dar spėjęs išstatyti naujus namus ir ūkinius pastatus ir „išpasogijęs“ dvi vyresnias dukteris, kurios ištekėjusios

Rokiškio r. Mažeikiškio k. Klebonų sodybos gyvenamojo namo lango karnizas

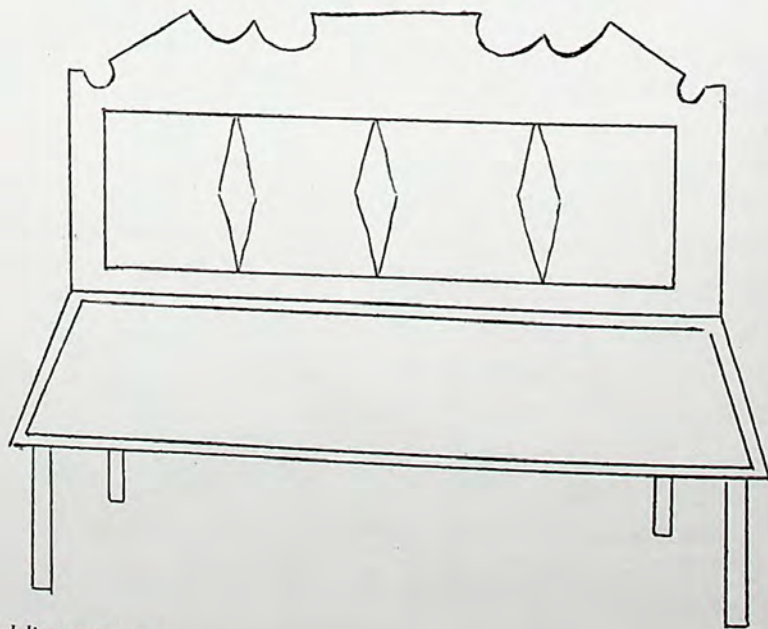
Rokiškio r. Lapienių k. Butkių sodyboje medinis kryžius, padarytas 1903 m. meistro Dulkės Napalio. Iš naujo į žemę įkastas 1940 m.

išsikėlė iš Mažeikiškio. Mažeikiškyje liko gyventi E. Balčiūnienė su sūnumi Ignu ir dukra Stasyte. Stasytė pasakojo, kad pokaryje jie patyrė dvi tremtis: pirmoji buvusi už Rokiškio pas kažkokius ūkininkus. Ten turėjo gyventi ir dirbti, po to buvo leista grįžti atgal į Mažeikiškį. Kai grįžo, jų namuose jau gyveno naujakuriai, bet vietos užteko visiems, su naujakuriais sutarė. Nebesislapstė, nes manė, kad jeigu jau paleido, tai daugiau niekas nebetrems, tačiau apsiriko. 1949 m. buvo ištremta visa šeima. Iš tremties grįžę įsikūrė klėtyje, nes gyvenamasis namas buvo nugriautas, o tvartuose buvo Duokiškio kolūkio fermos. Stasė su Ignu

dirbo Duokiškio kolūkio ketvirtoje laukininkystės brigadoje. Senatvėje nusipirko namus Užpaliuose.

Petras Klebonas šeimos irgi nesukūrė, savo žemę užrašė sūnėnui Jonui Klebonui, kuris su žmona V. Kleboniene atsikėlė gyventi į Mažeikiškį iš Kriaunų. P. Klebonas buvo laikomas dideliu autoritetu, vadinamas visų „dėde“. Jono Klebono šeimoje augo 3 vaikai. Motina Marijona Klebonienė buvo ištremta į Sibirą, o tėvas su vaikais liko neištremti, nes tą naktį slapstėsi gretimame Šarkių kaime. Motina slapstėsi kartu su visais, bet vakare atėjo į namus pamelžti karvių. Kadangi pradėjo labai lyti, nutarė pernaktuoti klėtyje, grūdų aruode. Naktį namai buvo apsupti sribų, kurie pašvietę prožektoriumi per klėties langelį rado ten M. Klebonienę. Grįžusi iš tremties vaikus rado užaugusius, dirbo kolūkio fermoje kiaulių šėrėja.⁴ Klebonų vaikai, baigę Duokiškio vidurinę mokyklą, studijavo Vilniuje. Jonas tapo inžinieriumi, Marytė – mokytoja, o Valė – buhalterė. Tėvai senatvėje nusipirko namus Kamajuose.

Jų giminę, kartu ir Mažeikiškį garsino liaudies mokytoja, poetė,

Sodo suoloelio ornamentas

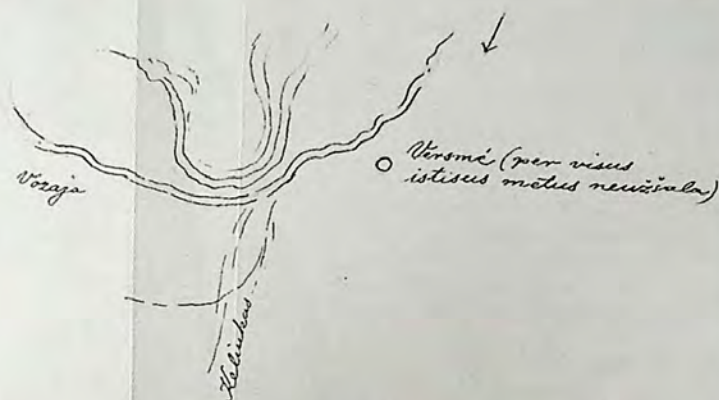
Dustaba:

Duokiškio apyl. Lapienių km gyv. Vjgėlis Kazimieras, sūnus Juozapo, paprasakėjo 1936 m., kad būv. Lapienių km. Dulės Adomo sodyboje prie patį upelės Vozajaus ant kalniuko buvęs klojimas.

Vieną kartą klojime, kasant duobę 1915 m., paslėpti kokius daiktus nuo okupantų, vokičių, iškasė žmonių kaulų. Matyti čia anksčiau būta senkapio (o gal sėkie net priešistorinius laikus)

Dabar šis žuvro kauburėlis nedirbamvas.

Senkapio situacinis planas. Buvusi Dulės Adomo sodyba

Sudarė: J. Paunksnis 1966 m.

bajorų kilmės Barbora Klebonaitė.⁵ 1885 m. pastačius Rokiškio bažnyčią, B. Klebonaitė parašė ilgą dainą apie Rokiškį ir naująją bažnyčią, kurią dainuodavo ne tik Rokiškyje, bet ir tolimesnėse apylinkėse. Broniaus Kviklio enciklopedijoje „Mūsų Lietuva“ cituojama pora posmelių.⁶

Klebonų šeimos namus įamžino kraštotyrininkas K. Paunksnis, nubraižęs gyvenamojo namo palną ir nupiešęs puošybos elementus: atskirais skaičiais sužymėtos namo durys, langai, mažoji ir didžioji gryčia, seklyčia ir t. t. Pažymėtos vietos, kur stovėjo baldai. Nupiešti apatinio ir viršutinio langų puošybos ornamentai, suolų ornamentai.

Sodyba neišlikusi.

Jono ir Onos Gražių šeimoje augo 3 vaikai, Liucija, Gražina ir Juozas. O. Gražienė buvo ištremta su 3 mažamečiais vaikais. Namuose tremties dieną tėvo nebuvo, todėl liko neištremtas. Rūpinosi ištremta šeima, pats uždarbį ir kaimynų paramą siųsdavo į Sibirą. Į Lietuvą O. Gražienė grįžo su jau suaugusiais

vaikais, tebėra gyva, gyvena Duokiškyje su sūnum Juozu. Liucija dirbo parduotuvėje Vilučiuose, mirė jauna. Gražina dirba vaikų darželio auklėtoja, gyvena Vilniuje, o Juozas dirbo statybininku Vilniuje, dabar gyvena Duokiškyje, prižiūri mamą, kuriai greitai sukaks šimtas metų.

Paunksniai

Paunksnių kaimas nuo Rokiškio nutolęs 29, nuo Duokiškio 3 kilometrus. Ribojosi su Viktoriško, Nečiūnų, Lapienių, Nečionių, Trakinės, Tytelių kaimų žemėmis ir Gudiškio dvaro žeme.

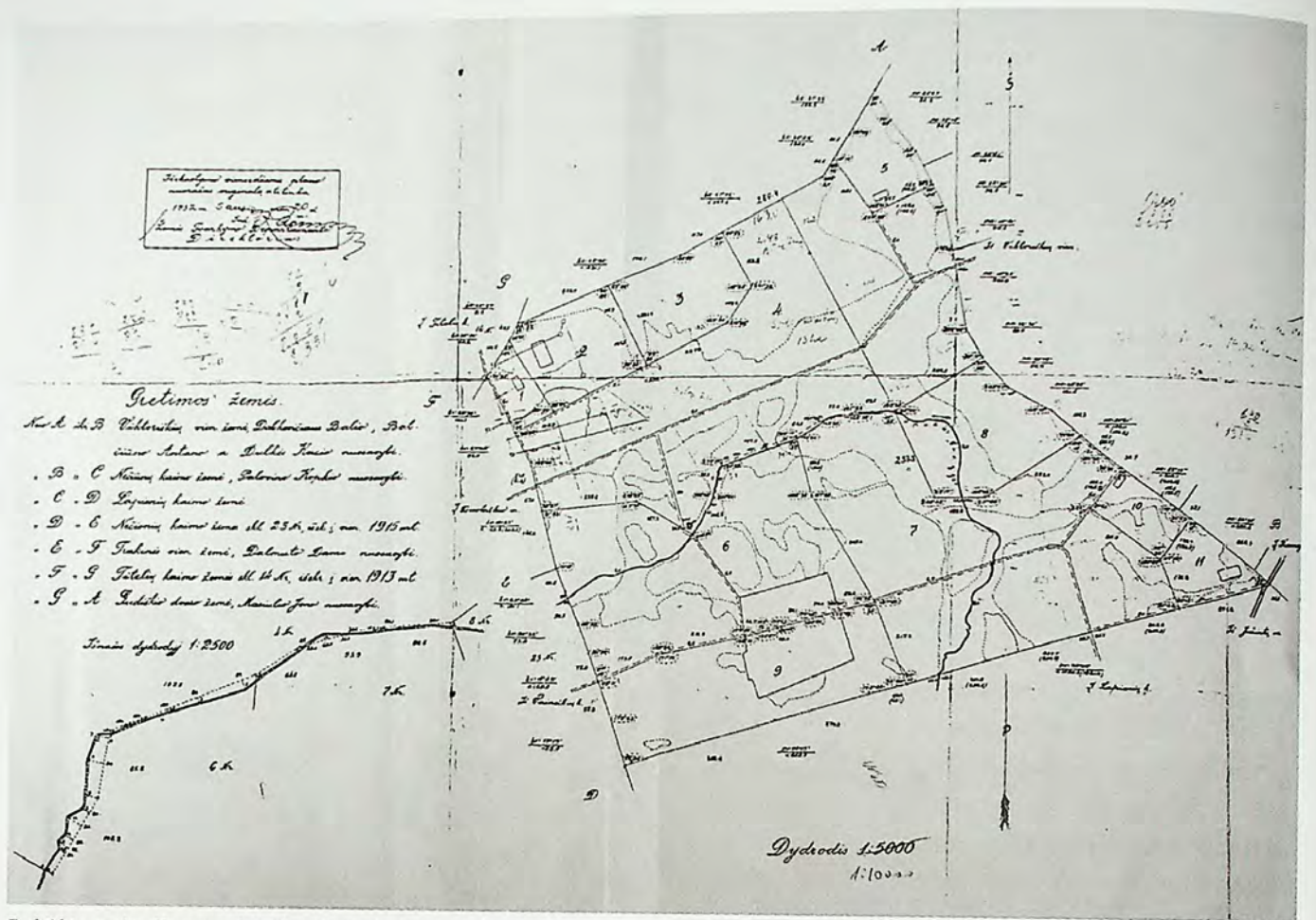
Iš kur kilo kaimo pavadinimas, tiksliai niekas negali pasakyti. K. Paunksnio nuomone, kaimą šiaurėje ir rytuose supo miškas, krūmai. Gal medžiai kaimo žmonėms sudarydavo sąlygas pasislėpti nuo karštos saulės spindulių per vasaros darbymetį ir taip nors trumpai pailsėti. Be to, kaime gyveno kelios Paunksnių šeimos. Gal dėl to ir kaimas pradėtas vadinti Paunksniais.

Vytauto Didžiojo metais (1930 m.) Paunksnių žmonės iš-

siskirstė į vienkiemius. Žemės tvarkymo departamento matininkas J. Šeštokas patvirtino, kad kaimui priklausė 160 ha ir 8 arai žemės.⁷

Paunksnių k. nepriklausomos Lietuvos laikais gyveno 10 šeimų: K. Būgos, J. Bernoto, J. Kilo, M. Paunksnienės, J. Paunksnio, I. Paunksnio, A. Pernavo, K. Pranskūnienės, R. Paunksnienės ir A. Jankausko.⁸

Vardas, pavardė	Turėjo žemės
Kazys Būga	47 ha ir 0,2 a
Juozas Bernotas	3,19 a
Juozas Kilas	6 ha 42 a
Marija Paunksnienė, Petras Paunksnis ir Karolina Paunksnytė	25 ha 35 a
Jonas Paunksnis (K. Paunksnio tėvas)	26 ha 0,5 a
Ignas Paunksnis	34 ha 0,7 a
Antanas Pernavas	6 ha 34 a
Karolina Pranskūnienė	1 ha 86 a
Rozalija Paunksnienė	2 ha 70 a
Antanas Jankauskas	3 ha 0,1 a

Rokiškio apskr. Kamajų vlsč. Paunksnių k. žemės išskirstymo vienkiemiais planas, darytas 1930 – Vytauto Didžiojo – metais Žemės tvarkymo departamento matininko Jurgio Šeštoko. Kaime buvo 160,08 ha žemės, į tą plotą įtraukti 7,74 ha iš desperencijos sklypo

Sunkiausiai vertėsi A. Jankausko šeima, turėjusi 10 vaikų, o žemės valdė tik 3 hektarus. Rozalija Paunksnienė jauna tapo našle, išaugino 2 vaikus: Oną ir Joną. Jonas – šio straipsnio autorės prosenelis. M. Paunksnienė išaugino sūnų Petrą. 1940 m. už smulkų chuliganizmą buvo nu-teistas vienus metus kalėti ir dingo be žinios. K. Būgos šeima buvo ištremta į Sibirą, bet iš tremties į kaimą nebegrižo, apsigyveno Kaune. Sovietmečiu Paunksnių k. priklausė trečiai Duokiškio kolūkio brigadai, laukininkystės darbininkais dirbo J. Bernoto, J. Kilo, J. Paunksnio vaikai. Pradėjus žemės melioravimo darbus, Paunksnių k. gyventojai išsikėlė į Duokiškio gyvenvietę, kaime liko gyventi I. Paunksnis su žmona E. Paunks-

nienė ir J. Paunksnio vaikai – Kazys, Stefa ir Ona Paunksniai.

Kaimo žemės buvo derlingos, ūkininkai pavyzdinčiai susitvarkę sodybas. Augino žiemkenčius, sėjo vasarojų, daugiau miežius, o avižų mažai, tik tai arkliams. Kiekvienas ūkininkas sėjo linus. Laikė daug gyvulių. Veisė sodus, laikė bites. Kaime buvo garsi bitininkė O. Paunksnytė, R. Paunksnienės duktė. O. Paunksnytė laikėsi seno papročio: bloga nelinkėti kitam žmogui, nes bitės gausų derlių sunėsdavo tik prižiūrimos gero, nuoširdaus žmogaus, bei medumi vaišinti ne tik bičkuopio metu, bet ir visus metus kiekvieną, kuris užsukdavo į svečius. Kartais bičių spiečius nusileisdavo ne tik į kaimyno, bet ir į kito kaimo sodybą. Tas žmogus tapdavo „bičiuoliu“, o kopinėjant

medų iš to avilio, Ona būdavo kviečiama paragauti medaus. Kiti žmonės, laikę bičių šeimas, kviedavo Oną patarti, kaip prižiūrėti, atpažinti bičių motinėle, tvarkyti „perus“, paruošti bites žiemai. Ona pirmoji įsigijo separatorių medui sukti, iš pradžių medinį, o vėliau ir vadinamą „fabričną“, kuriuo labai didžiavosi. Separatorių skolindavo visos parapijos žmonėms.⁹

Birutės Lapinskaitės-Kairienės tėvelis Antanas Lapinskas trejus metus tarnavo už berną pas M. Paunksnienę. Jo pasakojimuose M. Paunksnienė labai religinga moteris, aktyviai dalyvavusi Duokiškio katalikių moterų organizacijoje. Bet tikėjo ir visokiais prietarais. Pavasarį, ginant gyvulius į lauką, atlikdavo tam tikras apeigas: gyvulius „rūkydavo“ (smilkydavo) pašventintomis

žolelėmis, o piemenį perliedavo vandeniui. Samdinius vaišindavo sūriu ir kiaušiniene. Visa tai buvo daroma dėl to, kad gyvuliai nesirgtų, gerai ganytųsi, linksmi šokinėtų. Kad varnos ir vanagai neliestų naminių paukščių, šeiminkė, prieš išnešdama į lauką viščiukus ir žasiukus, perkišdavo juos pro vyriškas kelnes. Jei norėdavo, kad vištos būtų „kuoduotos“, leisdama vištą perėti, šeiminkė užsidėdavo vyrišką kepurę. Šv. Kalėdų rytą liepdavo eiti samdiniams (mergai ir bernui) susikibus už rankų, kad avys atvestų po porą ėriukų. Skerdžiant kiaušę, uodegos galiuką užmesdavo ant krosnies, kad kitamet kiaušės užaugtų didelės kaip krosnys. Pirmą orės (žemės arimo) dieną iš lauko grįžusį artoją (berną) aplaistydavo vandeniui, kad arkliai būtų stiprūs, traukdami plūgą nesukaistų.¹⁰

Imdami pavyzdį iš M. Paunksnienės, panašių papročių laikėsi ir kiti ūkininkai. Dauguma archajinių papročių buvo susiję su žemdirbyste ir gyvulininkyste, nes tai buvo pagrindinis ir svarbiausias Paunksnių k. pragyvenimo šaltinis.

Paunksnius išgarsino istorikas, kraštotyrininkas, liaudies menininkas Kazys Paunksnis.

Gudiškis

Gudiškio dvaras nuo Rokiškio nutolęs 29 km, o nuo Duokiškio 3 kilometrus. Gudiškio dvaro žemės ribojosi su Radžionių, Seibučių, Viktoriško, Paunksnių, Titelių, Minčiūnų ir Špokiškio žemėmis. Jį kažkada čia buvusiuose dideliuose miškuose įkūrė kažin koks gudas. Prieš baudžiovos panaikinimą dvaras priklausęs Selmanovičiui. Dvaras turėjęs apie 700 ha, kiekvienas valstietis turėjo vežti savo arkliais grūdus į Rygą ir nudirbti bravoro darbus.¹¹ Bausmes baudžiauninkams skirdavęs pats ponas: už per didelį girtavimą (degtinė buvo labai pigi:

30 skatikų už gorčių) uždarydavęs tvarte, o už didesnius nusizengimus plakdavęs rykštėmis.

Keršydami už jo šunybes, pagavo einantį iš Duokiškio kermošiaus ir nupjovė liežuvį.¹² Tą patį faktą patvirtina B. Kviklys enciklopedijoje „Mūsų Lietuva“.¹³ 1861 m. baudžiovos panaikinimo manifestą perskaitęs Titelių k. valstietis Merkys. Visi labai džiaugėsi ir kalbėję, kad „Dievas rojų atidaręs“¹⁴.

Kamajų valsčiaus Gudiškio dvare 1923 m. buvo 3 kiemai, kuriuose gyveno 43 žmonės.¹⁵ 1930 m. Rokiškio apskrities Kamajų valsčiaus išskirstymo į vienkiemius nutarime nurodoma, kad dvarui priklauso 195 ha žemės. 1932 m. Žemės reformos valdybos nutarimu Nr. 987, paskelbtu „Vyriausybės žiniose“, šis dvaras priskirtas prie Minčiūnų kaimo.¹⁶ 1933 m. aplikacijoje nurodyta, kas žemės reformos metu iš dvaro žemės gavo: Minčiūnų k. mažžemiai – 7 ha ir 82 a., A. Urbanas – 7,96 ha, B. Rudokas – 1,71 ha, M. Tumonienė – 0,25 ha, J. Tarvydavičius – 1,02 hektaro. Dvaras neteko 26,26 hektaro. Nenusavinta žemės ūkio norma palikta J. Masiuliui 176,62 hektaro.¹⁷

Šiame dvare gimė garsus literatūros tyrinėtojas Vytautas Vanagas. Prisiminimuose apie Gudiškio dvarą, rašoma: „<...> Gudiškis buvo ne kaimas, o dvaras, tame krašte buvo daug palivarkų. Jie jau seniai išnykę. Pavadinimai buvo daugiausia tokio tipo, kaip ir Gudiškis – Jurkiškis, Mažeikiškis, Viktoriškis. Gudiškis įkurtas XVIII a., priklausė baronams Rosenams. Paskui šeiminkai keitėsi, kaip ir daugelyje Lietuvos dvarų, prasidėjo bajorų nykimas, apsigyveno lietuviai nuomininkai. Buvo tą dvarą išsinuomoję ir tokie Trumpauskai. Vėliau dvarą nupirko Jonas Masiulis – žinomas žmogus, pagal išsilavinimą agronomas, tremtinių vaikas. Masiuliai kilę nuo Užpalių, po 1863 m.

ištremti į Rusiją, į Čiornąją Padiną. Masiulis ten gimė ir užaugo, baigė mokslus. Prieš Pirmąjį pasaulinį karą jis atsirado Lietuvoje, dirbo Vilniaus laikraštyje „Žemdirbys“, buvo išrinktas į Steigiamąjį Seimą, paskui tarnavo banke Kaune. Masiulio likimas – kaip koks užkeikimas: tėvas buvo tremtinys, ir jis liko tremtiniu: 1941 m. gegužę sovietinis teismas nuteisė už tariamą pyliavų nevykdymą ir, atrodo, tais pačiais metais jis mirė Rusijoje, Vladimiro kalėjime. Dvarą nacionalizavo, išparceliavo dar 1940-aisiais, Masiuliui paliko 30 ha. Paskui ūkininkavo jo sūnus Vytautas Masiulis su žmona, abu agronomai, mokslus baigę Dotnuvoje. Bet jie pabuvo tik karo metais, Vytautas 1944 m. mirė, neturėdamas nė 30 metų. Buvo medžiotojas, aš ir kiti vaikėzai važiuodavom kartu kiškių ir lapių varyti... Jis gal bemedžiodamas peršalo, gavo difteritą. Išvežė į Rokiškio į ligoninę, operavo gerklę, įdėjo vamzdelį, bet neišlaikė, mirė. Vytauto žmoną su dviem mažamečiais vaikais 1949 m. ištrėmė, Sibire jie surusėjo, vaikai nebegrižo. Po karo dvaro žemė vėl buvo išdalinta, sklypai iš karto atmatuoti rėžiais – buvo suplanuota kolchozinė gyvenvietė, kiemas prie kiemo, kaip seniau būdavo ūlyčia. 1941-aisiais jau kirto ir vežė mišką tų kolchozinių gryčių statybai. Iš dvaro (trys dideli klojimai, tvartai, XVIII a. rūmas, naujas XIX a. rūmas, svirnas) nieko neliko – klojimus uždegė vokiečių „meseršmitas“, tvartus perkūnija, kolchozas ardė, vežiojo, kūreno. Dabar ten likę tik šiek tiek medžių...“¹⁸

Prie Gudiškio dvaro žemės vienkiemiais išskirstymo plano minimas Viktoriškis. Nurodoma, kad Viktoriško vienkiemis yra Balio Dobkevičiaus nuosavybė. Iš šio vienkiemio kilo visos būrys Dobkevičių, kai kurie pakeitė pavardes į Daukus ar Dapkus. Iš Viktoriško kilęs Kajetonas Dobkevičius.

Kustos

Nuo Kustų (anksčiau vadinosi Katlieriškės) iki Užpalių 12, iki Utenos 36 kilometrai, kaimas priklausė Utenos rajonui, Užpalių seniūnijai. Kustos yra Utenos, Rokiškio ir Anykščių rajonų sandūroje. Ribojosi su Tadauskų k. (Anykščių r.), Armoniškio, Kišūnų k. (Utenos r.) ir Vaineikių k. (Utenos r.). Kustos buvo apsuptos miškų, žemės derlingos, žmonės augino javus, linus.

Pavadinimas kilo nuo Kustų pavardės, nes šiame kaime gyveno 7 šeimos, visi Kustos ir visi buvo giminės, o pavardė Kusta kilusi iš rusiško žodžio *kust*, nes aplinkui kaimą buvę daug krūmų.¹⁹ Įdomūs kaimo vietovardžiai: Žviegliškio miškas, Mergduobės pieva, Išdegėlės raistas. XIX a. pab. buvo Kustų „ulyčia“ (gatvinis kaimas) prie kelio Duokiškis–Užpaliai.

Pradėjus vykdyti žemės reformą, „ulyčioje“ gyventi liko tik Pelagėja Palskienė ir Pranas Čeponis. P. Palskienės duktė ištekėjo už „zimagoro“ A. Rasakevičiaus (visus žmones, kurie kasė griovius, melioravo žemę, taip pravardžiuodavo). R. Palskienės sūnus Leonas ir Razalija Palskytė nuo jaunystės buvo savamoksliai muzikantai, žmonės pasakodavo, kad paėmę bet kokį muzikos instrumentą, juo grodavo. Leoną žmonės vadindavo „cirkininku“, nes grodamas dar fokusus darydavo. Antano ir Razalijos Rasakevičių šeimyna gausi: 4 dukros ir 3 sūnūs, visi vaikai paveldėjo gabumus muzikai.

Į vienkiemius išsikėlė 7 šeimos: F. Palskys, B. Kusta, A. Laučius, A. Gaižauskas, P. Stasiškis, P. Juodelė ir M. Kusta.

1940 m. kaime buvo 11 ūkių, gyveno 21 žmogus. 1996 m. beliko 2 gyventojai, paskutinė gyventoja Rozalija Rasakevičienė mirė 2002 metais.

Feliksas Palskys ir Regina Palskienė išaugino sūnų ir 5 dukras.

Visi vaikai įgijo specialybes, gyvena Vilniuje ir Panevėžyje. Antanas Laučius ir Veronika Laučiuvienė išaugino 5 sūnus, gimtinėje nepasiliko nė vienas. Vaikai gyvena Vilniuje, Kaune ir Utenoje. Antano ir Antaninos Gaižauskų šeimoje užaugo duktė ir 2 sūnūs. Pranas ir Teofilė Stasiškiai užaugino 3 sūnus ir 2 dukras. Visi gyvena Utenoje. Petras ir Ieva Juodelės išsikėlė gyventi į Kaniūkus.²⁰

B. Kusta vedė miestietę iš Žiežmarių, kuri austi nemokėjo, bet buvo raštinga, giedojo Duokiškio bažnyčios chore, domėjosi liaudies medicina, gydė žmones ir gyvulius. Savo žinias perdavė anūkėms. Susirgusį gyvulį gydė pelyno, pupalaiškių ar apynių nuovirais. Raudonlige susirgusį kiaulį trindavo rūgštimi, klodavo skystame molyje mirkyta paklode. Suviduriavusiam gyvuliui virdavo geltonųjų šlamučių, ažuolo žievės, sėmenų nuoviro. Suminkštėjus kaulams, gyvulius šerė ruginiais miltais, šutintais rugių grūdais. Benediktas Kusta buvo geras kalvis, turėjo pasistatęs kalvę. Kaustė arklius, apkaustydavo vežimų ratus, tekino stebules. Būdamas senyvo amžiaus, pasidarė prietaisą, kuriuo drožė skiedras stogams dengti. Daugelis aplinkinių kaimų sodybų pasipuošė naujais skiedriniais stogais. B. ir A. Kustų dukra Bronė ištekėjo už V. Remeikio, kuris buvo užkuryš, o jam buvo užrašyta žemė. Jie susilaukė sūnaus ir 3 dukrų. Bronė buvo puiki audėja. Savo sūnų jie pavadino knygnešio A. Kustos garbei Adolfo vardu.²¹

Kustų kaimas ribojasi su Vaineikių mišku. Išlikęs pasakojimas, kad šitam miške vaidenasi. XX a. pr. kaimo žmonės prie medžio prikalė koplytėlę su šv. Nazariečiu, kuri išlikusi iki šių dienų.²²

Kaimas nunyko prasidėjus melioracijai. Atkūrus nepriklausomybę, pusė kaimo pateko į vadinamąją „ža-

liąją zoną“, t. y. negražinamą žemę, kuri priklauso valstybei, likusi žemė išdalinta po 3 ha Vilučių k. gyventojams. Šiandien Kustų kaimą mena ant nedidelės kalvelės kultūrinėje ganykloje išlikusios 0,04 ha ploto neveikiančios kapinaitės, apsodintos lapuočiais medžiais. Jose yra du akmeniniai antkapiniai paminklai ir vienas medinis kryžius, kuris baigia sunykti. Prie kelio Užpaliai–Duokiškis, buvusioje „ulyčioje“, stūkso bebaigiantys griūti Rasakevičių namai bei Antano Laučiaus pastatytas kryžius.

XIX a. pab. kaimą išgarsino knygnešys ir daraktorius Adolfas Kusta, XX a. pab. – hidromelioracijos ir žemėtvarkos profesorius Albinas Kusta.

Nečiūnai

Nepriklausomoje Lietuvoje apie 1938 m. buvo keletas šimtų ūkininkaujančių žydų – Suvalkijoje, apie Panevėžį ir Biržus.²³ Daugiausia buvo verčiamasi daržininkyste, sodininkyste, pieno ūkiu. Tačiau labai reta išimtis – ištiesai žydų gyvenamas kaimas. Toks buvo Nečiūnų kaimas Rokiškio rajono Kamajų ir Jūžintų apylinkių teritorijoje.²⁴

Nečiūnus supo lietuvių gyvenami Lapienių, Raugų, Viktorišio, Kalučiškių kaimai. Patys gyventojai kaimą vadindavo Nečiūniškėmis. Kaime buvo apie 7 valakus dirbamos žemės. Viduryje jo yra lyg slėnis, žemuma – čia anksčiau buvusios balos. Iš jų tekėjo nedidelis Pražuvio upelis. Toliau jis vingiavo per Viktorišio, Gudiškio, Minčiūnų, Geišėjų laukus ir Patiltėje įtekėjo į Uosinto upelį. Prie Pražuvio upelio buvę du pilkapiai, apdėti akmenų vainikais, taigi kaimas toje vietoje įsikūręs nuo senų senovės.

Manoma, kad žydai Nečiūnuose apsigyveno ne anksčiau kaip XIX a. viduryje. Iki pat Pirmojo pasaulinio

karo kaime gyveno vien žydų šeimos. Nors kaimas nedidelis, jame stovėjo ir sinagoga – „skala“. Pamaldas laikyti atvažiuodavo rabinas iš Kamajų. Kartais jį pavaduodavo seniausias kaimo žydas Colka, kurio sūnus Ausiejus mokėsi rabinu. Nykstant kaimui, sinagoga buvo išardyta ir pervežta į Kamajus. Jos vietoje beliko pamatų akmenys.

Gretimų kaimų žmonės prisimena, kad apie 1930 m. Nečiūnuose gyveno šios šeimos: Berkai (4 žm.), Idelkai (4), Kaimos (4), Liošerio ir jo žento Foifkio šeima (4), Mauškio Cirto (Colkos, 7 žm.), Mauškio Rieznikėlio (4), Meudelio (2), Peiskaus (7), Kopkio Polovino ir jo žento Šepkos šeima (5). Iš viso 41 žydų tautybės žmogus, iš jų 21 vyras ir 20 moterų. Žinias pateikė Albinas Makuška ir Stefanija Makuškienė nesako, kad tai tikslios šio kaimo gyventojų žydų pavardės. Labai galimas dalykas, kad jos iškraipytos ir užrašytos taip, kaip jas prisimena kaimynai lietuviai. Be to, iš žydų žemę jau buvo nupirkusios ir kaime apsigyvenusios iš Amerikos grįžusios Antano Gildučio ir Aleksandro Snarskio šeimos (4 ir 3 žm.).

Stambių ūkininkų Nečiūnuose nebuvo. Daugiausia žemės – 18 ha – turėjo lietuvis A. Snarskis. Iš žydų geriausiai gyveno Mauškio Cirto (Colkos) šeima: laikydavo po tris arklus, keletą karvių. Prieš 1940 m. jie pasistatė didelį gyvenamąjį namą. Kiti kaimo gyventojai buvo vidutiniai ūkininkai. Kai kurie žydai iki Antrojo pasaulinio karo pradžios pardavė savo žemę ir išsikėlė gyventi į Kamajus, Užpalius. Priežastys nelabai aiškios. Kaime tada liko tik keturios žydų šeimos: Liošerio, Kopkio, Mauškio Rieznikėlio ir Mauškio Colkos.

Kaime kapinių nebuvo. Žydus laidodavo Kamajuose. Mirusįjį guldydavo į dėžę, užklodavo balta marška ir veždavo iki kaimyno

kiemo. Kaimynas arklį vesdavo iki kito kaimyno, ir taip miręs žmogus keliaudavo iš kaimo. Atseit šitaip žmonės pravesdavo nelaimę pro savo namus. Katalikus laidodavo Duokiškio kapinėse.

Žydai ne vien ūkininkaudavo, bet nuo seno vertėsi ir smulkiąja prekyba. Vežiodavo arba nešiodavo po kaimus parduoti muilą, cukrų, druską, sachariną, silkes, riestainius, degtukus, degtinę ir kitus produktus. Taip pat statinėje vežiodavo degutą, kuriuo valstiečiai tepdavo ratus. Parduotuvių pačiame kaime nebuvo. Tačiau kaimo viduryje stovėjo karčema. Į ją rinkdavosi ir aplinkinių kaimų vyrai.

Žmonių prisiminimuose atsispindi kitados labai uždarnos žydų bendruomenės palaiptis atsivėrimas kaimynams. Pagrindinė šio proceso priežastis – beveik tapatus gyvenimo būdas. Skirtumai teliko religijoje bei susijusiuose papročiuose. Ypač suartėjimas vyko per jaunimo bendravimą. Buvusių kaimynų prisiminimai turi sunkiai persakomą jausminį aspektą, todėl pateiktini pažodžiui, iš gyvosios kalbos.

Pasakoja Dominykas Ambrzevičius (g. 1910 m.): „Gimiau, augau ir gyvenau Trunciškių kaime. Mano tėviškė buvo vienkiemis, iki Nečiūnų gal tik pusė kilometro, o artimiausi kaimynai – žydai. Su jų žeme ribojosi ir mūsų žemė. Tai buvo Mauškio žemė. Jis buvo neturtingas kaip ir mes. Kitas Mauškis, vadinamas Colka, buvo turtingas, jo sodyba graži.

Kopkis turėjo labai gražią dukterį vardu Stirka. Visada kartu šokdavome ir šokėja Stirka buvo gera. Ištekėjo ji už žydo, bet jos vyras buvo kaip lietuvis: valgė kiaulieną, žydų papročių nelabai taikėsi, vėliau išsikėlė gyventi į Svėdasus. Buvau Stirkos vestuvėse. Davė mums laikyti uždegtas žvakutes, o jaunikis turėjo

sudaužyti stiklinę: iš pirmo karto stiklinė nesudužo, tuomet metė antrą kartą, iš antro karto sudužo. Sako, kad geriau, kai dūžta iš karto. Kopkio sūnus buvo labai išvaizdus žydas. Kaimynystėje gyveno Stasiškiai, tai buvo įsimylėjęs Stasiškytę, bet vesti, aišku, negalėjo.

Draugavome su visais jaunesniais Nečiūnų žydais. Kaune, Žemės ūkio rūmuose, buvo paroda, tai važiuovome kartu su žydais, jie ten turėjo giminių, tai mus pavaišino, apnakvindino, Kauną parodė. Mauškio Colkos sūnus, rodos, vardu Jankelis, ruošėsi važiuoti į Izraelį. Išleidome jį kaip gerą draugą.

Nečiūnų žydai dirbo žemę, turėjo parduoti silkių, degtinės pusbuteliais. Vienas vežiojo degutą, kitas taisė batus. Šis buvo labai linksmas žydas. Sakydavo: į tavo batą vinį įmygiau nykščiu, neik prieš vėją, bus tavo batui kaput.

Žydai buvo ne girtuokliai, tvarkingi, taupūs, bet ne šykštūs. Dažnai eidavau dirbti per šabą. Perrišdavau gyvulius. Kaimynystėje gyvenome, tai vieni kitiems padėdavome.

Mauškio duktė buvo ištekejusi ir gyveno Užpaliuose. Paskutinį kartą ją mačiau jau prasidėjus karui. Buvo atėjusi pas tėvus, o paskui grįžo namo. Ėjo pro mus, buvo labai išsigandusi. Aš ją palydėjau iki Balčiūno miško, parodžiau kelią per jį, padrąsinau. Maniau, kad mūsų krašte niekas žydų nelies. Apsirikau...“

Pasakoja Ona Paunksnytė-Lapinskienė (g. 1920 m.): „Gimiau, augau ir gyvenau Lapienių kaime. Pažinau žydų papročius, šventes. Daugiausia tai sužinojau iš savo motinos, kuri visą gyvenimą bendravo su žydais, nes gyvenome gal už pusės kilometro nuo Nečiūnų kaimo. <...> Teko bendrauti ir su žydaitėmis. Jos eidavo kartu į mūsų atlaidus, gegužines. Labai jautėsi vienišos, skųsdavosi, kad labai

nuobodu. Joms šabas, o kaimynams darbas. Turėjo kuo pasipuošti, bet neturėdavo kur išeiti. Todėl gražiai pasipuošusios ateidavo sekmadienį į svečius <...>“

Pasakoja Antanas Gildutis (g. 1931 m.): „<...> Daugiausia bendravau su Mauškiečio Rieznikėlio šeima. Ten augo 1931 m. gimusi mergaitė vardu Gitkė. Ji buvo geriausia mano draugė. Visą laiką kartu žaidėme, o kai valgydavau kiaulienos, tai duodavau ir Gitkei, ir tai buvo mūsų paslaptis. Labai gailėjau, kai ją su tėvais išvežė iš Nečiūnų karui prasidėjus. Kai prasidėjo karas, Nečiūnų žydai manė, kad jų niekas nelies. Išvarė

juos šaudyti kiek vėliau į Kamajus, o iš ten, sako, link Rokiškio.“

Pasakoja Aldona Zulonienė (g. 1927 m.): „Mano tėtis Tadas Kušlys pirkė žemės iš žydų, namus statėsi pats. Kaimynas Viktoras Juknevičius irgi pirkė žemės iš žydų, irgi pats statėsi namus. Iš Juknevičiaus pirkė, iš Abraomo, kaimynė Šukienė – iš žydo Idelkos. Mes visi čia statėmės namus ant žydų žemės ir tebegyvename iki šiol.“

Idelkų buvo dvi dukros: viena labai graži, vardu Aira, o kita menkutė, negraži, ją vadino Šarke. Kalbėta, kad viena Idelkos duktė įsimylėjo lietuvių ir pagimdė nuo jo vaikelį,

bet to vaikelio niekas nežiūrėjo, ir jis greitai mirė. Kopkio duktė, labai graži, vardu buvo Stirka, o sūnus – Irškis. Jis įsimylėjo Kazio Stasiškio seserį Kastutę, bet meilė buvo nelaiminga, nebuvo įprasta nei tekėti už žydo, nei vesti lietuvę. <...> Kai pradėjome vaikščioti į gegužines ar šokus, tai mus vadindavo „žydelkom iš Izraelio“. Vėliau net mūsų vaikus vadindavo „idelkaičiom“, „mauškais“. O šokti kviesdavo ir lietuviai, ir žydai. Ypač geros gegužinės būdavo, kai privažiudavo žydų iš Kamajų. Mums buvo gaila žydų, kai juos išvarė per kaimą iš Nečiūnų. Kaimas tapo nebe tas, linksmumo nebeliko.“

Nuorodos

- ¹ Pasakojo Stefanija Makuškienė ir Konstancija Dulkienė, užrašė M. Kairytė 2009 01 03.
- ² Janukėnienė I. Duokiškio išnykę ir nykstantys kaimai. Lietuvos kraštotyros archyvas, f. 26-21.
- ³ Rokiškio apskrities Kamajų valsčiaus žemės tvarkymo departamento, matininko P. Sirvydo žemėlapis. Saugomas Kamajų seniūnijos žemėtvarkos skyriuje.
- ⁴ Pasakojo Valia Klebonaitė, užrašė M. Kairytė 2008 08 16.
- ⁵ Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, V, 1991, T. 2, p. 140.
- ⁶ Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, T. 2, p. 140.
- ⁷ Duomenys iš Paunksnių k. eksplicacijos. Parengė Žemės tvarkymo departamento matininkas J. Šeštokas. Saugoma Kamajų seniūnijos žemėtvarkos skyriuje.
- ⁸ Ten pat.
- ⁹ Pasakojo O. Paunksnytės brolio dukra Stefanija Paunksnytė-Makuškienė. Užrašė M. Kairytė 2007 08 17.
- ¹⁰ Birutės Lapinskaitės-Kairienės asmeninis archyvas.
- ¹¹ Gudiškio dvaras. VUB Rankraščių skyrius, f. 104-210.
- ¹² Ten pat.
- ¹³ Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, T. 2, p. 172.
- ¹⁴ Gudiškio dvaras. VUB Rankraščių skyrius, f. 104-210.
- ¹⁵ Čiužanskaitė I., Šlekys J. „Vytauto Vanago mokslinės biografijos eskizas“ in: *Senoji Lietuvos literatūra*, V. 2006, p. 22.
- ¹⁶ Šie dokumentai saugomi Kamajų seniūnijos žemėtvarkos skyriuje.
- ¹⁷ Ten pat.
- ¹⁸ Čiužanskaitė I., Šlekys J., „Vytauto Vanago mokslinės biografijos eskizas“ in: *Senoji Lietuvos literatūra*, p. 22.
- ¹⁹ Pasakojo B. Sirvydienė, gyv. Utenoje. Užrašė M. Kairytė 2009 02 14.
- ²⁰ Ten pat.
- ²¹ Ten pat.
- ²² Pasakojo ir koplytėlę parodė Birutė Lapinskaitė-Kairienė.
- ²³ Klimka L., Kairytė M. „Nečiūniškių žydų kaimo istorija“, in: *Žydų kultūros paveldas Lietuvoje*, V, 2005, p. 165.
- ²⁴ Ten pat.

Laiškai brangiai Julytei

MARIJONA MELIAUSKIENĖ

Rokiškio krašto muziejaus direktoriaus pavaduotoja

Rokiškio krašto muziejuje tarp 110 tūkst. eksponatų rasime ir nemažą pluoštą laiškų, rašytų įvairiais laikotarpiais, įvairių žmonių. 2019 m. jų rinkinį papildė laiškai, rašyti Aleksandro, Marijos ir Elžbietos Pšezdziekių buvusiai auklei Julijai Kietytei. Kaip laiškai pateko į muziejų? Juos perdavė rokiškėno Vytauto Garškos (1929–2017) dukterėčios Saulė Kazinavičienė ir Diana Uldukienė. Laiškus (20 vnt.) rado po dėdės mirties tvarkydamos jo archyvą. V. Garškos tėvas Pranas Garška

(1885–1949) tarnavo Rokiškio dvare arklininku. Jis ir jo sūnus Vytautas bendravo su kitais dvaro tarnais. Galbūt J. Kietytė jiems perdavė jai rašytus grafaičių laiškus. J. Kietytė, gimusi 1882 m. Didėjos kaime, į Rokiškio dvarą atėjo tarnauti 1906 metais. Iš pradžių dirbo skalbykloje, o kai išmoko lenkų kalbą (tai užtruko apie 3 m.), tapo grafo vaikų aukle. Grafai Hermancija ir Jonas Pšezdzieckiai ją su vaikais dažnai veždavosi į Varšuvą. Vieną kartą teko pagyventi žiemos metu ir Nicoje, kur

grafienės Hermancijos teta Bronicka turėjo vilą.¹ Vaikams užaugus, auklė tapo namų ūkio padėjėja. Ji dvare išbuvo iki tragiškųjų 1940 m., kai grafai paliko Rokiškį. Grįžkime prie laiškų. Jie rašyti nuo 1943 m. vasario iki 1972 m. gruodžio. Galbūt tai nėra visi jai rašyti laiškai. J. Kietytė mirė 1974 metais. Kuo patraukia šie laiškai? Jie visi rašyti lietuvių kalba ir beveik be klaidų. Grafų Pšezdziekių vaikai po Pirmojo pasaulinio karo mokėsi Panevėžio lenkų gimnazijoje, kur buvo dėstoma ir lietuvių

Marija (kairėje) ir Elžbieta Pšezdziekytės (kitur rašoma – Pšezdzieckaitės)

Warszawa, 80,
ul. Pańska 5 m. 31

18 vasario 1966 m.

Brangioji Julitė!

Siunčiu Tau nuotraukas padarytas ant jūros krašto rūgpiučio mėn. 1965 m.

Mes dabar labai gražiai gyvename, turime naują butą su Ponia Kase ir jos jaunesne dukteri Anna. Ponele Marilė labai nelaiminga, nes ne gali gerai vaikščioti ir turi būti vienuoline, kur sesytes ją gerai prižiūri. Mes visos trys turime darbą ir ne galime jei daug padėti, nes beveik visa diena nesame namie.

Labai malonu buvo Tavo laišką perskaityti apie Tavę, Tavo šeimyną ir tiek žinių apie Rokiškio ir apylinkes.

Aš esu sveika, Dėvui dėkui, ir turiu labai gerą darbą. Tik labai užmiršau lietuvišką kalbą ir sunku man daug rašyti.

Julitė, albumą su nuotraukais ne reikia po kol kas siūsti, dėl Tave toks albumas taip pat ir brangioji atmintė.

Labai širdingai Tavę bučiuojame ir siunčiame daug sveikinimų Tavo šeimynai.

Elzbieta O.P. M. Merdrička
Elzbieta O.P. M. Merdrička

P. S. Kitą kartą parašysiu ilgesnį laišką, bet turėsiu paprašyti, kad man kas nors padėtų, kas geriau lietuviškai gali rašyti.

E.O.P.

kalba. Muziejuje saugoma keliolika šios mokyklos pažymėjimų, išduotų Antanui, Marijai, Janui (Jasiui), Aleksandru, Elžbietai. Štai pažymėjimas Nr. 2164. Jame 1923 m. Marijos Pšezdzieckytės laikytų 6-tos klasės egzaminų įvertinimai. Tarp lenkų, lotynų, vokiečių ir lietuvių kalbos įvertinimas – „gerai“². Neatmestina versija, kad lietuviškai kalbėjo ir su dvaro tarnais, ir su kitais asmenimis. Susirašinėjimas su buvusia aukle prasidėjo Antrojo pasaulinio karo įkarštyje – 1943 metais. Iš karo laikų yra 3 atvirlaiškiai. Vieną iš jų parašė Aleksandras Pšezdzieckis (1911–1944) dėkodamas auklei už siuntinį. Laiškas rašytas iš Vilniaus apskrities Kačėnų kaimo. Jame A. Pšezdzieckis mini, kad gavo laišką iš tėvų: jie sveiki, seserys (Marija ir Elžbieta) dirba, o mama jo dukrelėms (Marijai ir Anai) atsiuntė „gastinčių“ – t. y. lauktuvių. Karo metais šeima buvo išblaškyta: vieni gyveno Lenkijoje, kiti – Lietuvoje. A. Pšezdzieckis rašo, kad jis pats laukia progos nors trumpam atvykti į Rokiškį.³ Tačiau to jam turbūt nepavyko padaryti. J. Kietytė prisiminimuose mini, kad Aleksandras (Leška) sirgo džiova. Jinai jį aplankė, atvažiavo ir Aleksandro motina Hermancija Pšezdzieckienė.

Jie abu labai dėkojo auklei už siuntinius. Po mėnesio jis mirė.⁴ Tai buvo 1944 m. liepos 21 diena. Du atvirlaiškius brangiajai Julytei 1943 ir 1944 m. parašė Elžbieta (Bisia) Pšezdzieckytė. Juose ji dėkoja už siuntinius ir prašo atsiųsti likusius jos, sesers ir motinos drabužius. Ji pasidžiaugia, kad visi sveiki, kad turi darbą, „turime ir ką valgyti, gražų butą su darželiu, pasodinau bulvių ir gėlių.“⁵ Laišką baigia žodžiais: „Mes visados už jus visus meldžiamės ir apie Rokiškį kalbame. Kada tik bus galima atvažiuosiu. Širdingiausi pasveikinimai – Tavo panelė Elžbieta Pšezdziecka.“ 1944 m. balandžio

Julijai brangioji mano! 13 IV 44.
 labai ašiu siuntinius kuriuos ant pačiu
 Velykų gavome. Rodosi kad siuntiniai visai
 mums toji atidaryti ne buvo ir visus suunt-
 kiausius daiktėlius gavome tovarhopi. Viti esame
 sveiki tik ponas dėškas serga ir norim dabar
 kad galėtū pas mus atvažiuoti. Velykų Šventės
 laimingai praėjo, o dėl man tai jau visai
 linksmos buvo, dėl to kad susirūdejan! Žinai
 Julite, su šite ponaičiu kuo darai dar prieš
 karo pas mus ir ; Obelius atvažiuodavo
 medžioti; padėdavo visnia Kaune parduoti ir t.p.
 labai esu laiminga kad toks geras parystamas
 ir senas draugas. Širdingiausiai pasveikin
 Tavo, kalposius, Elžbieta ir visus. Tavo Panelė
 Elžbieta
 Spuoda

Elžbietos Pšezdzieckytės laiškas auklei Julijai Kietytei, 1944 m.

13 d. laiške Elžbieta praneša, kad brolis Aleksandras serga, ir dar pasidalija džiugia naujiena: ji „per Velykas susižadėjo su ponaičiu, kuris prieš karą pas mus ir į Obelius atvažiuodavo medžioti“⁶. Šie 3 atvirlaiškiai rašyti ranka juodu ir mėlynu rašalu. Kitas laiškas parašytas tik 1965 metais. Iš laiškų aiškėja, kad ilgą laiką tikrai nebuvo susirašinėta, nes Julijai rašo apie įvykius po karo: tėvų mirtį, vyriausiojo brolio Antano žūtį tremtyje Donbaso kasyklose 1945 metais. Kodėl susirašinėjant atsirado

toks ilgas laiko tarpas? Tai, matyt, sąlygojo sovietinis režimas ir pokario represijos. Pirmąjį po ilgos pertraukos laišką pasirašo abi seserys – Marija ir Elžbieta. Visi laiškai jau rašomi rašomąja mašinėle. Kiekvienas laiškas pradedamas kreipiniu „Brangi Julyte“. Auklei jos praneša daug naujienų: Marija 15 m. dirbo mokytoja, o dabar jau nebedirba ir gyvena vienuolyne, Elžbieta jau palaidojo vyrą ir gyvena viena Varšuvoje, turi gerą darbą, brolio Aleksandro žmona Katerina gyvena kaime, jos dukros

ŚWIADECTWO.

Maria Przędzińska
urodzona w
..... dnia *czwartego listo-*
pada roku *tyśiąc dziewięćset siedmego*
wyznania *Pr-katolickiego* w dniach *25-27*
czerwca 1923 roku złożyła przy **Gimnazjum**
Polskiem Towarzystwa „Oświata“ w Poniewieżu egza-
min całkowity z kursu *kl. szóstej* wydziału
humanistycznego gimnazjum i na egzaminie wykazała
wiadomości następujące:

w nauce Religji	« 5 »	(<i>pięć</i>)
„ języku litewskim	« 4 »	(<i>cztery</i>)
„ „ polskim	« 5 »	(<i>pięć</i>)
„ „ łacińskim	« 5 »	(<i>pięć</i>)
„ „ francuskim	« — »	(—)
„ „ niemieckim	« 5 »	(<i>pięć</i>)
„ historii powszechnej, Litwy i Polski	« 5 »	(<i>pięć</i>)
„ geografji	« 5 »	(<i>pięć</i>)
„ matematyce	« 5 »	(<i>pięć</i>)
„ fizyce z chemją	« 3 »	(<i>trzy</i>)
„ naukach przyrod- niczych	« 5 »	(<i>pięć</i>)
„ rysunkach	« — »	(—)

Na tej podstawie Rada Pedagogiczna Gimnazjum na swem posie-
dzeniu z dnia *27-go czerwca* 1923 roku uznała *Mariję*

Przeredzięca za przygotowan 9
do klasy siódmej gimnazjum.

Poniewież, 28-go czerwnca 1923 roku.

Dyrektor Gimnazjum *J. Pleszczyński*

Członkowie
Rady
Pedagogicznej

J. Sygnerius
G. Szeląg
M. Kus.
M. Futera, *A. Lich*
P. Panowicz.
el. Mostowski
H. Łuczka
R. Piwowarka
A. Stępczewska
J. Mielnicowski.

Sekretarz Rady Pedagogicznej *W. Straszewicz*

jau užaugo, Marija jau ištekėjo ir susilaukė sūnelio, Ana dar mokosi, ji panaši į tėvą, labai graži.⁷ Šiame laiške grafitės atsiuntė Julijai ir liudijimą apie J. Kietytės darbą pas grafus Pšezdziekius nuo 1907 m. iki 1940 metų. Liudijimas išverstas į lietuvių kalbą. Tai padarė buvęs Panemunėlio dvaro savininkas Vladislavas Bichnevičius, gyvenantis Torunėje. Jis – oficialus vertėjas iš rusų, lietuvių, prancūzų kalbų. Liudijimas, matyt, buvo reikalingas pensijai gauti. Vėl prasidėjęs susirašinėjimas atskleidžia prarasto krašto, namų ilgesį. Viena- me iš laiškų Marija dėkoja už į laišką įdėtą rūtos šakelę. Laišką, kuriame auklė pasakoja apie Rokiškį, grafitė vadina „stikline skaidraus šaltinio vandens karštą pavasario dieną“. Ji stebisi pasikeitimais Rokiškyje: ežeru, aerodromu. Klausia, ar iš Rokiškio galima nusukti į Kauną. Sveikindama su šv. Kalėdomis, grafitė džiaugiasi, kad pasaulis jau baltas, o „pas mus“ – tai yra Rokiškyje, jau turbūt tikra žiema. Kalėdų nuotaika išsilieja poetišku prisipažinimu: „mano dvasia eina pasivaikščioti per laukus ir per miškus. Per Vyžunką ir Ignotiškį, per Lukštus ir Ilzenbergą. Ir, žinoma, per parką ir bažnyčią.“⁸ J. Kietytė, matyt, labai vaizdingai aprašinėjo Rokiškį, nes ne kartą M. Pšezdziekytė rašo, kad „skaitant laišką Rokiškis atrodo visai arti“, kartais ji „norėtų sėsti į traukinį, o kitą dieną išgirsti konduktorių sakant „Rokiškis“ ir pamatyti, kas stovi prieš stotį: arkliai ar automobilis“. Tarpukariu gyvenusieji Rokiškio apskrityje, o nuo 1940 m. atsidūrę emigracijoje bendravo tarpusavyje, stengėsi būti atrama vieni kitiems. Iš laiškų aiškėja, kad grafitės bendravo su V. Bichnevičiumi, P. Rozenu iš Gačionių dvaro, su Magdalena Komorauskiene iš Kavoliškio dvaro. Reikia pastebėti, kad lenkiškas pavardes M. Pšezdziekytė rašo lietuviška forma. O kas toji M. Komorauskienė? Ji kilusi

iš Žemaitijos, mergautinė pavardė – Nalęcz-Gorska, gimusi 1900 metais. 1924 m. ji ištekėjo už Kavoliškio dvaro savininko Juliaus Komorovskio. Pšezdziekių ir Komorovskių šeimos artimai bendravo. Tas ryšys nenutrūko ir gyvenant Lenkijoje. M. Komorovska nuo 1952 m. ėmė rašyti prisiminimus apie vaikystę, praleistą Žemaitijoje. 2013 m. jos knyga „Sugrįžimas į Žemaitiją“ išleista Vilniuje lietuvių kalba. Šios moters vaikaitis Bronislovas Marija Komorovskis tapo Lenkijos prezidentu.

M. Pšezdziekytė su buvusia aukle dalijosi visomis šeimos naujienomis – ir geromis, ir liūdnomis. 1967 m. vasarą rašytame laiške ji praneša džiugią naujieną: sesuo Elžbieta išteka. Ji susitiko su pažįstamu iš prieškarinio laikų. Jis gyvena Afrikoje, atvažiavo į Lenkiją pasisvečiuoti. (Tai Tadeušas Gosievskis, garsus diplomatas – *aut. pastaba*). Po vestuvių Elžbieta išvyko gyventi į Keniją. Prieš išvykdamą į tolimą šalį, Marija jai įdavė J. Kietytės atsiųstą Rokiškio bažnyčios nuotrauką. Tačiau Elžbietos laimė buvo labai trumpa: kitais metais po vestuvių jos vyras staiga mirė.

Marijos gyvenimas, kaip ji rašo, „vienodas ir nuobodus“. Ji gyvena vienuolyne, sveikata prasta, sunkiai vaikšto. Džiaugsmą teikia trumpi pabuvimai sode, radijo ir televizijos laidos, nes kai kada būna „labai įdomių transliacijų“. Ji nepamiršta teirautis apie brangiosios Julytės ir jos giminių sveikatą, apie buvusių tarnų ir kitų pažįstamų gyvenimą. Geras naujienas laiškuose keičia ypač liūdnos: 1970 m. rudenį Kenijoje miršta jos sesuo Elžbieta. Tai didelis smūgis Marijai. Šios žinios ji ilgai nepranešė auklei, nes jautė, kad ši mirtis „užmuš ir Julytę, sudaužys jos širdį. Pati Marija niekaip negali susitaikyti, kad jaunylės sesers nebėra. Vis dar kyla noras parašyti jai laišką, tačiau tuoj atsimesna, kad nebereikia“⁹. Marija

liko viena vienuolyne: nei brolių, nei sesers nebėra. Marijos laiškuose labai ryškus jos artumas gamtai. Beveik kiekviename laiške ji pamini tai pražydušias gėles, tai alyvas besiskleidžiančiais lapais, tai gražius krūmus, tai didelį daržą su inspektais, pilnais ridikėlių ir pomidorų daigų. Jos laiškuose daug klausimų: kaip atrodo Rokiškio parkas, ar yra sodininkas, ar kas tvarko, kaip Rokiškio daržininkystė. „Ar jūs galite tikėti, kad visoje Varšuvoje tarp tiek įvairių ir skanių obuolių atmainų – nėra mūsų sierenkų, geriausių obuolių ant viso pasaulio!!!“¹⁰ Štai paskutiniajame 1972 m. gruodį rašytame laiške Marija skundžiasi, kad „vasara praėjo, o nepavyko pamatyti banguojančių rugių lauko, ežero nei upės, nors tokios kaip Nemunėlis Kazliškyje, neparagavo nei vienos vyšnios.“¹¹ Vienuolyne ji gali grožėtis tik šimtais rožių krūmų. Ji vėl klausia „įdomu, kaip Rokiškio sode derėjo sierenkos ir abelnai taip norėčiau žinoti, kas ten dedasi...“¹² Marija Pšezdziekytė mirė 1977 m. būdama 70 metų. Laiškai atskleidžia ne tik prarasto krašto, gimtų namų ilgesį, bet ir didelę meilę savo brangiai auklei Julytei. Lenkijoje gyvena Aleksandro Pšezdzieckio (1911–1944) dukros Ana (1940) ir Marija (1938) su sūnumi Povilu ir jo vaikais.

Nuorodos

¹ RKM byla 70(1) A. Julijos Kietytės prisiminimai iš bažnyčios archyvo, p. 85–86.

² RKM-44458.

³ 1943 02 05 atvirlaiškis.

⁴ RKM byla 70(1)A, 87.

⁵ 1943 08 10 atvirlaiškis.

⁶ 1944 04 13 atvirlaiškis.

⁷ 1965 06 19 laiškas.

⁸ 1966 12 16 laiškas.

⁹ 1971 02 16 laiškas.

¹⁰ 1970 07 25 laiškas.

¹¹ 1970 12 laiškas.

¹² Ten pat.

Reportažas iš personalinės Irenos Šaduikytės parodos

SIGUTĖ ŠIMANAUSKIENĖ

Rokiškio Juozo Keliučio viešosios bibliotekos

Lukštų filialo vyresn. bibliotekininkė

Didžiuojamės, kad Lukštų krašte gimė, gyveno ir gyvena nemažai iškilių, įdomių žmonių. Viena jų – kraštiečių, tautodailininkė, savamokslė tapytoja Irena Šaduikytė. Ji gimė Lukštų kaime. Čia gyveno, mokėsi, pradėjo dirbti Lukštų mokykloje muzikos mokytoja. Dirbo ir kultūros namuose. Čia vadovavo saviveiklai, mokė šokti, dainuoti, vaidinti. Dar ir dabar lukštiečiai ilgisi jos chorų, vaidinimų. Be to, kurį laiką vadovavo ir Rokiškio sūrių gamyklos chorui. Gyvenimas kolūkyje nebuvo lengvas, visi darbai gulė ant moteriškų pečių. Vėliau išsikelia į Panevėžį, įsidarbina „Ekran“ gamyklos darbininkų bendrabutyje auklėtoja. Čia dirba iki pensijos. Iki išeidama į pensiją, ji net negalėjo pagalvoti, kad tapys, bet, pajutusi didžiulį norą, ėmėsi rimtų reikalų. Pirmoji mokytoja buvo knyga. Jas pirkė, ėmė iš bibliotekų, skaitė, mokėsi, bandė.

Irena Šaduikytė savo namuose Panevėžyje, 2018 m.

Visos nuotraukos S. Šimanauskienės

Patirtis atėjo laikui bėgant, o dabar jau, net žiūrėti nereikia, vaizduotė kuria nuostabiusius peizažus, belieka juos sukelti į paveikslus, kad suspindėtų daugybe spalvų, atspalvių tonų, gimtų paveikslas. Ir kokie paveikslai?!

Be galo darbšti ir rūpestinga, visus darbus atliekanti kruopščiai ir iki galo. Ji myli visus, ją myli visi. Žmogus inteligentas, eruditas.

Užgrūdinta gyvenimo ir dabar priima iššūkius. Irenai daugiau kaip 80 metų, tapo penkiolika metų, o planuose daugybė paveikslų, kuriems jau ruošia rėmus. Tada kūryba. Maloni, nuostabi, bet reikalaujanti daug laiko, darbo, sveikatos. Į paveikslus gula nemiegotos naktys, kurias pasiglemžia stebuklingas meno pasaulis. O laikas... jis suplanuotas ne vienai savaitei į priekį: namai, tapyba, parodos, sodas, draugai. Kiekvienai veiklai reikia laiko. Pačiai gyvenant nuosavame name, reikia jį prižiūrėti ir apkūrenti, darbščių rankų reikia

aplink namus augantiems gėlynams, dar yra sodas. Jis tolokai nuo namų, ne visada galima nuvažiuoti autobusu, tai mina dviratį. Tik kai reikia ką daugiau parsivežti, prašo sūnaus pagalbos. O visa kita pati. Kai pavargsta tapydama palinkus prie pa-

Irenos namų
„paveikslų galerija“, 2018 m.

veikslų, suleidžia rankas į žemę. Pati viską pasidaro, savo rankom. Dabar jaunimas gal nė nesuprastų, kokia tai palaima – savo žemėje auginti, puoselėti gėles, daržoves. Savo sode prižiūrėti pačios sodintus augalus. Jie kaip ir žmonės – visi turi savo istorijas.

Jie, kaip paveikslai, visi vienodai svarbūs ir brangūs, visi turi ką pasakoti. Namuose niekada nebūna vieniša, nes jie pilni paveikslų, kalbina kur bepažvelgsi. Antrojo aukšto dviejų kambarių sienos nuo lubų iki pat grindų nukabintos paveikslais. Bet jie jau čia netelpa. Nemažai išsibarstę po visus namus, kaip vaikai gyvena draugiškai. Paveikslai kalba, nes į juos sudėta daugybė meilės, šilumos, gerumo, švelnumo, žmogiškumo. Jie tikri ir šilti, su jais gera. Paveiksluose sukasi tėviškės

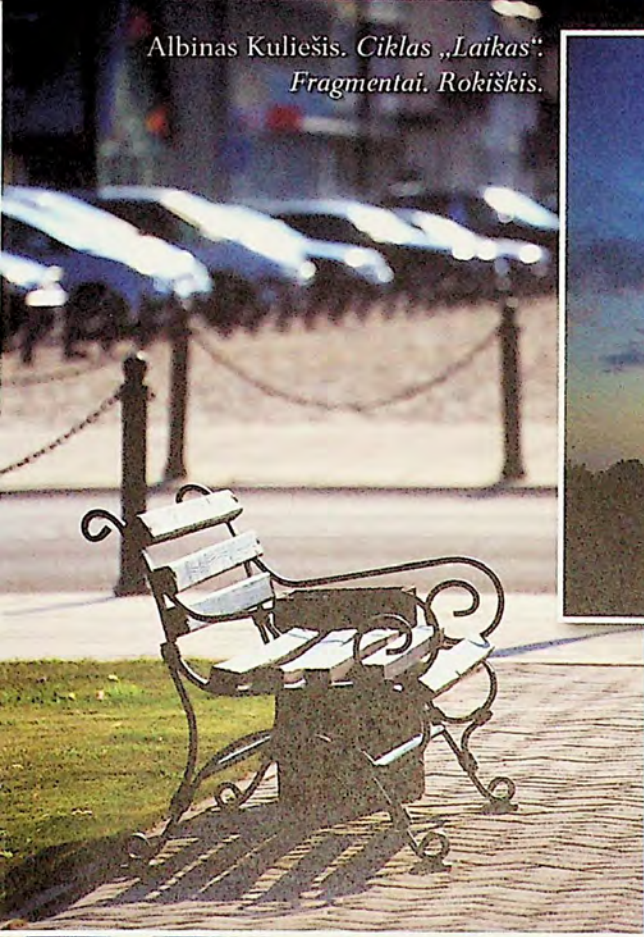
malūno sparnai, skamba gimtojo Lukštų kaimo bažnyčios varpai, Ožakmenis pasakoja savo legendą. Gražūs Lukštai, o ypač paveiksluose, nes daugelis kasdien gal net į dangų nepakelia akių. Tik sausai piktinasi: vėjas, karšta, lyja ar dar kas. Kaip tam žmogui ir beįtiksi, nebent paveiksluose...

Irenos paveikslų parodos ne kartą pabuvojo Lietuvos Seime, įvairiose bibliotekose, muziejuose, bažnyčiose ir kitur. Šįmet Lukštuose eksponuota 21-oji personalinė paroda. Jos surengtos Pandėlio bibliotekoje, Rokiškio kultūros namuose. Lukštuose tai jau trečioji paroda. Be to, dailininkė priklauso Tautodailininkų sąjungai. O kiek kartų su jos nariais įvairiose parodose eksponavo savo paveikslus, sunku net pasakyti, ji neskaičiuoja.

Lukštiečiai laimingi, nes dovanų gavo ne tik tris personalines parodas, bet ir nepakartojamas pamokas. Jų klausė Alena Grigaliūnienė, Ramutė Ramanauskaitė, Gražina Dapkuvienė, Renė Dikmanienė, klausiausi ir aš. Mes – tik mokiniai ir mokytojai tikrai neprilygsim, bet visi turim nusitapę ne po vieną paveikslą, kuriuos savo stebuklinga ranka prisilietusi prakalbino Irena. Savo paveikslų Irena padovanojo būriui lukštiečių, išdalijo draugams, pažįstamiems, giminėms.

Trečioji personalinė dailininkės paroda Lukštuose surengta per Lukštų bibliotekos 70-ties metų jubiliejaus šventę. Biblioteka metamorfozės būdu virto meno oaze. Tai buvo nuostabu. Šventės metu bibliotekoje karaliavo dailė, poezija, muzika.

Albinas Kuliešis. Ciklas „Laikas“:
Fragmentai. Rokiškis.

Rokiškis
Rytai ir vakarai - jungtis diena, naktis užbaigia ratą...
Ir kvėpuojame... suolėliai vis tušti...
GRATAS V. K.

7,50

008 (474.5)
K P-95

03